

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 1

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

MİLLÎ DAYANIŞMA, KARDEŞLİK

VE

DEMOKRASİ KOMİSYONU

10'uncu Toplantı

17 Eylül 2025 Çarşamba

Gündem:

- Prof Dr. Havva Kök Arslan'ın Dinlenilmesi
- Prof. Dr. Sevtap Yokuş Veznedaroğlu'nun Dinlenilmesi
- Prof. Dr. Ayşe Betül Çelik'in Dinlenilmesi
- Doç. Dr. Çerağ Esra Çuhadar'ın Dinlenilmesi
- Fatih Ulusoy'un Dinlenilmesi
- Hüseyin Oruç'un Dinlenilmesi
- Prof. Dr. Deniz Ülke Kaynak'ın Dinlenilmesi
- Doç. Dr. Vahap Coşkun'un Dinlenilmesi
- Prof. Dr. Talha Köse'nin Dinlenilmesi

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 2

MİLLÎ DAYANIŞMA, KARDEŞLİK VE DEMOKRASİ KOMİSYONU

17 Eylül 2025 Çarşamba

BİRİNCİ OTURUM

Açılma Saati: 14.06

BAŞKAN: Numan KURTULMUŞ

----- 0 -----

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Sayın milletvekilleri, Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonumuzun 10'uncu Toplantısını bugün gerçekleştiriyoruz.

Toplantıyı açıyorum.

Yeter sayımız vardır, çalışmalarımıza başlıyoruz.

Öncelikle, bugünkü sunumları gerçekleştirecek olan değerli öğretim üyesi arkadaşlarımıza ve uzmanlara sizler adına çok teşekkür ediyorum.

Bugün 10'uncu Toplantıyı idrak ediyoruz. Çok şükür, başından itibaren gayet ince detaylarıyla planlanmış bir süreci yürütüyoruz. Bugüne kadar da önemli bir mutabakatla bu noktaya kadar çalışmalarımızı getirdik. En kısa süre içerisinde de çalışmalarımızı tamamlamayı ümit ediyoruz.

Başından itibaren iki önemli hususa özellikle dikkat ettik. Bunlardan biri, Komisyonu oluştururken burada yüksek bir siyasal temsil gücünün olmasını sağlamak. Ben bir kere daha bütün siyasi partilere teşekkür ediyorum. Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsil edilen siyasi partilerin hemen hemen tamamı, oy oranları itibarıyla, Türkiye'de oy vermiş vatandaşlarımızın yüzde 95'ine yakın büyük bir kitlesinin verdiği bir oy temsiliyle bu Komisyonu kurduk. Komisyonda işlerimizi karşılıklı olarak müzakere ederek ve fevkalade şeffaf, açık bir şekilde süreçleri yöneterek aldığımız kararları da beşte 3 nitelikli çoğunlukla almayı prensip edinerek yola çıktık. Şimdiye kadar aldığımız bütün kararlarımızı da ittifakla aldık. Dolayısıyla demokratik temsiliyet bakımından, siyasal temsil gücü

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

bakımından yüksek bir temsil gücüne sahip Komisyonu oluşturduk, çalışmalarını da bugüne kadar getirdik.

Bir başka önemli mesele de bu siyasal temsil gücü yüksekliğine uygun bir şekilde, buradaki dinlemelerimizde de toplumun farklı kesimlerini olabildiğince geniş bir yelpazede temsil edebilecek ve böylece ortaya çıkacak toplumsal mutabakatı hızlı ve güçlü bir şekilde genişletecek bir toplumsal mutabakatta geniş tabanı dinleme hassasiyetiydi. Burada, şehit aileleri ve gazilerimizle başladığımız ilk toplantıdan bu yana, çok farklı sayıda sivil toplum kuruluşunu, toplumun farklı siyasal kanatlarına hitap eden çok farklı sayıda grubu dinledik. Herkes burada kendi görüşlerini açıklıkla dile getirdi ve olgun bir şekilde mutabakat zemininin genişletilmesi için çalışmaları sürdürdük. İnanıyorum ki burada konuşmalarını gerçekleştiren sivil toplum kuruluşlarımızın, kitle örgütlerimizin temsilcilerinin, kanaat önderlerinin, temsilcilerinin burada yaptığı her bir konuşma Türkiye'de barışın sağlanması, kardeşliğin ilanihaye temin edilmesi için atılacak adımlara büyük bir güç vermektedir. Böylece, burada dile getirilen her konu, her konuşmasını yapan arkadaşımızın, STK temsilcilerinin dile getirdiği konular sadece kendi kişisel görüşleri ve kendi temsil ettikleri grubun görüşü olarak değil yani bu kapalı kapı ardında konuşulan görüşler olarak değil buradan, Gazi Meclisimizden böyle Türkiye'nin dört bir tarafına yayılan ve Komisyonun odak noktasını gerçekten sağlamlaştıran bir toplumsal mutabakat zemini olmuştur ve bunun da her toplantıda daha fazla genişlediğini hepimiz müzakere ediyoruz.

Değerli arkadaşlarım, bu toplantılar, bu Komisyonun çalışması hiç şüphesiz İmralı'dan gelen, örgütün tamamıyla kendisini feshedeceği ve silahları tamamıyla bırakacağı, bırakılması gerektiği çağrısı üzerine gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla bu Komisyonun öncelikli vazifesi, bu sürecin millet adına denetiminin ve kontrolünün yapılması ve sürecin gerektirdiği yasal düzenlemelerin, toplumsal mutabakatı da sağlayarak gerçekleştirilecek adımların atılmasıdır. Bu çerçevede şunu açıklıkla söyleyebiliriz: Bugün burada dinleyeceğimiz arkadaşlar Latin Amerika'dan Asya'ya, Afrika'dan Avrupa'ya kadar farklı bölgelerdeki çatışma çözümleriyle ilgili konularda fevkalade derin araştırmaları olan arkadaşlarımız. Şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki bizim şu anda gerçekleştirmeye çalıştığımız husus bir Türkiye modelini ortaya koymaktır. Biz bu süreçte bütün çalışmaların,

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

yapılan barış müzakerelerinin, çatışma çözümleriyle ilgili atılan adımların detaylı bir şekilde analizini gerçekleştireceğiz ama şunun da farkındayız ki yaptığımız şey Türkiye'ye has bir modelin ortaya konulmasıdır. İnşallah en kısa süre içerisinde bu çalışmalarını tamamladıktan sonra dünya literatürüne ve dünyadaki demokrasi tarihine armağan edeceğimiz başarılı bir Türkiye örneği olacaktır. Bunun için şunu biliyoruz: Hiçbir örnek bir değerinin aynısı olmaz, hiçbir örnek bir değerine tamamıyla benzerlik göstermez ama dünyanın farklı yerindeki bu çatışma müzakerelerinden, çözümlerinden çıkaracağımız derslerin olduğunu biliyoruz. Buradan alacağımız derslerle tamamıyla bize ait bir modeli ortaya koyabilecek hem siyasal güce hem toplumsal mutabakata hem bilgiye hem de Türkiye demokrasisi olarak tecrübeye sahibiz. Ümit ediyorum, bugünkü çalışmalarımız bu çerçevede bize yeni bir perspektif açacak, çalışmalarımıza yeni bir boyut kazandıracaktır.

Şimdiye kadar yine burada dile getirilen konularda -geçen hafta da ifade ettim, bir kez daha ifade etmek isterim- sürece ilişkin farklı kanaatleri olmakla birlikte herkesin ortak cümlesi: "Artık analar ağlamasın, artık silahlar konuşmasın; artık bu memlekette huzurun, barışın, selametinin temin edilmesi için herkes, ilgili herkes üzerine düşen sorumlulukları yerine getirsin." Hiç şüphesiz bu süreçte en önemli hususlardan biri, başlangıçta ifade ettiğim gibi, örgütün bir an evvel silahlarını tamamıyla terk ederek bütün unsurlarıyla birlikte İmralı'dan yapılan çağrıya uyduğunu açıklaması ve bunun gerektirdiği, gerektireceği adımların atılabilmesi için de Türkiye siyasetinin önünü açması ve Türkiye siyasetini rahatlatmasıdır. Bunun sağlanmasıyla birlikte yaptığımız işlerin çok daha güçlü bir şekilde ilerleyeceğini biliyorum. Şunun farkındayız: Bu çalışmaların arkasında milletimizin büyük desteği olmasa bu Komisyon bir dakika toplanamaz. Bu büyük desteğin kıymetini bilmek zorundayız.

Yine, bu toplantılar boyunca ifade edilen bir başka hususu da söyleyerek sözlerimi tamamlamak isterim. Dikkatle, iyi planlayarak, attığımız adımları niçin ve hangi amaçla attıklarımızı gayet iyi hesap ederek çalışmalarımızı sürdürüyoruz ama bir taraftan da elimizi çabuk tutmak ve özellikle bölgesel ve küresel şartların Türkiye üzerine her geçen gün ağır yükler getirdiği bu ortamda bir an evvel kalıcı, nihai barışı temin etmek; huzuru, kardeşliği tesis etmek zorundayız.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Ben bir kez daha sizler adına, bugün buraya gelen değerli akademisyen arkadaşlarımıza çok teşekkür ediyorum. Bu oturumların sonunda sizlerin de sorularıyla arkadaşlarımıza konuya olan katkılarını artırma fırsatını verirsiniz diye ümit ediyorum.

Şimdi ilk sözü Profesör Doktor Havva Kök Arslan'a veriyorum. Prensip olarak herkese -daha evvel de konuştuk- yirmişer dakikalık söz veriyoruz ve böylece iki oturum hâlinde bu toplantılarımızı tamamlamayı ümit ediyoruz.

Buyurun Sayın Arslan.

PROF. DR. HAVVA KÖK ARSLAN - Teşekkür ederim Sayın Başkanım.

Değerli Meclis Başkanım, saygıdeğer milletvekilleri ve kıymetli katılımcılar; öncelikle hani yıllardır ders veriyorum, uluslararası konferanslarda tebliğ verdim ama bugün bende ayrı bir heyecan var; sanırım hem konunun öneminden, tarihî olmasından hem de sizin gibi çok değerli, kıymetli katılımcılara sunum yapmaktan dolayı olacak.

Bir defa, Türkiye Büyük Millet Meclisi nezdinde kurulan bu Komisyonun yalnızca terörü, çatışmayı bitirme değil ama aynı zamanda kalıcı barışı inşa etme yönünde de anlamında da tarihsel bir sorumluluk olduğunu düşünüyorum ve bunu çok kıymetli buluyorum. Bizlere de bu dönemde, bu tarihî dönemde katkı sunma imkânı verdiğiniz için çok teşekkür ediyorum.

Efendim, biz bu sunumu 4'lü bir akademisyen grubu olarak hazırladık, 4 arkadaş olarak hazırladık. Öncelikle girişi ve çok genel konuları ben anlatacağım, sonra arkadaşlarım çok daha detay konulara girecek; Sayın Meclis Başkanımızın söylediği, ülkelerdeki spesifik konulara değinecek.

Ben kendi sunumumu 3 ana çerçevede hazırladım, ilk başta önemli bulduğum 2 tarihî dönüm noktasına değinmek istiyorum. İkinci olarak, uluslararası ilişkiler analizinde kullanılan bir analiz düzeyi metodu var. Bunun çatışma çözümünde de kullanıldığı kısmı var ama ihmal edilen noktaya daha çok -burada sarıyla işaretlediğim- değineceğim çünkü sonraki ikinci ve üçüncü yani ulusal bağlam ve mikro düzeydeki çözüm önerilerini arkadaşlarım çok daha detaylı anlatacak. Üçüncü olarak da Sayın Meclis Başkanımın açılış konuşmasında söylediği gibi, eğer bir Türkiye modeli geliştireceksek -yani bu

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

"dünya görüşü" yaklaşımını anlatacağım ama- bana göre çok zihinsel dönüşüm sağlayan bir model olmasına rağmen dünyada uygulaması çok az çünkü çok zor. Ancak eğer biz Türkiye modelini geliştireceksek bu manada bize çok uygun olduğunu düşündüğüm için özellikle ona vurgu yapmak istiyorum.

Şimdi, "2 kritik tarihî olgu" derken neyi demek istiyorum? Birincisi, milletleşme aşamasında bir kritik tarihî noktada olduğumuzu düşünüyorum. İkincisi de dünya tarihinde beş yüz yıllık bir jeopolitik kırılma olduğu için ve bu ikisi denk geldiği için bundan özellikle bahsetmek istiyorum. Çünkü hani "demir tavında dövülür" diye bir şey var ya, yani şu anda biz bunu yaptık yaptık, yoksa kaçırmış olabiliriz diye, o yüzden dikkat çekmek istiyorum oraya.

Şimdi, milletleşmenin son aşaması şöyle ki, ülkemizin 1876 ve 1908'de başlayan devleti güçlendirme süreci 1920'de Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliği ve vizyonuyla güçlü bir devletin kuruluşuna dönüştü. Bugün de Orta Doğu dediğimiz bölgede en güçlü devletin Türkiye olması, Atatürk'ün vizyonunun ne kadar doğru olduğunu gösteriyor. Ancak, 1920'de güçlü bir devlet kurduk ama - tabii daha öncesi var bunun- güçlü bir ulus inşası kuramadık çünkü sanayileşmiş bir ülke değildik. Dolayısıyla 21'inci yüzyılda Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve hepimizin, ulus olarak bütün herkesin -sadece Meclisin değil, ulus olarak hepimizin- görevi bu yarım kalan yani 1920'den günümüze kadar kalan o ulus inşa etme sürecini başarıyla tamamlamaktır. Neden? Çünkü, şimdi temelini atacağımız "sağlam millet ve güçlü devlet" hamlesi Türkiye'nin ve bölgemizin - sadece Türkiye'nin değil, bütün bir bölgenin- Kürt halkı da olmak üzere bütün bir bölgenin ve diğer bütün halkların -Müslüman olsun olmasın, bütün halklardan bahsediyorum burada- sadece gelecek yüzyılını değil, yüz yıllarını da barış, istikrar ve refah içinde geçirmesinin anahtarıdır. Dolayısıyla, bunun tekrar tekrar altını çizmek istiyorum ki sorumluluğumuzun çok bilincinde olalım diye.

Öte yandan, bu güçlü millet inşa etme sürecimizin dünya siyasetinde beş yüz yılın en büyük reel politik kırılma dönemine denk gelmesi bu sürecin önemini kat kat arttırmaktadır. Gazze olaylarını görüyoruz, bunu kırılma noktasının herhâlde en üst seviyesi diye adlandırabiliriz.

Şimdi, üç analiz düzeyinde makro düzeye baktığımız zaman, biz uluslararası ilişkilerle özellikle -çatışma çözümünde bu ihmal ediliyor ama- bir

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

uluslararası yapısal şiddet analizinden bahsediyoruz, çok az bahsedilir çatışma çözümünde. Burada ne demek istiyorum? Buna göre, bu bir ekonomik, politik bakış açısıdır. Buna göre, dünya üretim, güç ve refah dağılımına göre; merkez, yarı çevre ve çevre ülkelerinden oluşan hiyerarşik bir sistemdir. Uluslararası terörizmi anlamak için klasik devlet merkezli güvenlik yaklaşımlarından çok daha derin ve yapısal bir çerçeveye sunar. Bu analize göre terörizm, kötü insanların yaptığı kötü eylemler değil; küresel, kapitalist sistemin yapısal eşitsizliklerinden, sömürsünden ve bu sisteme karşı verilen bir tepkiden doğan karmaşık bir olgudur. Şimdi, bu dairede gördüğümüz gibi, merkezde batı ülkeleri, gelişmiş sanayi ülkeleri, gelişmiş ülkeler var. Çevresinde Türkiye gibi, Brezilya gibi, İran gibi, Meksika gibi yarı çevre ülkeleri var. Onun en dışında da Afrika gibi çok çok daha az gelişmiş ülkeler var. Buna göre merkez ülkeler etnik ve dinî hakları, azınlıkları ve terör örgütlerini, yarı çevre ve çevre ülkelerde istikrarsızlık yaratmak, devletleri pazarlık masasında zayıflatmak, ekonomik bağımlılığı sürdürmek ve kendi askerî jeopolitik varlıklarını meşrulaştırmak amacıyla kullanır. Şimdi, bu çerçeveyi verdim, uluslararası ortamı verdim. Bu, şu demek değildir: Bütün bu sürecin sorumlusu uluslararası toplum, uluslararası sistem, bizim hiçbir sorumlumuz yok demek değildir, hiç öyle bir şey değil. Ama mesela hastalığı düşünün, hastalıkta eğer iyi olmak istiyorsanız, ortam olarak sağlıklı bir ortamdaysanız, mesela akciğer hastalığınız var, o zaman çevresel olarak hava kirliliği olan bir yerde yaşamamanız gerekiyor. O yüzden uluslararası ortamın öneminden bahsetmek istedim.

Şimdi, merkez ve yarı çevre ülkelerinin biraz önce bahsettiğim başlıklarına tek tek geçmek istemiyorum yani detaylarına girmek istemiyorum, son noktaya daha çabuk gelmek istiyorum. İsterseniz sorularla bunları açabilirim. Mesela "Böl ve yönet stratejisinde merkez ülkelerin yöntemi nedir? Yarı çevredeki etkisi nedir? Türkiye'ye etkisi nedir?" diye tek tek bunları açtım ama dediğim gibi vakit kazanmak için bunları çok çabuk geçmek istiyorum. İstikrarsızlaşma da aynı şekilde, merkez ülkelerin stratejisi ve bunun Türkiye'ye etkisi. Bunları tek tek geçmek istiyorum müsaadenizle çünkü ulusal bağlama gireceğim.

Evet, şimdi, ulusal bağlamda Johan Galtung'un çatışma modeli ya da çatışmayı analiz modeli çok kullanılır çatışma çözümünde. Johan Galtung hem

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

bir sorunu teşhis etmek ve sorunun mevcut durumunu analiz etmek ve bir sonraki dönem için terapi çözüm önerilerini sunmak için ulusal düzeyde bir analiz yapar ve buna "ABC" diye üçlü bir çözüm yöntemi önerir. Der ki: "Bir çatışmayı ulusal düzeyde anlamak için, çatışmanın üç ayağı vardır, bir, tutumlar, iki, davranışlar ve çıkar çatışmaları, bunların üçünün aynı anda alınması gerekir. Tutumlar önyargılar ve nefrettir, davranışlar şiddet ve ayrımcılıktır, çatışma çıkarların çatışması, çelişkiler. Bunların eşit düzeyde ve -şurada göreceğiniz- hem sorunun teşhisi düzeyinde hem mevcut durumun tahlilinde hem de bir sonraki aşamanın çözüm önerilerinde mutlaka dikkate alınması gerekir."

Şimdi, mikro düzeye baktığımız zaman yani bütün bu çatışma oldu, silahlı çatışma oldu, insanlar çok büyük acılar çekti, psikolojik olarak da hem kişiler hem gruplar acılar çekti. "Peki, bu nasıl iyileştirilecek?" dediğimiz zaman bu mikro düzeydeki ilişkisel psikolojik yöntemler kullanılır. Bütün psikiyatrilere bunu çok iyi bilir. Her bir kişinin, her bir toplumun başına gelen bir saldırganlıkta ki bunu meşru olarak adlandırır herkes yani bizim örneğimizde mesela devlet kendi saldırısını meşru görür, terör örgütü ya da PKK kendi saldırısını meşrulaştırır. Bu meşru saldırı karşısında bir acı, bir şok, bir yaralanma olur. Bunu önce inkâr ederiz. İşte böyle bir şey döngü takip eder yani mazlum olan zamanla kaybı inkâr eder, karşı tarafı düşmanlaştırır ve ondan intikam almaya başlar. Sonra intikam aldığı zaman kendisi saldırgan duruma düşer, bu sefer karşı taraf mazlum olur; bu böyle sürer gider. "Peki, bundan nasıl çıkarız?" diye yine barış çalışmaları, çatışma çözümünün bir önerisi var burada. Diyor ki: "Saldırı oldu, bir acı yaşandı, ölüm yaşandı, bir kayıp yaşandı. İşte, kaybı fark ettiğimiz zaman orada bir sıçrama, bir değişiklik yapmamız gerekiyor, yas tutmak gerekiyor." Bu normal günlük ölümlerde de kaybettiğimiz, kendi kişisel hayatımızda kaybettiğimiz ölümlerde de olabilir. İşte o yas tutma sürecinden sonra "Neden bizim başımıza bu geliyor? Neden hep bizim başımıza geliyor?" yerine "Neden onlar bunu yaptı?" diye karşı tarafı düşmanlaştırmaktansa onların neden yaptığını sorgulama sürecine girmek demektir. Bunun yine birtakım süreçleri var ve onları sorular olursa detaylandırabilirim.

Şimdi, bütün bu anlatılarımdan sonra bir sonraki aşamaya gelmeden önce mevcut çatışma çözümü tanımlarında "Barış nedir?"e ya da farklı barış tanımlarına gelmek istiyorum ki bundan bir sonrakinin ya da bir başka öneriyi

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

getirebilirim. Farklı barış tanımlarında genel olarak çatışma çözümünde ya da barış çalışmalarında 4 tür barış tanımı var. Bir tanesi "negatif barış" yani şiddetin sona ermesi, savaşızsızlık durumu. Şu anda bizim yaşadığımız bu ama önünüzde ne kadar uzun yol olduğunu göstermek için bu tabloyu vermek istedim. Pozitif barışa geçmemiz gerekiyor. Nasıl yapacağız bunu? Yapısal şiddetin önlenmesi, çatışmayı yaratan kök nedenlerin dönüştürülmesi yani tutumlar, kurumlar, yapısal faktörlerin dönüşmesi, biraz önce bahsettiğim o ulusal bağlamda mezzo düzeydeki işlerin yapılması gerekiyor ve bundan sonra da sürdürülebilir, kalıcı bir barışın başarıyla uygulanması için çalışmaların sürdürülmesi, barışı koruyan kurumların yerleşmesi, düşmanca tutumların dönüşmesi gerekiyor. Şimdi, bu, bugünden yarına olabilecek bir şey değil, bu en az on yıl sürüyor, on yıl süren bir şey. En az on yıl bu koyduğumuz tutumların, kurumların, yapısal faktörlerin dönüşmesi için yaptığımız değişikliklerin yerleşmesi, oturması için, toplum tarafından kabulü için bir plan yapmamız gerekiyor. Ondan sonraki kapsayıcı barış kısmında başarılı olabilmek için yani farklı kesimlerin ihtiyaçlarının karşılandığı, geniş toplumsal kesimlerin katılımıyla sağlanan bir barış on yıldan da fazla sürüyor yani bir nesli alabilir. Nesil derken şunu ifade edeyim: İbni Haldun'a göre nesil kırk yıl ama günümüzde artık o neslin, bir neslin kabulü on beş yirmi yıla kadar düştü.

Şimdi, dünya görüşü yaklaşımında bir paradigma değişikliği gerekiyor diye söylemiştim. Tekrarlamak istiyorum, Meclis Başkanımızın söylediği "Eğer Türkiye modeli yaratmak istiyorsak zihniyet dönüşümü olmadan sosyal dönüşüm olmaz." noktasında. Şöyle: Bu dünya görüşü modeli yani birlik temelli dünya görüşü modeli şimdiye kadar anlattığım bütün yöntemleri eksik buluyor, neden eksik buluyor? Çünkü diyor ki: "Merkeze çatışmayı koyuyorsunuz." Tıpkı günlük hayatımızda olduğu gibi, hayatımızı hastalığa göre planlamıyoruz yani ben hasta olmayayım, hasta olduğum zaman şöyle olayım gibi değil, hep sağlıklı olacakmışız gibi hayatımızı planlıyoruz, ailemizin hayatını da öyle planlıyoruz. Hâlbuki sosyal hayatta eğer çatışmayı normal görürsek -normaldir ama çatışmaya göre dizayn edersek, tasarlarsak bütün bir hayatı bu kaçınılmaz olarak çatışmalar getirir, anlaşmazlıklar getirir. Şimdi burada Farabi'nin bir sözü çok anlamlı geldi bana, Farabi diyor ki: "Evela doğruyu bilmek gerektir. Doğru bilinirse yanlış da bilinir ama evvela yanlış bilinirse doğru bilinmez." Yani bir hakikat arayışı gibi bir vizyon sunuyor bize Farabi. Bizim tarihimizde bunun gibi

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

sayısız örnekler var. Benim tecrübem şunu gösteriyor ki -dünyada çok farklı yerlerde yüksek lisans yaptım, akademik çalışmalar yaptım- gerçekten Türkiye'deki, Anadolu'daki bu tecrübe biricik bir tecrübe ve bizim mutlaka ve mutlaka bunun kıymetini bilip uygulamaya koymamız gerekiyor.

Bu dünya görüşü yaklaşımında 3 tür dünya görüşü vardır: Beka temelli, kimlik temelli ve birlik temelli. Şimdi, beka temelli dünya görüşünde güvensizlikler, güvensizlik duygusu temeldedir, çok önemlidir. Açlık, hastalık, doğal tehditler ve gerçek ya da hayalî kötü niyetli güçler vardır beka temelinde. Doğal olarak böyle bir ortamda güç arayışı ve savunma refleksi gelişir, güvenlik önlemleri alınır yine doğal olarak. Bunu eleştirerek söylemiyorum doğal olduğunu vurgulamak istiyorum. Çoğu zaman güvensizlik düzeyini daha da artırır ve bu da çatışma ve şiddetin tırmanmasına yol açar. Bu beka temelli dünya görüşü çocukluktaki dünya görüşüne denk gelir, tarım ve sanayi öncesi toplumsal gelişim dönemlerinde görürüz daha çok; yoksulluk, adaletsizlik, anarşi, fiziksel tehdit ve savaş koşulları altında gelişir, güç kullanma ve itaat vardır, şiddet sarmalını besleyen kutuplaştırıcı bir dil vardır. Bunu bir tablo olarak gösterirsek: Algı, dünya tehlikeli bir yerdir beka temelinde, hayatta kalma temelinde. Temel ilke, güçlü olan haklıdır, dünyada görüyoruz bunu. İlişki biçimleri siyah beyaz, iyi kötü gibi çok kutuplaştırıcıdır. Burada nihai amaç hayatta kalmak ve kontrol etmektir, karar verme biçimi de otoriterdir.

Bir sonraki kimlik temelli dünya görüşüne geldiğimiz zaman: Ergenlik çağına denk gelir, bireysel ve toplumsal kimlik "biz-öteki" algısıyla şekillenir. Çatışmalar, güç mücadelesi ve rekabet içindedir, rekabet algısıyla yönetilir, benmerkezci egoist ve rekabetçi grup kimliklerini besler, başkalarının önüne geçme ve sürekli kazanmaktır amaç. Yine bunu bir tabloda göstereyim. Buradaki algı: Dünya vahşi bir ortamdır, temel ilke en formda olanın hayatta kalmasıdır yani her alanda en iyi olan demek bu. İlişki biçimleri bireycidir "individualistic" biz bunu son noktaymışız gibi görüyoruz ama değil. Nihai amaç kazanmaktır, karar verme biçimi rekabetçi ve görecelidir. Burada sorun, birlik temelli dünya görüşünün eleştirisi şu ki: Çatışma, saldırganlık, şiddet, yoksulluk ve adaletsizliğin asıl kaynağıdır bu dünya görüşüne göre, bir sonraki anlatacağım dünya görüşüne göre. Günümüzde en yaygın olan 2 dünya görüşüdür, neredeyse tamamen, yüzde 99, en yaygın da demek doğru değil, belki tamamen hâkim olan

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

fakat insanların ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Din, bilim, yönetim, teknoloji, aile yapısı ve iş hayatı gibi kurumları kötüye kullanabilmektedir. Kalıcı çözüm nedir peki? Bu görüşün kalıcı çözüm önerisi: Hayatta kalma içgüdülerinin benmerkezci ve kaygı dolu güvensizlikleri ve kimlik oluşturma süreçlerinin kavgacı, rekabetçi, bireysel gerilimlerinden insan yaşamının tüm alanlarında birlik, bütünlük, barış temelli yeni bir dünya görüşü. Peki, nasıl olacak bu? Söylemesi çok kolay ama yapması çok zor çünkü zihniyet dönüşümü gerektiriyor. Şimdi, burada insan hayatının temel yasası olarak çatışmayı değil birliği yani varlığın birliğini ve barışı ve beraberliği bir yasa olarak kabul etmek. Çatışmayı birliğin yokluğunun bir göstergesi olarak görmek, görebilmek. Burada algı: Varlık birdir. Temel ilke çeşitlilik içinde birlik yani vahdette kesrettir. İlişki biçimleri adil ve dürüştür. Nihai amaç birliği ve ahengi sağlamaktır. Karar verme biçimi, istişareye dayanan, bütünleştiricidir. Amaç, kâmil insan, fazıl toplum ve barışçıl medeniyet oluşturmaktır. Bu çok ütöpik olmuş gibi geliyor bize ama biz bunu geçmişte yaşadık, tarihimizde bunu yaşadığımız dönemler var. Dolayısıyla bütün yapmamız gereken hatırlamak, tabii ki bunu uzun vadeli bir plana koymak.

Bu arada bu tabloda üçünü karşılaştırmalı olarak koydum.

Sunumumu şöyle bitirmek, istiyorum: Yunus Emre -tarihimizde çok örnekleri var dediğimiz, bunları hatırlayacağız sadece- diyor ki: "Varlığı birlemektir esas / Benlik davasını bırak, muhabbetten olma ırak / Sevgiyle dolsun yürek, hoşgörülü olmaya bak." Ve Yunus'a göre ikilik ve çokluk yanıltıcıdır, asıl olan birliğe varmaktır.

Evet, böyle bitirmek istiyorum sunumumu: Bölünürsek yok oluruz, bölüşürsek tok oluruz.

Teşekkür ediyorum.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Çok teşekkür ediyorum Sayın Arslan.

İkinci sözü Sayın Profesör Doktor Sevtap Yokuş Veznedaroğlu'na bırakıyorum.

Buyurun.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

PROF. DR. SEVTAP YOKUŞ VEZNEDAROĞLU - Sayın Başkan, Değerli Komisyon üyeleri; ben öncelikle bu davet dolayısıyla ve bizleri dinleme lütfunda bulunduğunuz için çok teşekkürler ediyorum .

Gerçekten önemli bir iş yaptığımızın farkındayız. O nedenle bizler de çok heyecanlıyız, yıllarca dersler anlattık, konferanslar verdik ama buradaki heyecan biraz farklı.

Sayın Başkan, Komisyon üyeleri; bu arada sizleri kutluyorum, çok tarihî bir görev üstlenmiş vaziyettesiniz ve yükünüz çok ağır, bunun bilincindeyiz. Belki bunu şöyle belirtebilirim: Kötü haber size, işiniz çok zor. İyi haber: Aslında Türkiye'nin bu konuda birikimi çok, bir önceki çözüm süreci önemli bir deneyimdi, o anlamda iyi bir birikim sağladı. Bir diğer birikim: Türkiye bir dönem demokratik yeni bir anayasa etrafında çok büyük yol katetti. O da bu süreci ve sizin çalışmalarınızı önemli oranda destekleyecektir. Güzel haber: Başarıya giderse tarihe geçeceksiniz Sayın Komisyon üyeleri.

Benim uzmanlık alanım esas olarak anayasa hukuku, insan hakları ama aynı zamanda çatışma çözümü deneyimlerini de inceleme fırsatı buldum. Uluslararası bir kuruluş olan Demokratik Gelişim Enstitüsünün yaptığı bir dizi çalışmalar, karşılaştırmalı çalışmalar vesilesiyle başarıya ulaşmış çatışma deneyimlerini yerinde ve uzun süreli inceleme imkânı buldum. O çalışmalar bir önceki çözüm sürecinde biraz da o sürece destek amaçlı yapılan çalışmalardı, salonda bazı milletvekilleri de o çalışmalara katılmıştır, yakinen biliyordur.

Şimdi, ben bugün evet, biraz daha bu örnekleri aktarmaya çalışacağım. Elbette ana hatlarıyla, köşe taşlarıyla ve esas ayaklarıyla, asli dinamikleriyle paylaşmaya çalışacağım ama onun için bile süre son derece dar. Bir defa, Sayın Başkan, hemen belirteyim yirmi dakika bu konuları anlatmak için çok sınırlı bir zaman ve biz burada muhtemelen koştur koştur bir şeyleri anlatacağız, ne kadarını anlatabileceğiz o ayrı bir sıkıntı ama bu deneyimlerin -sizin de toplantıya başlarken belirttiğiniz üzere- bu çalışmanızda çok çok büyük kıymeti var, çok iyi irdelenmesi gereken deneyimlerdir.

Bu deneyimler bize şunu gösteriyor: Hiçbir örnek bir diğerine benzemiyor, gerçekten benzemiyor; Türkiye kendi örneğini yaratacak -sizin de, Sayın Başkanın da belirttiği gibi- ama bu kendi örneklerini yaratırken dünya

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

deneyimleri şunu da yapmıştır: Birtakım prensiplerde ortaklaşmışlardır yani birbirine uyan prensipler var, prensipler ortak, hatta yapılan hatalar da ortak; o hâlde, bu deneyimlerin gerçekten çok çok iyi irdelenmesi lazım. Bu deneyimler etrafında akademide oluşan literatür bir siyasi perspektifin ötesinde teknik bir boyut da kazanmıştır; bunları hatırlatmak isterim.

Şimdi, hangi örnekleri inceleyebiliriz; Kuzey İrlanda, çok defa bulundum. Ama Kuzey İrlanda'nın çok kendine özgü bir özelliği var, bence o çok biricik özelliğidir Kuzey İrlanda'nın. İnşa sürecinde, deyim yerindeyse, hani annelerimiz eskiden oya işlerlerdi ya, böyle ilmek ilmek işlenmiş bir süreç var, inşa süreci çok iyi beslenmiş. Burada Hayırlı Cuma Anlaşması çok kritik bir eşik. Hayırlı Cuma Anlaşması aslında Kuzey İrlanda'nın -yıllarca çatışmaların yoğunlaştığı, o nüfusa oranla çok yüksek ölümlerin yaşandığı Kuzey İrlanda'nın- statüsüne, idari yapısına ve insan haklarına ilişkin, silahlı grupların üyelerinin serbest bırakılmasına ilişkin, silahların teslimine ilişkin birtakım içeriklerle beslenmiş ve Hayırlı Cuma Anlaşması'ndan itibaren süreç çok hızlanmış. Bu Hayırlı Cuma Anlaşması esas olarak yetki devirlerini belirlemiştir. Hemen belirteyim, aslında başarılı örneklerin tamamında yetki devrinden yerel demokrasilerin geliştirilmesine doğru bir olmazsa olmaz koşul var.

İnsan hakları yasaları yine bu bakış açısıyla önemli. Kuzey İrlanda İnsan Hakları Komisyonu çok ciddi çalışmış, Kuzey İrlanda İnsan Hakları Komisyonuna bağımsızlıklar, dokunulmazlıklar kazandırılmış ve bireysel başvuruları kabul etmeye kadar geniş yetkilerle donatılmış.

Bu arada bir kapsayıcılık konusu var genel ilkelere uyulması gereken - temel prensiplerde döneceğim bu noktaya- ama ben kapsayıcılığı esas olarak, diğer arkadaşlarıma bırakıyorum, onlar teknik olarak çok daha geniş anlatacaklar.

Çok kısa Güney Afrika deneyiminden bahsetmek istiyorum; yine, burada da ana hatlarıyla, başlıklar hâlinde vermeye çalışacağım.

Güney Afrika aslında bildiğimiz bir örnek; yıllarca ayrımcılıkla, ırkçı yasalarla yönetilmiş bir ülke ve yıllarca yaşanan çatışmalardan sonra, 2 farklı ırkın çatışmasından sonra bir barış sürecine girilmiş. Yine, burada da ana dinamik anayasa yoluyla demokrasi. Bence Kuzey İrlanda'nın ötesinde, Güney

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 14

Afrika'yı incelediğimde -ben kendim de bulundum orada- bize aslında çok benzer özellikler gördüm çünkü biz bir önceki çözüm sürecinde -hatırlarsanız- yeni bir anayasayla, demokratik bir anayasayla çözüm sürecini iç içe yürütmüştük, işte Güney Afrika bunu başarmış. Biz başarabilseydik, keşke başarabilseydik bugün bu çalışmalara belki gerek bile kalmayacaktı.

Yine, Güney Afrika'da bir başka ayak geçmişle yüzleşme. Burada Hakikat ve Uzlaşma Komisyonuna yüzleşme gibi çok önemli bir işlev yüklenmiş ve sürecin ilerletilmesinde, kalıcı barışa doğru gidilmesinde çok daha çok çok iyi bir basamak olmuş.

Anayasa'nın kapsayıcılığı çok önemli olmuş, Güney Afrika anayasacılığı deyim yerindeyse bir tür demokrasi şölenine dönüşmüş insan haklarını içeren hükümleriyle. Bunları detaylandırmayacağım. Mesela kolektif haklara yer verilmemiş, birey hak ve özgürlüklerine yer verilmiş. Bunlar detaylar, buralara girmek istemiyorum, gerekirse açabilirim.

Yerelleşme çok önemli. Burada da 3 düzey yönetim öngörölmüş ulusal düzey, eyalet düzeyi ve yerel yönetimler olmak üzere; Güney Afrika da yerelleşmeye yer vermiş.

Yine, eşit temsil, kültürel ve dilsel haklar ve resmî dilin çoğulcullaşması Güney Afrika'nın temel ayaklarından; 10 resmî dil olarak belirlenmiş resmî dil.

Bir diğer örnek Filipinler ki o da başarılı bir örnek, bizim yakından incelemek istediğimiz bir örnek ama büyük oranda farklı tabii, Türkiye koşullarıyla çok farklı. Moro Ulusal Kurtuluş Cephesi Mindanao'dan ayrılmak, bağımsız bir devlet kurmak hedefiyle yola çıkmış ve en son otonom bir bölge kurulması sağlanmış ama yine de çatışmalar sürekli devam etmiş. İşte, burada önemli bir ayak, bence Filipinler örneğini farklı kılan üçüncü taraf, üçüncü göz, kolaylaştırıcılar çok belirleyici olmuş. Ben orada bulunduğumda Başkan Hacı Murat'a o soruyu sormuştum yani "Defalarca krize girdiniz ama tekrar tekrar başladınız, tekrar tekrar akamete uğradı. Ne zaman iş rayına girdi?" dediğimde "Ne zaman ki üçüncü gözü, kolaylaştırıcıları devreye soktuk, işte o zaman işler rayına girdi." diye açıklamıştı. Çok fazla kolaylaştırıcı var, çok fazla üçüncü göz var Filipinler'de, hatta bunların bir kısmıyla görüşme imkânımız olmuştu, temas gurupları oluşmuş; Malezya, Suudi Arabistan, hatta Türkiye orada bulunmuş,

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 15

insani diyalog merkezi oluşturulmuş, kolaylaştırıcılar çok iyi çalışmış. Bunlardan Türkiye temsilcisi silahların sembolik tesliminde aktif rol almış, hatta onun gözetiminde ilk sembolik silah bırakma gerçekleşmiş.

Filipinler'in diğer bir önemli ayağı Bangsamoro Geçiş Komisyonu ve hazırladığı temel yasa. Hani bunu, komisyonları özellikle söylüyorum ki bizdeki bu komisyonun ne kadar kritik önemde olduğunu bir taraftan anlatmaya çalışıyorum çünkü bu komisyon, bu geçiş komisyonu aslında süreci bir yerden bir yere taşıyabilmiş temel yasayla. Temel yasa birtakım özellikler içeriyor. Mesela, Bangsamoro temel anlaşmasına aykırı olmama, anayasaya aykırı olmama gibi birtakım ilkelerle bu yasa hazırlanmış. Yasa hazırlandıktan sonra anayasaya aykırılık nedeniyle anayasa mahkemesi tarafından kimi hükümleri iptal edilmiş ama sonra yine farklı bir anlaşmayla ve yasanın yeni hâliyle kabulüyle süreç önemli bir aşamaya gelmiş.

Sürecin toplumsallaşması önemli. Yine Filipinler'de sürecin toplumsallaşmasına ilişkin, özellikle Mindanao bölgesinde çok aktif çalışmalar yapılmış. Filipinler'de tabii, Müslümanların yaşadığı bölge büyük çoğunluktan çok kopuk olduğu için büyük çoğunluğun çok fazla bütün bunlara katılımı olmamış ama o bölge kendi başına bu toplumsallaşma konusunda önemli bir süreç de yaşamış.

Nasıl olsa olayın tanığı da aramızda ama ben bir şeyi hatırlatacağım, yanlışsa beni düzeltebilir. Bangsamoro temel yasasının kongrede kabulünden itibaren ve referandumda olumlu oylama sonucundan sonra örneğin, silahların yüzde 30'unun bırakılacağı, polise ilişkin belirlemelerden sonra yüzde 35'in daha bırakılacağı ve en son bütün aşamalar tamamlandıktan sonra geri kalan yüzde 35'in bırakılacağı şeklinde birtakım belirlemeler yapılmış.

Özerk bölgeyi ziyaret ettiğimizde şunu gördük: Orada hem güvenlik güçleri hem idari görevliler, özerk bölge valisi çok iyi çalışmalar yapmaktalardı diye görmüştük.

Sürem ne kadar bilmiyorum?

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Hocam, lütfen süreye takılmayın. Siz bildiğiniz gibi devam edin, süreyi uzatırız, önemli değil.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 16

Buyurun.

PROF. DR. SEVTAP YOKUŞ VEZNEDAROĞLU - Peki, teşekkür ediyorum
Sayın Başkan.

Kolombiya'da tabii, 50'lerden sonra bir çatışma; ana hatlarıyla söyleyeyim: O çatışma ırka dayalı, dine dayalı bir çatışma değil, tamamen sınıfsal karakterli yani Komünist Parti ve devamında oluşan birtakım örgütlerle devlet çatışması, orada da yine kolaylaştırıcılar var. Hatta orada belki dikkat çeken özellik şu: Gizlilik kısmı çok daha ağırlıklı yürütülmüş, hatta görüşmeler, müzakereler Kolombiya'da değil, Küba'da yürütülmüş; bu da çok önemli. Venezuela ve Norveç önemli roller üstlenmiş. Belki FARC'la yapılan görüşmelerde bu kısım önemli. Başlıca müzakere konuları kırsal kalkınma, siyasal katılım, uyuşturucu meseleleri ve hukuk devrimi. Siyasi katılım, biraz da eşitlik ilkesiyle birlikte ancak böyle yapılabileceği öngörüldüğü için.

Yine, tabii, sorunlar orada çok karmaşık -ben oradayken de fark etmiştim- komplike bir hâl almış; kendi aralarında çatışmalar, suç örgütleri, insan kaçırmalar vesaire korkunç bir atmosfer vardı ama insanlar o koşullarda bile çözebildiler. Santos'la görüşmemizde şunu fark etmiştim: Yıllarca savunmada görev almış bir üst düzey yetkili, yakasına kuş rozetini, güvercin rozetini takmıştı ve çok kararlıydı. Biliyorsunuz, bir referanduma gidildi, halk yeterince katılmadığı ve hazır olmadığı için "hayır"la karşılık buldu ama buna rağmen Santos'un dirayetiyle ve kararlılığıyla süreç tamamlandı, büyük oranda tamamlandı.

Şimdi, barışa dönük süreçlerde ortak prensiplerden ana hatlarıyla bahsedeyim yine. Bir defa, iyi bir inşaya ihtiyacımız var, tasarım çok önemli, özgün yöntemler geliştirmek çok önemli ve ülkesel koşullara uygun yöntemleri geliştirmek çok önemli, güçlü, kararlı bir siyasi irade, bu çok çok önemli, zihni dönüşüm çok önemli, zihniyeti dönüştürmek ve en önemlisi -bu Komisyonumuzda da mesaj olsun- siyasi hesapların ve aktüel siyasetin ötesinde bir bakış açısını geliştirmek. Yani süreci, o inşayı, bütün o alınması gereken tedbirleri lütfen siyasi hesapların tümünden arındırarak kendi başına görmeye çalışalım.

Bir diğer konu, kırmızı çizgilerin öne çıkarılmaması gereği, çerçeve oluşturulmaması çünkü çerçeveleri sonra aşmak çok zor olabilir; bu da yine bir

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

prensiptir. "Kazan-kazan" çözüm olanaklarını iyi belirlemek gerekir ve bunu doğru anlatmak gerekir; herkesin kazandığı bir şey olacağını doğru anlatmak. Çözümü önleyecek kördüğömler oluşabilir ama bunlar çeşitli kanallarla aşılabilir. Örneğin, çok büyük kördüğömlerde gizli görüşmeler iyi bir yol olabilir. Gizlilik ve şeffaflık dönemlerini çok iyi belirlemek lazım.

Bu arada, sürecin aslında bir takvime bağlanması lazım. Öyle zamana yayarak, oluruna bırakarak olmuyor, iyi bir koreografiye ihtiyaç var. Süreci anlaşılır hâle getirmek, sadeleştirmek önemli.

Güvenin bir ön şart olarak belirlenmemesi gerekir, güven daha sonra oluşacaktır, zamanla oluşacaktır ama güven artırıcı önlemlere de ihtiyaç vardır.

Diyalog ve müzakere sürecinde en önemlisi ama en önemlisi süreci ileri taşıma, süreci her seferinde ileri taşıma, doğru bir momentumu yakalayıp sürekli ileriye doğru götürme.

Bir diğeri, siyasi kararların hukuka uyarlanması. İşte, tam da burada bu Komisyon çok ama çok önemli, Komisyonumuz çok önemli. Güvenlik meselelerinin hukuksal adımlarla koşut bir şekilde ilerlemesi. Filipinler deneyiminde mesela süreç çok karmaşık hâle geldiğinde yapılan iş temel yasayla hukuk çerçevesinde ilerlenmesi şeklinde olmuş.

Barış inşasında başarılı bir yönetime ihtiyaç var ve doğru dilin kullanılması... Dil çok önemli. Karşı tarafı şeytanlaştırmamak, dilin en hassas bir şekilde kullanılması, hiç kimseyi kırmadan, onura dokunmadan seçilmesi. Kullanılan kavramlar her zaman karşı tarafın hassasiyetleriyle belirlenmeli.

Kolaylaştırıcılar önemli. Biz bugüne kadar "Biz kendimiz çözeceğiz bu işi." dedik. Doğru ama teknik desteğe ihtiyacımız var, her dönem teknik desteğe ihtiyaç vardır. Bu, başkalarının bizim işimize burnunu sokacağı anlamına gelmez. Bilen insanlardan, bilen kurumlardan destek almak önemlidir.

Nihai anlaşmaya varılırken yaratıcı olmak, farklı araçlar geliştirmek yani bize özgü araçlar geliştirmek; bu, çok önemli. Belli ayaklar oluşturmak, sadece komisyonla yetinmemek, mesela, komisyonunun alt komisyonlarını oluşturmak, daha derin çalışmalar yapabilmek. İşte, bir kısmı hukuk kısmında çalışırken diğeri toplumsallaşma kısmında çalışabilir, bir diğeri uluslararası deneyimleri

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

çalışabilir. Bu tür komitelerle, uzmanlaşmış ekiplerle süreç daha kolay ilerleyecektir.

Peki, biz bunları yapabilir miyiz? Ben yapabileceğimize inanıyorum ama öncelikle kısa, orta ve uzun vadeli yapılması gerekenler hatırlanmalıdır. Konuyla ilgili çalışmaların güvenceye kavuşturulması lazım. Biz burada konuşuyoruz, bizim güvencemiz var mı bilmiyorum ama bunun sağlanması lazım. Komisyon bununla ilgili de çalışmalıdır, kendi güvenliğiyle ilgili de çalışmalıdır. Bunun sigortalarının oluşturulması lazım. Güvenlik ve istihbarat konularıyla, o alanların gereksinimi olan hukuksal düzenlemeler yapılmalıdır. Güven artırıcı adımlar, siyasi tutuklu ve mahkûmların salıverilmesi olanağını yaratacak yasal tedbirler; İnfaz Kanunu'yla başlanabilir. Orta ve uzun vadede Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın gerçek anlamında uygulanmasının sağlanması. Şart'a aykırılıkların, çekincelerin giderilmesi yönünde yasal değişiklikler yapılabilir. Bunlar Genel Kurula önerilebilir, buradan çok güzel teklifler gidebilir Meclise, Genel Kurula.

Yerel demokrasinin geliştirilmesinde bir marj olmakla birlikte yerelde demokrasinin veya yerelde temsil olanaklarının sağlanmasının çözümün, çözüme ulaşmanın olmazsa olmaz koşullarından olduğu hatırlanmalıdır. Bir sözleşme ek protokolü hatırlatayım: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 12'nci Protokol, her türlü ayrımcılığın önlenmesine dair protokoldür. Biz bunu imzaladık ama onaylamadık, onaylayabiliriz. Bunun onaylanması teklif edilebilir, buradan bu teklif gidebilir. Eğer bu teklif giderse, Anayasa'nın 90'ıncı maddesi gereğince, biliyorsunuz, usulüne göre yürürlüğe girmiş uluslararası sözleşmelerle Türkiye'de kanunların uygulanmasından doğan çatışmada sözleşmelerin hükümlerine öncelik tanıyoruz, işte, tam da bu noktada Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 12'nci Protokolü bizim yasalarımızdaki ayrımcılığa yol açabilecek, ötekileştirebilecek yasaların ayıklanmasının bir yolu olarak düşünülebilir.

Evet, yasal düzeydeki dönüşüm bir tür yol temizliği olarak düşünülmelidir. Tersinden bir örnek vereceğim: 1982 Anayasası ortaya çıkarken, hatırlayınız 1980 ve 1982 arasında yani Mecliste ilk Başkanlık Divanı oluşuncaya dek geçen sürede çok sayıda yasa çıktı ve bu yasaların tamamı aslında 82 Anayasası'nın bir tür hazırlığıydı ve onu 82 Anayasası'yla taçlandırıdılar yani o antidemokratik yasalar sonucunda bir antidemokratik anayasayla karşılaştık. Şimdi tam tersi bir

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 19

şey yapılabilir gerçekten yani daha bizi ilerletecek, tam da bu sorunun çözümüne dönük basit, basit basit yasa değişiklikleriyle bir sonraki adımda iyi anayasa değişiklikleri beklenebilir. Anayasa değişiklikleri yapılırken, evet, zorlanacağız biliyorum, anayasa değişikliği Türkiye için bugün artık kutuplaşmış toplumda bir anayasa yapımı örneğine denk geliyor, belki bunu aşamalı yapmak zorunda kalacağız Güney Afrika'da olduğu gibi ama bazı hükümler var ki doğrudan doğruya çözümlü taçlandırabilecek ya da bu çözüme ilişkin adımlarımızı taçlandırabilecek. Nedir bu? 42'nci maddede -ana dilinde eğitim meselesi- iyi bir formülasyona gidilebilir ya da 66'ncı madde yeniden formüle edilebilir, buna engel yok. Yani sadece 3-4 maddelik bu süreci taçlandırarak bir değişiklik paketi neden olmasın? Başlangıç sil baştan yapılabilir; başlangıç yapıldı, başlangıç değiştirilemezler arasında değil. Her ne kadar değiştirilemez hükümlerde başlangıca atıfta bulunulmuş olsa bile başlangıç artık değiştirilemez kısımda değil çünkü başlangıçta biz 1995'te de, 2001'de de birtakım değişiklikler yaptık. 1982 Anayasası'nın başlangıcı edebi bir dille, barışa dönük bir dille yeniden kaleme alınmalıdır. Bu, bütünüyle, hiç değişmeden de yapılabilecek bir iştir; 42'nci madde, 66'ncı madde. 127'nci maddede, idari vesayete ilişkin hükümde düzenlemeler yeniden formüle edilebilir ve yerel demokrasinin önü açılabilir. Bakın, bunların aslında hepsi tam da bu Komisyondan hareketle yapılabilecek işler; bunları bu Komisyon yapabilir, buna muktedirdir.

Peki, ben burada bırakayım, zamanımı aşmış olabilirim. Tekrar teşekkür ediyorum. Tekrar tekrar tarihî rolünüzü hatırlatmak istiyorum. Size güveniyoruz, biz de desteğe hazırız.

Teşekkürler.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Teşekkür ederim Sayın Veznedaroğlu.

Şimdi, Sayın Profesör Doktor Ayşe Betül Çelik'i dinleyeceğiz.

Buyurun Hocam.

PROF. DR. AYŞE BETÜL ÇELİK - Sayın Meclis Başkanı, sayın milletvekilleri; davetiniz için çok teşekkür ederim. Otuz yıllık akademik hayatımda hiç bu kadar heyecanlanmamıştım, yanlış kelimeler seçersem veya

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

hızlı hızlı anlatırsam önceden affınıza sığınıyorum.

Bir çatışma çözümü uzmanı olarak bu konuşmamda "Bütüncül barış süreçleri nasıl tasarlanmalı ve bu tasarım içerisinde 'DDR' dediğimiz yani silahsızlanma, terhis ve yeniden entegrasyon süreçlerini nasıl görmeliyiz?" sorusunu yanıtlamaya çalışacağım. Gene sürem az olduğu için ve tekrar etmesi zor olduğu için -affınıza sığınarak- süreçte, konuşmamda "DDR" diye devam edeceğim. Ve bu konuların hepsi, aslında anlatacağım konuların hepsi çok büyük konular. O yüzden genel hatlarıyla değineceğim ve ne yazık ki zaman kısıtlaması nedeniyle çok detaya giremeyeceğim ama elimden geldiğince dünya örneklerinden referansla konuyu anlatmaya çalışacağım ve bunun için de ilk olarak "Barış süreci nedir?" o soruyla başlamak istiyorum.

Barış süreçleri, uzun süreli bir çatışmadaki başlıca tarafların katıldığı sürekli barış girişimleri anlamına gelir, burada "sürekli"nin altını çizmek istiyorum, diğer 2 hocam da zaten bunların ne kadar uzun süreçler olduğunu söylediler. Barış sonrası da çok uzun bir süreç, beş, on yıl olarak söyleniyor ve kök nedenlere çözüm bulunmadıkça da şiddet devam ediyor yani barış sonrası toplumlar tekrar çatışmalı dönemlere geri dönüyorlar yani barış süreçleri uzun ve inişli çıkışlı süreçler. Guatemala'da tarafların konuşmaya başlaması ve anlaşmaya varması arasındaki süre on yıl, Sudan'da on bir yıl ve her iki örnekte de tarafların "Dönülmeyecek noktadayız." demesi bu sürecin sadece son birkaç yılı. Filipinler'de barış süreci on yedi yıl ve 4 Başkan görmüş, Kolombiya'da bütün başarısız denemeleri de göz önünde bulundurursak otuz iki yıl ve 7 Başkan görmüş. Ne demeye çalışıyorum? Biraz önce arkadaşlarımda dediği üzere, umudu yitirmemek gerekiyor yani bu işin doğası böyle ve siyasi iradeyi sağlam tutmak gerekiyor.

Biraz önce Santos örneğini anlattı Sevtap Hocam, "hayır"a rağmen devam edilmiş. Ben burada Kuzey İrlanda'daki müzakereci Jonathan Powell'a referans vermek istiyorum. Kendisi barış süreçlerini bisiklette pedal çevirmeye benzetiyor yani bisikletin üstünde olduğumuz sürece pedal çevirmeye devam etmemiz gerekiyor ve de -benim anlatacağım konu olan- iyi tasarlamamız gerekiyor.

Tasarım neden önemli? Genellikle barış askerî zafer olarak algılanıyor. Oysa çatışma çok karmaşık sorunlar yaratıyor -biraz sonra göstereceğim- ve

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

şiddetin durdurulması sadece bunun bir aşaması. Barışın iyi tasarımı öncelikle bu tırnak içerisinde kazanma mantalitesinden çıkarak olur. Tek tarafın kazanarak son verdiği çatışma çok az, örnek olarak Çeçenistan, Sri Lanka ve Peru'yu verebiliriz ama özellikle, mesela Sri Lanka burada gayet kötü bir örnek; tekrar şiddetin nüksettiği yerlerden biri.

Kolombiya'daki barış sürecinde ordunun FARC karşısında başarı elde etmişliği önemli bir etken olsa da büyük askerî başarısına rağmen devlet FARC'ı askerî bakımdan tam anlamıyla yenemediğini fark ettiğinde süreç başarılı olmuş. Filipinler'deki son süreçte tarafların masaya oturması da savaşın toplumlar üzerindeki büyük maliyetinin anlaşılmasıyla olmuş. Taraflar askerî çözümün imkânsızlığını kabul edip siyasi çözümü tek çıkış yolu olarak gördüklerinde başarıya ulaşmışlar ve Filipin Hükûmeti Moro İslami Kurtuluş Cephesi'ni yenmiş ama sonrasında bunun askerî değil, siyasi bir sorun olduğunu anlamış.

Barış süreçlerinde mükemmel örnek ya da tek bir model yok ama her barış sürecinde yenilikler ve o çatışmanın doğasına uygun tasarımlar var. Bunu tasarım olarak, süreç olarak kabul edersek iki noktaya dikkat çekmek istiyorum. Biri, kimlerin nasıl dâhil edildiği ve hangi konuları kapsadığı... Kolombiya barış süreci, çatışmanın altında yatan sorunlara verdiği yanıt açısından en iyi tasarımlardan biri, kurumsal çözümler açısından yani kalıcılığı, kapsayıcılığı... Yenilikçi yaklaşım açısından da Kuzey İrlanda iyi örneklerden biri.

Şimdi, bu tabloda ben bu barış süreçlerinin ikiye ayrıldığını göstermek istedim. Bir tanesi, işte, bu negatif barış -biraz önce Havva Hocamızın anlattığı- şiddetin durdurulma aşaması, ikincisi de pozitif barış yani daha kalıcı barışın inşası. Bu birinci aşamadan ikinci aşamaya geçemezsek barış kalıcı kılınmaz. Kolombiya'da mesela süreci başarılı kılan yalnızca silah bırakılması değil, kırsal reformun, uyuşturucu sorununun halledilmesi ve siyasi katılımın kuvvetlendirilmesi oldu.

Bu kapsayıcılıkla ilgili bir şey, Esra Hoca daha detaylı anlatacak ama ben bir giriş yapmak istiyorum. Tarafların askerî çözümün imkânsızlığını kabul etmesi önemli bir başarı faktörü ise, bir diğeri de olabildiğince çok aktörü farklı modellerle sürece dâhil edebilmesidir; buna "kapsayıcılık" diyoruz ve barış aktörlerini üç seviyede inceliyoruz. Bu, Kolombiya barış sürecinin de mimarı olan

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

John Paul Lederach'ın bir grafiği ve biz barış dediğimizde genellikle bu üst seviye liderlerin yani çatışmanın doğasına göre karar alıcı mercilerde bulunan aktörlerin anlaşmasını anlıyoruz. Barış, çoğu toplumda böyle anlaşılıyor. Bunların konuşulmaya başlanması elbette ki önemli ama onların konuşmasının durduğu zamanda diğer kesimlerin barışı talep etmeye devam etmesi tekrar onları konuşma masasına geri gönderebiliyor. Orta seviye aktörler, bunlar hem karar alıcılar hem de toplumu etkileyebilen kendi alanlarında saygın aktörler; sivil toplum üyeleri, akademisyenler, gazeteciler ve benzeri. Bunların farklı tasarımlarla ki bunlar sorun çözme çalışmaları olabilir, barış komisyonları gibi farklı modeller olabilir, barışı destekleyici süreçlere girmesi gerekir yani sadece üst seviyeye ilgili modellere takılı kalmamız, birbirini destekleyen farklı modeller üretmemiz gerekiyor. Son aşama halk liderliği. Çatışmada direkt etkilenmiş kesimlerin kanaat önderleri, çatışmanın toplumsal etkilerinin iyileştirilmesi için yerelde çalışmalar yürütülmesi gerekiyor.

Etnik çatışmalar çok farklı boyutlarda sorunlar üretiyor. Barışı sadece güvenlik eksenli olarak okumak yanlış olur. Burada farklı başlıklar altında çeşitli -bizim de yaşadığımız- sorunları özetlemeye çalıştım: Ekonomik boyutu, siyasi boyutu, güvenlik boyutu, sosyokültürel boyutu, ilişkisel boyutu. Bu Komisyon şu ikinci kolonun en altındaki şeyi yapmaya çalışıyor. Nedir? Silahlı grupların varlığıyla ilgili çalışıyor ama şunu söylemek gerekiyor, uzun süren çatışmalarda bu konular birbiriyle iç içe geçiyor yani hem olabildiğince kapsayıcı olmak gerekiyor bunları halletmek için hem de bu konuların birbiriyle bağıni iyi anlamak gerekiyor. Örneğin silahlı grupların varlığının temel sosyokültürel ve siyasi haklarla gelişmeler sağlanmadıkça süreceğini görmek gerekiyor.

Bu tablo, barış inşasında önceliklendirmemiz gereken konuları söylüyor. Ölümlerin durdurulması barış süreçlerinin ilk adımıdır demiştim, o yüzden güvenlik konusu barış süreçlerinde önceliklendirilir fakat bu konuyla sınırlı kalmamalıdır. Çatışma durduktan sonra eline silah almış kesimlerin silahsızlanması ve barışçıl bir toplumun inşası önemlidir. Burada genel başlıklarla gördüğünüz konular güvenlik sağlandıktan hemen sonra yapılması gerekenler. Bunlar, özetlersem, daha kapsayıcı yönetim modelleri geliştirmek, çatışmanın yerinden ettiği kesimlerin yerlerine geri dönmesi ve bu yerlerin kalkandırılması, çatışmaların bozduğu sosyal dokunun iyileştirilmesi ve

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

onarılması, bu yapılırken de farklı gruplar arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi gerekmektedir. Bu diyagramda toplumsal barış en son adım gibi gösterilmekte fakat son yapılan çalışmalar bunun sona kaldığı durumlarda sürecin zayıfladığını göstermekte. Birkaç örnek vermek istiyorum buna dair neler yapılabilir diye. Mesela Filipinler'de 1992 ve 93'te hükümet millî diyalog süreci başlatmış ve insanlara "Barış senin için ne anlama geliyor?" ve "Barışı nasıl sağlayabiliriz?" soruları sorulmuş. Bunun sonucunda ülke barış müzakereleri ihtiyacı konusunda bir millî mutabakata varmış ve bu örnek gösteriyor ki toplumsal barış ihtiyaçlarının belirlenmesi çok önemli. Topluma ve özellikle dirençli kesimlere barışın olası kazanımlarını anlatmak çok önemli. Bizim böyle bir geçmiş tecrübemiz var, akil insanlar heyetinin çok değerli çalışmaları ve raporları var; burada farklı kesimlerin ihtiyaçları, korkuları, beklentileri raporlanmıştı. Belki tekrar böyle bir çalışma yaparak özellikle DDR süreçlerinde yaşanabilecek kazalara önlem alınabilir. Ben bunun çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bir de bu anlatılırken topluma bizde çatışma çözümünde "yeniden çerçeveleme" dediğimiz bir metot kullanılabilir. Filipinler'de son sürecin yöneticisi Aquino, Moro İslami Kurtuluş Cephesi'yle yaptığı barış antlaşmasında Moro bölgesinin özerkliğini kabul ederken bunu topluma şöyle söylemiş: "Güç paylaştıkça çoğalır." Dolayısıyla bu, biraz önce anlatılan "kazan-kaybet" anlayışı "kazan-kazan"a dönüştürülebilir. Yine çok ilginç bulduğum Mozambik örneği var. Mozambik'te RENAMO Savaşçıları'na verilecek sosyal güvenlik parasını ülkeyi yok etmek için değil ülkeyi inşa etmek için verilen bir para olarak çerçeveleyip topluma sunduklarında başarılı olmuşlar.

Şimdi, bu "DDR" dediğimiz nedir, kısaca ondan bahsedip bundaki sonuçları göstermek istiyorum. Ne olursa başarısız oluyor? Çatışma sırasında eline silah almış güçler çatışma sonrası toplumlarda hem barış inşasının destekleyicisi hem de istikrarsızlığın kaynağı olarak çifte rol oynayabiliyorlar. Benim bir öğrencim Kosova KLA, Liberation Army üyelerinin daha sonra toplumda neler yaptığını çalışmıştı. Özellikle gruplar arası ilişkilerin geliştirilmesinde çalıştıklarında toplumsal barışa büyük katkılar sunuyorlar. Silahsızlanma, silahsızlandırma, terhis ve entegrasyon süreçlerinin temel hedefi, bu silahlı güçlerin sağlıklı bir sivil yaşama kazandırılması ve bütünleşmiş, sürdürülebilir bir demokrasinin tesis edilmesidir. Burada önemli olan şey sadece eline silah almış örgüt üyelerinin değil, bu süreçte silahlandırılmış -köy

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

korucuları gibi- silahlı güçlerin de silahsızlandırılması ve onlarla ilgili de mevzuatlar geliştirilmesidir. Bu bağlamda şunu da anlatmak isterim: 1990'lardan itibaren DDR programları çatışma sonrası rehabilitasyonun vazgeçilmez adımları oldu ve Birleşmiş Milletler burada temel bir görev üstlendi. Uluslararası kuruluşlar ve yerel sivil toplum örgütleri kritik unsur olarak devreye girdi. Üçüncü taraf aktörler, özellikle Birleşmiş Milletler önemli gözlemci rolü üstlendi ve birçok DDR süreci hem teknik destek hem gözlemcilik hem de maddi yardım aldı bu kurumlardan. Örneğin, Kosova bağlamında 1244 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararıyla Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu kuruldu. Bu misyonun amacı, Kosova'nın yeniden inşası ve çoğunluğu UÇK mensubu olan Arnavut siyasetçilerin devlet yönetimi konusunda eğitilmesi olmuştur. Aynı karar çerçevesinde UÇK üyelerinin BM tarafından askerî bir güç olarak değil, yalnızca yangın gibi doğal afetlerde yardım sağlamak üzere kurulan Kosova koruma birliklerine geçiş yapmalarına izin verilmiştir. Dolayısıyla bu üç kavram yani silahsızlanma, terhis ve topluma eklenme süreçleri -zamanım kısıtlı olduğu için koşturuyorum- adım adım düşünülmesi gereken şeyler ve bunları düşünürken de eline silah almış bütün örgütlerin bundan sonra hayatlarını nasıl sürdüreceği detaylı olarak düşünülmesi. Bu aşamanın belki de en zor olan kısmı aslında topluma eklenme süreci çünkü çok hassas. Eline silah almış kesimlerin ve onların bakmakla yükümlü oldukları kişilerin güvenlik ve emniyetini gerektiriyor bu süreç. Bu aşamada eline silah almış kişilerin çatışmaya geri dönmeme taahhütleri karşısında nakit destek, uzun vadeli işler ve eğitim imkânı sağlanıyor. Yeniden entegrasyon aşamasında kritik unsurlardan biri, bu kişilerin çatışma sonrası toplum içerisinde bir yer bulması.

Kalan süremde bu programların başarısızlık nedenlerinden bahsetmek istiyorum ki bunları yapmayalım, yol kazalarına uğramayalım. Birinci sebep, güvenlik ve siyasal istikrarsızlık. Barış anlaşmalarının kırılgan olması, tarafların birbirine güvenmemesi, silahlı grupların tekrar silahlanma ihtimali, devletin ülkenin tüm bölgelerinde güvenliği sağlayamaması ana unsurlar. Başarılı örnek sayabileceğimiz Kuzey İrlanda'da güvensizlik nedeniyle IRA silahlarını hemen değil, ancak 2005'te tamamen teslim etti. Başta silahsızlanmayı reddeden iki karşı grup -Ulster Gönüllü Gücü ve Kızıl El Komandosu- Haziran 2009'da silahsızlanma sürecini tamamladıklarını duyurdu yani bunun hemen olacağını beklemek gerçekçi değil bu dünya örneklerine baktığımızda.

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

Birçok silahlı kuvvet onurlu çıkıştan bahseder. Silahları bırakmak aslında eşit bir toplumun yaratılması ve karşılıklı güven inşasıyla mümkün. Burada ben Kuzey İrlanda'dan getirip misafir ettiğimiz Bronagh Hinds'in vurguladığı önemli bir noktadan bahsetmek istiyorum; güven ancak karşılıklılık ilkesiyle yürüyebilir. Taraflardan biri güven artırıcı bir adım attığında karşı tarafın da bu adıma karşılık vermesi zaman içinde yavaş yavaş güveni oluşturur, güven yolda inşa edilir. Güven artırıcı mekanizmalar, yıllarca düşmanlaştırdığınız tarafların tekrar ete kemiğe bürünerek karşınızda konuşabileceğiniz bir insan olarak çıkmasının sağlanması, çatışmanın tekrar nüks etmesinin önlenmesi ve görüşmelerin derinleştirilmesi için gerekli. Mesela Kuzeydoğu Kenya'da 1990'larda nüks eden kuraklık sonrası artan aşiret çatışmalarında özellikle kadın STK'ler yerel örgütlerle birlikte halka hizmet sağlamış, aynı zamanda da çatışmanın nüks etmesini önleyecek mekanizmalar geliştirmektedir. Gene 2008'de Kenya'da seçim sonrası yükselen şiddetin önlenmesi için halka nefret ve aşırılıktan kaçınılmasını tavsiye eden SMS'ler yollanmıştır. En önemli güven artırıcı mekanizmalar insani güvenlik mekanizmalarıdır. Bu mesela uluslararası savaşlarda iki ülkenin antipersonel mayınları kullanmamasıdır.

Gene bizim mayısta misafir ettiğimiz Endonezya'nın GAM üyesi Shadia Marhaban bizim konferansta güven artırıcı mekanizmadan bahsetmişti, bunun bir tanesi zaten bizim de yaşadığımız bir şey oldu; sembolik silahsızlanma. Kuzey İrlanda'da da silahlar teslim edilmek yerine betona gömülmüş. 2001-2005 arasında Bağımsız Uluslararası Silahsızlandırma Komisyonu IRA'nın silahlarını imha etmesini denetlemiş ve bu süreçte yöntemlerin detayları tam olarak kamuya anlatılmamış ama Komisyonun raporlarında şu doğrulanmış: Silahlar betonla doldurulmuş, derin çukurlara gömülmüş, kalıcı olarak kullanılmaz hâle getirilmiş; patlayıcılar ve mühimmat imha edilmiş, silahların parçalanarak da yok edildiği bildirilmiş.

Marhaban'ın söylediği ikinci şey ise hasta tutukluların salınmasıydı, Sevtap Hocam söyledi zaten, bundan bahsetmeyeyim.

İkinci faktör, ekonomik faktörler. Eski örgüt üyelerine alternatif geçim kaynaklarının sunulmaması. Bunun için de -biraz önce atlamıştım- bu DDR süreçlerine bir "R" daha eklendi "reinsertion" deniliyor; bu, aslında kendi gelirlerini sağlayana kadar bu örgüt üyelerine maddi kaynakların sunulması,

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

"geçiş dönemi desteği" diyebiliriz. Başarısız ekonomik faktörler için de işsizlik, yoksulluk ve ekonomik fırsatların sınırlı olması, DDR kapsamında verilen mali teşviklerin kısa vadeli ve yetersiz kalması. Esra Hocayla birlikte biz birkaç yıl önce Güney Afrika'nın geçmişle yüzleşme komisyonlarının 10'uncu yıl dönümüne gitmiştik. Orada çok çarpıcı bir örnekle karşılaşmıştım. Afrika Ulusal Birliğinden kadın savaşçı gözleri dolarak şey demişti: "Savaş sırasında ben bir kahramandım, elimde silah vardı, toplumum beni kahraman olarak görüyordu; şimdi sadece işsiz bir kadıyım." O yüzden ekonomik faktörlerin iyi düşünülmesi gerekiyor.

Üçüncüsü; toplumsal kabul ve damgalanma. Silah bırakmış örgüt üyelerinin yerel topluluklarca dışlanması ve hain görülmesi, travma, güvensizlik ve toplumsal uyum sorunları, kadın ve çocuk örgüt üyelerinin daha fazla ayrımcılığa uğraması belli faktörler içerisinde. Kuzey İrlanda sürecinde şiddet durdu, silahlar teslim edildi ama toplumsal barış tam olarak sağlanmadığından gündelik şiddet olasılığı devam ediyor. Sürecin topluma iyi anlatılması sağlıklı toplumsal hayata geçiş için çok önemli. Biraz önce Sevtap Hoca dilden bahsetti. Ben de altını çizerek tekrar etmek istiyorum ve buradaki Komisyonun çıkaracağı yasanın adının bile çok önemli olduğunu söylemek istiyorum. Birkaç örnek vermek istiyorum, bazen farklı kelimeler kullanılıyor ama benim beğendiklerim: Kuzey İrlanda Silahsızlanma Yasası 1997, Kuzey İrlanda Sorunları Miras ve Uzlaşma Yasası 2023, Kolombiya Barış için Özel Süreç Yasası 2016. Çoğu DDR yasanının adında "silahsızlanma", "terhis" ve "yeniden entegrasyon" kelimeleri geçiyor; bazılarında "af" kelimesi geçiyor ama bunun silahlı örgütlerce istenmediğini de biliyoruz.

Kolombiya, Kuzey İrlanda, Nepal, Güney Afrika gibi birçok ülkede silahlı örgüt üyeleri çatışma sonrası toplumlarda siyasal hayata da geçtiler. Bunun hem olumlu hem olumsuz sonuçları olabiliyor. Olumlu olarak şiddet azalıyor, çatışma çözümünde siyasal temsil bir çıkış yolu oluyor. Olumsuz olarak özellikle toplumsal olarak iyi anlatılmadığında bu, bu kesimlere ödül verildiği olarak algılanıyor ve yeniden silahlanma riski devam ediyor. Ekonomik ve toplumsal entegrasyon başarısız olursa siyasal katılımıda istikrar getirmiyor.

Benim kaç dakikam var, devam edeyim mi?

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 27

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Hocam, süre bitti ama devam edebilirsiniz.

Buyurun.

PROF. DR. AYŞE BETÜL ÇELİK - Tamam.

Kurumsal kapasite eksikliği başka bir sorun; programların kötü planlanması, fonların yanlış kullanılması, merkezî otoritelerin yerel gerçekleri dikkate almaması, sivil toplum, yerel liderler ve toplulukların sürece yeterince dâhil edilmemeleri başka bir sorun. Silahların tamamen toplanamaması, güvenlik için... Eğer bu güven sorunu aşılmazsa bu tamamen toplanamıyor; silah kaçakçılığı ve bölgesel çatışmalar nedeniyle silahsızlanma kalıcı olamıyor. Son olarak da siyasal irade ve yolsuzluk... Devlet ya da uluslararası aktörlerin DDR süreçlerini samimi biçimde sahiplenmemesi ve kaynakların yönetiminde şeffaflık sorunları yolsuzluğa yol açıyor.

Bunu detaylı anlatmaya vaktim yok ama iki önemli şeyi söyleyeceğim; bu bütüncül barış tasarımı sol tarafta gördükleriniz konu başlığı. İki tane önemli şeyi söyleyeceğim: Kimlik ve kültür ile güven eksikliği. Etnik çatışmaları kimliklerin kabul edilmemesinden kaynaklı süreçler olarak tanımlarsak kalıcı kılınması için de bu kimliklere bir tür eşit temsil, eşit kabullük ve aidiyet hissi verilmesi gerekiyor; bu, bazen coğrafi özellikle oluyor, bazen kültürel özerklikle oluyor. Sevtap Hocam örneklerini verdi. Diğerleri ise ilişkisel anlamda da kültürel dönüşme, nefret söylemlerinin engellenmesi, toplumsal ilişkilerin geliştirilmesi açısından çok önemli. Son mesele güven eksikliği ise çatışmalarda ilk giden ve en son gelen şey güven fakat süreci belirleyen en önemli faktör de güven. Güven oluşup konuşmalara başlanmıyor, güven süreç içerisinde oluşuyor. Gene ağırladığımız Mozambik ara bulucusu -Kenyalı ara bulucu- bize Mozambik millî marşını refere ederek şöyle demişti: "Taş üstüne taş koyarak yeni bir gün inşa ediyoruz, adım adım ilerliyoruz." Dünyada tamamen yerel unsurlarla tasarlanmış barış süreci yok. En yakın örnekler 2006 Nepal, orada Birleşmiş Milletler teknik destek veriyor, Güney Afrika'da da yine uluslararası toplum teknik destek veriyor. Bu açıdan da şöyle bir öneri geliştirmişti bizim konuşmacılarımız: İçeriden ara bulucu artı modeli yani sürecin içeriden gitmesi ama bu süreci destekleyecek teknik desteğin de Birleşmiş Milletler gibi uluslararası

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 28

kuruluşlardan alınması.

Ben süremi çok aştım, o yüzden sonuçları söylemeyeyim ama Esra geçerken şeyi verebilirim, şöyle okunsun.

Çok teşekkür ederim.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Çok teşekkür ediyorum.

Şimdi bu oturumun son sözü Sayın Doçent Doktor Çerağ Esra Çuhadar'a ait.

Buyurun Hocam.

DOÇ. DR. ÇERAĞ ESRA ÇUHADAR - Teşekkür ediyorum Sayın Meclis Başkanım.

Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu üyesi saygıdeğer milletvekilleri, değerli meslektaşlarım ve dinleyiciler; ülkemizin geçtiği önemli tarihî eşiklerden birine tanıklık ettiğim için ve bu konularda araştırma yapan bir uzman olarak sürece katkı verme imkânını bana sunduğunuz için öncelikle teşekkür ederim.

Yaklaşık yirmi beş yıldır barış süreçlerini inceliyor ve bunların farklı boyutları üzerine araştırma yapıyorum. Bu alanda yaptığım çalışmalar beni dünyada birçok farklı çatışmanın olduğu coğrafyaya götürdü. Özellikle kırk ayrı barış sürecinin nasıl yürütüldüğünü incelediğimiz araştırma projemiz uluslararası literatürde yaygın kabul gördü. Ayrıca, son dört beş yılda Birleşmiş Milletler ve AGİT'in ara buluculuk birimlerinde benzer barış süreçlerinin nasıl tasarlanacağı konusunda üst düzey danışmanlık yapma fırsatı buldum. Bu yıllarda Venezuela'dan Kamerun'a, Afganistan'dan Filistin'e, Güney Sudan'a ve Kolombiya'ya birçok süreci inceleme fırsatım oldu ve bu süreçlere katkıda bulunmaya çalıştım. Bugün sizinle bu karşılaştırmalı araştırmalarımın ve uluslararası deneyimimden çıkardığım, bizim açımızdan faydalı olabileceğini düşündüğüm bazı noktaları paylaşmak istiyorum.

Uzun yıllar süren ve karmaşık nedenleri olan silahlı çatışmaları sonlandırmak zaman içine yayılan çeşitli adımları içerir benden önceki

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

konuşmacıların söylediği gibi. Bu adımlar kısa, orta ve uzun vade olarak ele alınabilir. Her sürecin -sizin de söylediğiniz gibi- kendine özgü durumları olmasına rağmen, hemen hepsinde daha önceki konuşmacıların bahsettiği bazı boyutların olduğunu da gözlemlemekteyiz. Öncelikle bir barış süreci çeşitli adımların dikkatle planlanması ve uygulanmasını gerektiriyor. Bunları ben üçe bölüyorum; konular, aktörlerle ilişkilerin yönetilmesi ve sürecin mimarisi ve tasarımı olarak üç ana başlık altında toplayabiliriz. Ben sunumumda daha çok uzmanlık alanım olan süreç mimarisi tasarımı üzerinde duracağım ve bu, Havva Hocanın söylediği mikro düzeyde daha çok olacak.

Saygıdeğer milletvekilleri, çok kısa bir zamanda ve tek bir adımla kalıcı barışa ulaşılan bir örnek bulunmamaktadır. Farklı adımların farklı zamanlarda hayata geçirilmesi ve bunların bir takvime bağlanması doğaldır ve gereklidir. Bu arada güven inşası -Betül Hocanın da söylediği gibi- en kritik konulardan biridir ve güven artırıcı adımlar sürecin kaçınılmaz bir parçasıdır. Kolombiya Hükûmeti ve silahlı grup FARC arasında başarıyla sonuçlanan sürecin sadece anlaşmaya varma kısmı -bu son süreç, 2011'de başlayan- beş yıl sürmüştür. Anlaşmanın son hâli 2016'da referanduma sunulmuş ve çoğunluk desteğini sağlayamamıştır. Bundan sonra anlaşma revize edilip bu kez parlamentoda onaya sunularak kabul edilmiştir. Kamuoyu desteği ancak konular netleştikten sonra ve FARC silahsızlanmayı kabul ettikten sonra yükselmeye başlamıştır. Anlaşma içeriğinin uygulanması ise hâlen devam etmektedir. Kısacası, bu tür süreçler sabırlı olunması gereken süreçlerdir. Ben bu süreçleri genellikle bir akordiyona benzetiyorum; zaman zaman toplumsal grupların desteğini ve katılımını gerektirip genişlemesi gereken, zaman zaman elitler arasında devam edip daralması gereken bir akordiyon. Bu noktada, en kritik unsur, ısrarlı ve istikrarlı bir iradenin tüm aktörler tarafından ortaya konulmasıdır.

Dünya örneklerine baktığımızda, bir süreç kapsamında bazı konuların ortak olduğunu görüyoruz, bazılarının ise o çatışmanın kök nedenlerine göre değişiklik gösterdiğini görüyoruz. Örneğin, bu DDR konuları silahlı bir grubun olduğu hemen her süreçte görülürken kök nedenlerin tespitinden sonra onların çözümüne yönelik konular farklılaşabilmekte. Mesela Kolombiya örneğinde diğer bağlamlarda pek karşımıza çıkmayan kokain üretimine son verilmesi, bunun karşılığında topraksızlığa, köylülerin topraksızlığına çözüm bulunması, alternatif

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

katılımcı kalkınma modellerinin geliştirilmesi oraya özel bir konu. Öte yandan, mesela Kuzey İrlanda'da Protestanların domine ettiği -yüzde 90 gibi- polis teşkilatında Katoliklerin ve diğer toplum kesimlerinin de temsilini sağlayacak polis gücünün reform edilerek daha kapsayıcı bir kuruma dönüştürülmesi gibi bir konu vardır. Dolayısıyla bir süreçte kritik konulardan biri o çatışmanın kök nedenlerinin tespit edilmesi ve bunlara yönelik çalışma yapılmasıdır; kalıcı barışa ulaşan örneklerde bu husus ortak bir özellik olarak önümüze çıkmakta. Size bir örneği benim yine yakından incelediğim Liberya'dan vereyim: Başarılı bir kalıcı barış örneği olan Liberya'da ilk başta kurulan bir ana komisyon var bu Komisyon gibi. Bu komisyon, çatışmayı tetikleyen temel nedenlerin tespiti için ülke çapında bir çalışma yürütüyor ve bu çalışmadan sonra belli konular belirleniyor, işte, ikili hukuk sistemi filan gibi ve her bir konunun incelenmesi ve bunlara çözüm üretilmesi için daha sonra teknik uzmanların da siyasilerle birlikte yer aldığı bağımsız, kapsayıcı komisyonlar devamında geliyor. Çözüm süreçlerinde ele alınan konulara Betül Hocam, daha önce Sevtap Hocam değindi, ben bazı örneklere daha çok Kolombiya üzerinde durarak devam edeyim. DDR konusunda süreç şöyle ilerliyor Kolombiya'da: Kolombiya Hükûmeti ve FARC arasında bu yürütülen DDR sürecinde yaklaşık bin kadarı Venezuela'da bulunan 13 bin FARC üyesinin dönüşü için güvenli bölgeler hazırlanıyor. Bu özel alanların nasıl seçileceği, lojistiği, nasıl izleneceği ve korunacağı kararlaştırılıyor. İlk etapta buralarda silahlarını teslim ettikten sonra barınma zorunluluğu getiriliyor ve ardından kademeli olarak üyelerin topluma kazandırma programları planlanıyor. İlk önce demografik ve sağlık bilgileri alındıktan sonra bu kontrollü toplanma ve yaşam bölgelerine transfer ediliyorlar. Bu bölgelere giriş çıkış kontrollü olup sadece yakın aile üyelerinin dışında kişilerin girmesi yasaklanıyor. Buralarda silahları teslim alınıp kilit altına konuluyor, söz konusu silah kasalarının anahtarı sadece Birleşmiş Milletler gözlemcisine bırakılıyor. Önemli bir diğer husus, bu sürecin iki tarafında güvendiği ve teknik kapasiteye sahip tarafsız bir göz tarafından izlenip doğrulanmasının yapılmasıdır. Kolombiya'da hükûmet çok uzun bir süre bu sürece kimseyi karıştırmak istemiyor ama uzun zaman araştırıyorlar, bir yıl kadar sürüyor ve başka kimsede böyle bir teknik kapasite olmadığına karar verip BM'den yardım istiyorlar. Fakat şöyle ilginç bir çözüm buluyorlar bu konuya: Bir üçlü mekanizma devreye sokuyorlar, oluşturuyorlar; her toplanma bölgesinde bir üçlü mekanizma var, karar

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

mekanizması. Burada Kolombiya Hükûmetinden bir temsilci, FARC'tan bir temsilci ve BM'den bu teknik görevli üçlü heyet içinde bu süreci beraber gerçekleştiriyor. Daha sonra, silah bırakanların hayatlarının geri kalanını nasıl şekillendirecekleri konusu ele alınıyor. Bunun için üniversiteden uzmanların, araştırmacıların örgüt üyeleriyle yürüttüğü kapsamlı bir anket ve mülakat çalışması yapılıyor ve bu kişilere ne yapmak istedikleri soruluyor. Buna göre gelecek planları şekillendiriliyor, silah bırakan üyelerden bir taahhüt mektubu imzalamaları isteniyor. Bu mektup bir daha devlete karşı silah almayacaklarına falan dair bir mektup ve bu mektubu imzaladıktan sonra kendilerine vatandaşlık belgeleri kimliklerini alabilmeleri için veriliyor. Tüm bu DDR sürecinde 13 bin eski örgüt üyesinin yüzde 90'ı taahhütlerini yerine getiriyor ancak son yıllarda yüzde 10'u FARC'tan ayrılan radikal gruplara katılarak veya kriminal örgütlere giderek anlaşmaya sadık kalmamıştır. Bunlara karşı silahlı ve yasal mücadele devam etmektedir.

Yine Kolombiya'da -Betül Hocam da bahsetti- DDR dışında sürecin bir diğer önemli ayağı siyasi katılım. Buradaki barış sürecinin en önemli konularından biri yani FARC'ın silah bırakması karşılığında meşru bir siyasi partiye nasıl dönüşeceği, ilk etapta Mecliste tanınan temsil garantisi ve zaman içinde seçimlere katılmasını düzenleyen konular ve yasalar.

Yine Kuzey İrlanda'da iki toplumsal kesim arasında nasıl bir siyasi güç paylaşımı olacağına Sevtap Hocam biraz değindi, geçiyorum.

Üçüncü boyut, önemli konu, Betül Hocamın da söylediği gibi, hukuk ve adalet konusu, Sevtap Hocamın da söylediği gibi, o yüzden bunu hızlı geçiyorum. Kolombiya'da bu süreç biraz farklılık gösteriyor diğer süreçlerden ve bu önemli bir farklılık bence. Kolombiya merkezine mağdurları yerleştiren tek süreç yani insan güvenliği ekseninde yürüyen ya da insani güvenlik ekseninde yürüyen bir süreç. Genelde bu tür süreçleri silahlı gruplar domine ederken siviller ve mağdurların ihtiyaçları ve talepleri ikinci plana atılabilmekte. Kuzey İrlanda bu açıdan çok eleştirilen bir süreç olmuştur mesela. Oysa sivillerin ve mağdurların hem devlet hem de FARC tarafından çözümün merkezine konulması toplumu ikna etmekte önemli oluyor ve barışın sıradan vatandaş için bir kazanım olacağı mesajını kuvvetle veriyor.

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

Dördüncü boyut, sosyoekonomik boyut, buna değindik, Kolombiya'da özellikle önemli. İşte, bu katılımcı, kalkınma yöntemleri geliştiriyorlar. "PDET" denilen yerelde toprak reformuna ilişkin maddeler var vesaire.

Şimdi, ben açılışta size biraz önce bahsettiğim süreç mimarisi, tasarımı konusuna geri dönmek istiyorum. Buradaki konular şöyle sıralanabilir: Sürecin ve getirdiği çözümlerin geniş toplum kesimleri tarafından sahiplenilmesinin sağlanması, bu çok önemli. Süreci bozmaya çalışan aktörlerin etkili bir şekilde yönetilebilmesi. Sürecin hangi noktasına kadar gizlilik benimseneceği, hangi noktalarında toplumsal şeffaflık güdüleceğine karar verilmesi ve çözüm önerilerinin ve düzenlemelerin toplumsal onaya ne şekilde sunulabileceğine karar verilmesi. Bu kazanımları sağlamak amacıyla toplumsal kesimlerin ilgili taraflarını sürecin değişik noktalarında dâhil etmeyi hedefleyen barış süreçlerine biz "kapsayıcı barış süreçleri" diyoruz. İyi ve sağlam bir zemine oturan kapsayıcı süreçler toplumsal desteği sağlayarak kalıcı barışa giden yolu açıyorlar. Kalıcı barışı sağlamak günümüzdeki barış süreçlerinin en büyük zorluklarından biri. Uppsala Çatışma Veri Programı verisine göre barış anlaşmalarının yaklaşık yüzde 40'ı imzalandıktan 0-5 yıl içinde uygulanamayıp başarısız olmakta. Birçok barış süreci birden fazla başarısızlık yaşamıştır, işte bunun birçok örneği var: Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Somali gibi ülkelerde defalarca barış anlaşmaları imzalanırsa da bunlar hayata geçirilmeden çatışmalar yineleniyor. Öte yandan, işte, bahsedilen bu Endonezya, Açe, Liberya, Kuzey İrlanda gibi süreçlerde ise kalıcı barışa ulaşıyor.

Barış süreçlerinin başarıyla uygulanmasını sağlayan en önemli faktörlerden biri de -demin dediğim gibi- toplumsal rıza üretebilmeleri ve toplumsal desteği sağlayabilmeleri. Peki, bu açıdan düşününce mesela Kuzey İrlanda barış süreci tüm zorluklara rağmen referandumda anlaşmaya destek yüzde 70'leri bulmuştur. Bu nedenle toplumsal aktörlerin sürece katılımı, sürecin meşruiyetini artırmak, sürece halk desteğini sağlamak ve süreci sabote edebilecek aktörlerin etkisini azaltmak açısından -dediğim gibi- kritik önemde. Peki, barış süreçlerine sivil toplum aktörleri ve siyasi partiler dâhil edildiğinde çalışmalar barışın uzun vadede daha kalıcı olduğunu gösteriyor. 83 barış anlaşması üzerinden yapılan bir istatistiksel analizde bu aktörler barış

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

süreçlerine dâhil edildiğinde barışın bozulma riski yüzde 64 oranında azalıyor. Bu bulguların olası açıklaması toplumsal katılımın barış süreçlerine daha fazla meşruiyet kazandırması olarak belirtilmiştir.

Şimdi, bu toplumsal katılım nasıl sağlanıyor, biraz ona değineceğim. Barış sürecinin ana yörüngesi olarak genellikle müzakere sürecine, masasına aşırı bir odaklanma söz konusudur. Hâlbuki kapsayıcı bir barış süreci bir müzakereden çok daha fazlasıdır. Toplumsal aktörlerin katılımı sürecin farklı aşamalarında gerçekleşebilir. İsviçreli meslektaşım Thania Paffenholz'la incelediğimiz -başta bahsettiğim- 40 barış sürecinde farklı toplumsal kesimlerin barış süreçlerine nasıl katıldığını gösteren 6 katılım modeli tespit ettik. Bunlar sırasıyla şöyle: 1'incisi, 1'inci model doğrudan katılım, toplumsal aktörlerin müzakerelere doğrudan katılımı. Bu iki şekilde oluyor: Bu aktörlerin ana müzakere heyetlerinin katılımıyla olabiliyor veya ulusal diyalog konferansları dediğimiz yöntemle oluyor. Bu mesela 2013-14'te BM tarafından Yemen'de uygulanan bir yöntem. İkinci model bazı toplumsal aktörlere gözlemci statüsü verilerek oluyor. Bu bazen seçilmiş gruplara veriliyor, mesela Liberya'da kadın gruplarına, sivil toplum gruplarına tanınıyor; bazen oturumların bazı bölümleri medyaya açılıyor. 3'üncüsü istişareler: İstişareler resmî olarak yapılabilir ve müzakerelerin resmî bir parçası olabiliyor Guatemala gibi, birazdan biraz açacağım bunu ya da gayriresmî olarak küçük gruplarla gerçekleştirilebiliyor Kenya'da olduğu gibi ya da bizim bu akil insanlar, akil heyetimiz gibi daha kamuya açık şekilde olabiliyor, bu bir istişare modeli. 4'üncü model komisyonlar: Bunu da birazdan biraz daha açacağım, hızlı geçiyorum. 5'inci model bu sorun çözme çalıştayları dediğimiz, Betül'ün de daha önce kısaca değindiği çalıştaylar. Bu çalıştaylar interaktif, genelde kamuya açık olmuyor, gizlilik içinde yürütülüyor. Çatışan tarafların karar alıcılarına yakın temsilcilerin bir araya geldiği gayriresmî bir ortamda onlara bir anlaşmaya varma baskısından uzak bir şekilde çeşitli kritik konuları tartışabilecekleri güvenli ve rahat bir alan, ortam sunulması şeklinde. 6'ncı modeli de halk oylamaları ve referandumlar olarak söyleyebiliriz ama literatürde bu çok tartışmalı, referandum konusu. Şimdi buna girecek vaktim yok ama isterseniz sonra açabilirim.

Şimdi, başarılı süreçlere baktığımızda... En çok kullanılan yöntem -bizim araştırmamızda tespit ettiğimiz- istişareler, ikinci en çok kullanılan yöntemse

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

komisyonlar. Şimdi, başarılı süreçler genellikle bu modellerin bir kombinasyonu şeklinde oluyor, birbirini dışlayan yöntemler değil bunlar. Mesela Guatemala'daki süreçten örnek vereyim size: Guatemala Hükûmeti ile URNG adlı silahlı örgüt arasında yürütülen ve başarılı olan barış sürecinde 89-96 yılları arasında sürecin farklı aşamalarında farklı toplumsal katılım modelleri kullanılıyor. Gizli görüşmeler ile 89'da başlayan süreçte elitler arasındaki dar kapsamlı ve kapalı olan müzakerelere ek olarak önce 1994 yılında resmî olarak yetkilendirilen Sivil Toplum İstişare Forumu kuruluyor. Bu sivil toplum aktörlerinin sürece katkı vermesi amacıyla hepsini bir araya getiren bir paralel yani müzakereyle paralel yürüyen bir forum. Buradaki öneriler dar katılımlı olan müzakerelere ve karar alıcılara aktarılıyor ve anlaşmanın şekillenmesinde önemli rol oynuyor. Daha çok kök nedenlerle ilgili çözüm önerileri sunuyorlar. Daha sonra sürecin uygulama aşamasında 97-99 arasında İnsan Hakları Komisyonu kuruluyor. En son olarak da 99 yılında anlaşmanın farklı bileşenleri halk oylamasına sunuluyor.

Şimdi bu süreç mimarisinde en sık kullanılan yapı istişareler -dediğim gibi- ondan sonra ikinci en çok gözlenen model komisyonlar. Ben biraz bu komisyonlarla ilgili olan araştırmalarım da değinip sunumumu sonlandıracağım. Konuştuğumuz bütün bu konuların, konulardaki adımların hayata geçirilmesi birçok vakada bağımsız ve kapsayıcı komisyonlar aracılığıyla oluyor. Biz 1990 ile 2016 arasında dünya genelinde farklı barış süreçlerinde toplam 580 bağımsız komisyon tespit ettik araştırmamızda. Örneğin Kuzey İrlanda'da 9 komisyondan 5'i bağımsız komisyon olarak görev yapıyor süreçte. Bunlar Kuzey İrlanda Polis Teşkilatı Bağımsız Komisyonu, Uluslararası Silahsızlanma Komisyonu, Bağımsız İzleme Komisyonu, Geçmiş Danışma Grubu, İnsan Hakları Komisyonu. Yine Liberya'da 4'ü kapsayıcı olan 9-10 bağımsız komisyon anlaşmanın uygulamasını hayata geçiriyor. Peki, o hâlde -araştırmamızdan bazı bulguları da paylaşayım sizinle- komisyonlar nasıl tasarlanmalıdır ki neler yapıyor da kalıcı barışa katkıda bulunuyor? Barış süreçlerinde komisyonlar farklı şekillerde oluşturulabilir. Yürütmenin kontrolünde olmadan, bağımsız hareket etme yetkisine sahip olan ya da bürokrat ve siyasi atamalar dışında bağımsız üyeleri de barındıran komisyonlara biz "bağımsız komisyon" diyoruz literatürde. Bağımsız komisyonlar genellikle kendilerini görevlendiren yürütme otoritesinin tam kontrolü altında olmuyor hatta çoğu zaman dışarıdan katılan kişiler de bulunabiliyor burası gibi ve genellikle bir bakan veya hükûmet dairesine değil,

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

doğrudan yüksek bir otoriteye; parlamentoya veya cumhurbaşkanına rapor veriyor. Komisyonlar genellikle özel yasalarla görevlendiriliyor. Bu da kurulduktan sonra onların dirençli olmasını sağlıyor. Son araştırmalarda bağımsız komisyonlarda kapsayıcılığın da önemini bulduk ve bunu vurguladık. Bu tür yapılarda güç paylaşımının ve kapsayıcı yaklaşımın olmasının şiddetin tekrar etmemesiyle doğrudan ilişkili olduğunu tespit ettik. Yine benim yaptığım başka bir araştırmada, barış sürecinde kapsayıcı komisyonların daha önce bahsettiğim diğer 6 kapsayıcılık modeline göre kalıcı barışa en fazla katkı yapan model olduğunu bulduk. Bir komisyon toplumsal ve siyasi temsil derecesine göre kapsayıcı bir şekilde oluşturulabilir yani bu komisyon gibi. İşte, kadınlar, sivil toplum kesimleri, geniş yelpazede siyasi parti temsili; bunların hepsi bir komisyona "kapsayıcı komisyon" dememizi sağlıyor. Her aşamada bunların kurulabildiğini ve görev yaptığını görüyoruz. Sürecin planlanması amacıyla hazırlık ve başlangıç aşamasında olabiliyor, müzakere sürecinde bazı krizleri çözmek için olabiliyor, bir anlaşmadan sonra alınan kararların takibi ve uygulanması konusunda olabiliyor. Yine, her türlü tematik konuda komisyon kurulduğunu görüyoruz. En sık gördüklerimiz DDR, silahsızlanma komisyonları sadece bu işe eğiliyor. İnsan hakları komisyonları, sosyoekonomik reform komisyonları, anayasa komisyonları vesaire. Bunların hepsi barış süreçlerinde kurulan komisyonlara örnek.

Peki, komisyonların sürece katkılarından neler bulduk? Yani bir barış sürecine komisyonlar nasıl katkı yapıyorlar? Komisyonlar bir kere toplumun farklı katmanları arasında ve barış sürecinin farklı aşamaları arasında bir köprü kurarak katkıda bulunuyor. İşte -o piramidi gördünüz demin- bu piramitteki farklı düzeyleri birbirine bağlayarak bir katkıda bulunuyor.

İkincisi, iş birliği için yeni kurumsal alanlar yaratıyorlar. Bu güven inşası için çok önemli. Seçim döngüsüne bağlı olmayan bu kurumlar aracılığıyla siyasi olarak zor ve popüler olmayan kararlar daha kolay verilebiliyor ve bu da barış süreçlerindeki taahhüt sorunlarının aşılmasına katkıda bulunuyor. Böylelikle bu komisyonlar bir tutarlılık, güvenilirlik ve süreklilik sağlıyor sürece. Komisyon üyesi bağımsız aktörleri de kapsadığında ve karar alma süreçleri uzlaşıyla yürütüldüğünde kutuplaşmış ortamların aşılmasına katkıda bulunuyorlar. Komisyonda uzlaşmaya dayalı karar alınması ile çatışmanın yenilenmemesi

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

arasında pozitif bir korelasyon tespit edildi.

Ayrıca, tarafsız bir komisyon başkanlığını çatışmanın yine tekrar etme olasılığını azaltan bir başka faktör olarak tespit ettik. Güvenlik ve hukuk düzenlemeleri gibi karmaşık, hassasiyet gerektiren, teknik uzmanlık gerektiren konularda yine komisyonlar politika yapıcılar ile teknik uzmanları bir araya getirebildiği için avantaj sağlıyor.

Son olarak bir başka araştırma bulgusu; özellikle izleme ve doğrulama sürecinde DDR'yle, güvenlikle ilgili özel bir komisyonun kurulduğu süreçlerde yine şiddetin tekrar etmemesi arasında güçlü bir pozitif korelasyon ilişkisi bulduk.

Şimdi, bu bahsettiğim 580 komisyonun sınıflandırılmasına bakacak olursak bizim Komisyon nereye düşüyor; biraz bundan bahsedeyim. İlk önce, birinci grup komisyonlar: En çok gördüğümüz tür, izleme ve uygulama yani "monitoring" ve "implementation" aşamasında bu amaçla kurulan komisyonlar; en sık karşılaşılan komisyon kümesi bu. İşte, Liberya'dan bahsettim, başka bir sürü örnek var. Zamanım azaldığı için... Devam ediyorum ama... Mesela bunların içinde en önemlilerinden biri; Güney Afrika'da Ulusal Barış Komisyonu kuruluyor, 91 ile 94 yılları arasında yürürlükte olan bu Ulusal Barış Anlaşması'nın uygulamasını izlemek ve denetlemekle bu komisyon görevlendiriliyor, ana komisyon bu Güney Afrika sürecinde. Bunun dışında yine başka birçok örnekte işte bu DDR komisyonları -dediğim gibi- kuruluyor.

İkinci küme, geçiş dönemi adaleti veya insan hakları konularında kurulan komisyonlar. Bunu çoğunuz duymuşsunuzdur; işte, meşhur hakikat, uzlaşma komisyonları falan filan.

Üçüncü tespit ettiğimiz küme, siyasal reformla ilgili komisyonlar. Şimdi, bu "kök nedenler" dedik ya, genel olarak çatışmanın temelinde yatan bu siyasi sorunlara yönelik reformları tespit edip hayata geçirmek üzere kurulan komisyonlar bunlar. Örneğin, yine Liberya'da 2003'teki Akra Antlaşması'ndan sonra Yönetişim Reformu Komisyonu kuruluyor. Çok önemli bir komisyon sorunun çözülmesi açısından. Bu komisyon kamu hizmetleri sunumunda Liberya halkının çıkarlarına duyarlı, hesap verebilir, şeffaf ve kapsayıcı bir hükümet sistemi yapısı oluşturulmasını sağlamak amacıyla... Bu, oradan aldığım tamamen tanımı

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

yani resmî tanımı.

Dördüncü ve daha az rastlanan komisyon türünü "teknik hazırlık ve uyuşmazlık çözüm komisyonları" diye adlandırıyoruz. Bu komisyonlar, barış süreçlerinin adımlarını ve yol haritasını belirlemek amacıyla çeşitli toplumsal aktörlerle istişareler yürütmek ve barış sürecini çeşitli şekillerde, özellikle krizleri çözerek desteklemek amacıyla oluşturuluyor. Biraz bu komisyon gibi yani bu görev kapsamında zaman zaman barış sürecinde aktörler arasındaki uyuşmazlıkları çözmek gibi bazıları bir görevde de devreye giriyor. Buna örnek olarak mesela Somali barış görüşmeleri sırasında Ulusal Uzlaşma Konferansı'na hazırlık sürecinde kurulan bir Ulusal Koordinasyon Komisyonu var. Bu komisyon, Somali sivil toplumundan çeşitli aktörlerle görüşmeler yapıyor -bu Komisyon gibi- bu bağlamda, toplum ile karar alıcılar, müzakereciler arasında aktif bir köprü işlevi görüyor ve bu kategorideki komisyonlar genellikle işte bu istişareleri yürütüp istişarelerin sonuçlarını karar alıcılara, müzakerecilere aktaran, sürecin geri kalanını planlayan komisyonlar olarak görev yapıyor.

Son olarak; komisyonların başarısını etkileyen birkaç ana unsur var, bu da araştırmada çıkan.

Birincisi bunlardan, komisyonun ve kararların uygulanması. Şimdi, Güney Afrika, Liberya, bunlar başarılı örnekler ama bunlarda gerçekten her şey çok düzgün bir şekilde uygulanıyor, yani ufak aksaklıklarla diyelim. Öte yandan, mesela Burundi'de de bir kapsayıcı komisyon kuruluyor, çok zayıf bir şekilde ve hiçbir şekilde siyasi irade bunun uygulanmasına ya da kararların hayata geçirilmesine izin vermiyor ve süreç başarısız.

İkinci önemli nokta, komisyonların karar alıcı düzey ile toplum düzeyinde, işte o piramidin farklı düzeylerine başarılı bir şekilde bağlayabilmesini sağlayacak mekanizmaların, yöntemlerin, stratejilerin geliştirilmesi. Şimdi ayrıntısına girecek vaktim yok ama Güney Afrika örneğinde yine bu Ulusal Barış Komisyonu bunu çok başarılı yapan örneklerden bir tanesi.

Üçüncü önemli başarı faktörü, komisyon üyelerinin nasıl seçildiğiyle ilgili yani zaten şu anda bunu geçmiş olduğumuz için atlıyorum ama aslında bu çok önemli şeylerden biri. İşte bu kriterler üzerinde, mesela objektif kriterler üzerinde önceden uzlaşmış olması önemli bir başarı faktörü.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Dördüncüsü, komisyona girecek olan kişilerin seçim sürecinin adil olması ve her tarafın onayını taşıması. Kotalar bazen kullanılabilir, orantısal dağılımı yansıtıyor, komisyon üyeleri bir çeşitlilik gözetilerek atanıyor. Bazen değişik atama yöntemleri kullanılıyor; işte bunlar arasında mesela aday gösterme bir yöntem, halk tarafından doğrudan seçim ya da daha geniş bir meclis, konsey tarafından seçim başka bir yöntem, liyakate dayalı atama başka bir yöntem, açık başvuru süreci başka bir yöntem; en çok gördüğümüz ama atama yöntemi. Bu, mesela, Kuzey İrlanda'daki barış anlaşmasıyla kurulan bir eşitlik komisyonu var, orada kullanılan yöntem.

Son kalan bir dakikamda birkaç bazı öneri yaparak ben de sunumumu bitireyim. Komisyonun görev tanımı ve sonuç beklentisi net olmalı, çok katmanlı bir barış sürecinin farklı dönemlerinde atılması gereken adımların tamamının bir tek komisyon tarafından gerçekleştirilmesi beklenmemelidir. Komisyon, süreci tasarlayıp, planlayıp bir sonraki adımların ne olacağına karar verip bunlar için bir yol haritası kararlaştırmak konusunda uzlaşmaya varmalıdır, varabilir. Bu yol haritası kapsamında sonradan atılacak adımlar, bu süreçler için gereken yapılar nedir, belki diğer komisyonlar neler olabilir, bunlar hakkında önerilerde bulunabilir. Sonraki aşamalarda atılacak adımlar ve yol haritası belirlenirken burada verilen örneklerde olduğu gibi çalışma konularının belirlenmesinde çatışmayı oluşturan kök nedenlere odaklanmak ve bunları çözmek, kurulacak diğer komisyonlar ve diğer yapılar açısından bir hedef olmalıdır. Örneğin, DDR konusunda teknik uzmanların da dâhil olduğu bir komisyon böyle bir görevi üstlenebilir. Özellikle bunun izlenmesi ve hayata geçirilmesi uygulamasını takip edebilir. Komisyonda benimsenen karar alma süreci olarak uzlaşmaya dayalı karar oluşturma, güven inşası açısından -dediğim gibi- çok önemlidir. Başka komisyon, başka güven artırıcı önlemleri de tartışıp bunlara da karar verebilir. Başka örnekler veren arkadaşlarım oldu ama bir örnek de ben vereyim bu DDR konusunda, mesela Kolombiya'da yine küçük bir bölge seçilip bu bölgenin mayından arındırılmasını devletin silahlı güçleri ile silahlı örgüt üyeleri birlikte yapıyor ve bu bölge sivillere açılıyor daha sonra, bu çok önemli. Mesela, toplumsal desteği artıran önemli, güven artırıcı adımlardan bir örnek.

Son olarak komisyon yapılarının diğer modellerle işte istişare, gözlemci statüsü vesaire gibi diğer yaratıcı modellerle nasıl harmanlanabileceği ve

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 39

birlikte nasıl uyumlu olarak kullanılabileceği de düşünölmeli ve planlanmalı ve en son süreçten beklentilerin, özellikle toplum nezdinde beklenti yönetilmesi - "expectation management" dediğimiz şey literatürde- çok kritik önemde yani bu nedenle Komisyon tarafından yine uzlaşıyla etkili bir kamu iletişimi yöntemi benimsenmelidir.

Çok teşekkür ediyorum, sağ olun.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Ben çok teşekkür ediyorum.

Bu oturumda aslında bir akademik disiplin içerisinde önceden sizlerin de çalıştığınızı, uzlaşarak konuları paylaştığınızı biliyorum. Oldukça verimli bir oturum gerçekleştirdik.

Şimdi, değerli arkadaşlar, yarım saat soru-cevap şeklinde sadece sorusu olan arkadaşlarımız mikrofonlarına basarlarsa onlara söz veririz. Kime soracağınızı, kimden, hangi konuyla ilgili katkı beklediğinizi de ifade ederseniz memnun olurum.

Sayın Ekmen, buyurun.

MEHMET EMİN EKMEN (Mersin) - Sayın Başkanım, teşekkür ederim.

Hocalarımıza da teşekkür ediyoruz.

Galiba sunumları ayrıca incelememiz gerekecek çünkü zaman baskısı nedeniyle birçok konu atlanmış oldu ama çok kıymetli ve ilham verici konuşmaların, başlıkların ifade edildiğini söylemek lazım.

Benim sorum Ayşe Betül Hoca ile Esra Hocaya olacak. Şimdi, Ayşe Betül Hoca özellikle bu işlerin sürecine dair örnekler verirken Kolombiya'yı otuz iki yıl olarak verdi. Birçok örnek beş yıl, on yıl, on beş yıl, bu da bizde böyle bir tedirginlik ya da korku veya kaygı yaratıyor yani bu işler bu kadar uzun mu sürüyor diye. Ben bizimle ilgili birkaç başlığı hatırlatıp akademik bir gözle Türkiye'nin dışına çıkacak olsanız Kolombiya'yı otuz iki yıl değerlendirdiğiniz gibi bizi de böyle değerlendirebilir misiniz diyeceğim. Mesela, bu kök sebeplerin incelenmesi anlamında ben yazılı olarak da başvuruda bulundum.

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 40

MEHMET EMİN EKMEK (Mersin) - Mecliste toplam 15 komisyon kurulmuş, bunun ilki 1993 yılında kurulan Faili Meçhul Siyasal Cinayetleri Araştırma, Diyarbakır 5 No'lu ve daha birçok komisyon, 15'ini tek tek burada saymayayım.

Yine kalıcı barışa giden yolda ANASOL-M Hükûmetinin Avrupa Birliği uyum süreciyle başlattığı demokratikleşmeler var. AK PARTİ döneminde de yapılan çok önemli işler var ama 2004 Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Yasa ile 6551 sayılı 2013 Çözüm Yasası'nı özel olarak anmak gerekir. Bu da kalıcı barışa giden yolda atılan adımların evveliyatı.

Son olarak da örgütün silahsızlandırılması meselesi. Birçok açık kaynak ve devlet kaynağı, 93'ten bu yana bunun 12-13 kere denendiğini gösteriyor; AK PARTİ döneminde de -benim sayabildiğim- en az 5 deneme var. Dolayısıyla, biz bu otuz iki yılın neresindeyiz? Yani başındayız gibi bir hisse kapıldım bir an. Bu, önceki Meclisin 15 komisyonunu, 13 ayrı girişimi ve demokratikleşmede aldığımız yolu dikkate aldığımızda bizi biraz rahatlatacak bir şeyler söyler misiniz?

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Evet, buyurun hocam, kim önce söz alacaksa buyursun.

ABDULHAMİT GÜL (Gaziantep) - Önce soruları alırsak daha iyi olur.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Veya şöyle yapalım: Herkes sorusunu sorsun, en sonunda cevap verelim.

Sayın Aksakal, buyurun.

MEHMET ÖNDER AKSAKAL (İstanbul) - Teşekkür ediyorum Sayın Başkanım.

Öncelikle, bize çok geniş kapsamlı, içerikli bilgileri sundukları için değerli hocalarımıza ben teşekkür etmek istiyorum.

Burada, dünyadaki gelişen bütün süreçleri incelemiş olmanız ve onların sonuçlarına ilişkin bilgileri bizlerle paylaşmış olmanız çok değerli fakat -bu kısmını münhasıran söylüyorum- benim anlayamadığım bir var nokta var, bunu

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

sormak isterim, hangi hocamız cevap verirse...

Bu anlatmış olduğunuz çatışmasızlık süreçleri ve barış süreci olarak örneklediğiniz konular içerisinde ayrı bir devlet kurma ve toprak talebi amacıyla silaha sarılmış ve terör eylemlerine girişmiş olan var mıdır, varsa hangileridir? Söz konusu ülkelerden hangisi bölünme kaygısıyla terörle mücadeleye girişmiştir? Örneğin Kolombiya, Güney Afrika, Sudan, Guatemala vesaire birçok ülkeden örnekler verildi; ben bu konunun da netleşmesinin sizlerin sunumunu destekleyeceği düşüncesindeyim.

Teşekkür ediyorum.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Sayın Beştaş, buyurun.

MERAL DANIŞ BEŞTAŞ (Erzurum) - Teşekkürler Sayın Başkan.

Ben de çok teşekkür ediyorum, hocalarımız oldukça kapsamlı sunumlar yaptılar. Ben soruları soracağım, hocalarımız zaten kendi aralarında iş bölümü yapmış, cevaplarda da iş bölümü yapsınlar, biz karışmayalım diye düşünüyorum.

Şimdi, barışın dili konusunda sunumlarda yer verildi; barışın inşasında dilin önemi ve tabii ki kök sebeplerin kabulü. Türkiye'de -şu anda biz Komisyonda da değerlendiriyoruz- hakikaten dil konusunda ciddi sıkıntılar yaşıyoruz, işin politik kısmını söylüyorum. Bu inşa konusunda sizlerin oldukça deneyimli, araştıran, giden, yerinde bulunan akademisyenler, hocalar olarak önerileriniz var mıdır, nasıl değerlendirirsiniz? Sonuçta Türkiye'deki süreci de mutlaka takip ediyorsunuzdur içinden -kendi yorumumu yapmayayım bu konuda- yani barışın dilinin inşası konusunda neler önerirsiniz?

Diğeri, güven artırıcı adımlar birçok değerlendirmede geçti ve şu anda bu konuda yaptığımız saha çalışmalarında, ziyaretlerde örneğin Türkiye'de şunu gözlemleyebiliyoruz: İstek çok yüksek ama güven çok düşük seviyelerde, biz temaslarımızda bunu görüyoruz. Sizler bu deneyimler ışığında, güven artırıcı önlemler olarak Komisyonumuza neler önerebilirsiniz, nasıl yöntemlerle olabilir?

Son sorum yani sorunun adını koyma noktasında: İsimler -işte, Komisyonun ismi de dâhil- çok önemli tabii ki hani çağrıştırdığı meseleler ve Meclis Başkanımız, Komisyon Başkanımız da sık sık söylüyor, biz de katılıyoruz

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 42

yani burada Kürt halkının onurunu, Türk halkının gururunu incitmeyecek bir dil ve sürece ihtiyaç var; aynı kapsamda aslında. Bu konuda yine sizin deneyimleriniz ve gözlemleriniz ışığında ne önerebilirsiniz, nasıl değerlendirirsiniz?

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Sayın Fırat, buyurun.

CELAL FIRAT (İstanbul) - Teşekkür ediyorum Sayın Başkanım.

Benim sorum Havva Kök Arslan Hocama olacak. Siz, çatışmanın kök nedenlerinin ortadan kaldırılmasının kalıcı barış için şart olduğunu vurguladınız; Türkiye bağlamında bu kök nedenleri nasıl tanımlıyorsunuz? Sizce bu nedenlerin ortadan kaldırılmasına yönelik hangi uzun vadeli, kurumsal ve toplumsal adımlar öncelikli olmalı? Cevap verirseniz sevinirim.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Sayın Oluç...

HAKKI SARUHAN OLUÇ (Antalya) - Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Çok teşekkür ederiz; son derece zihin açıcı, yol gösterici, risklere ve yanlışlara da değinen sunumlar dinledik. Şimdi, bazı ifadeler kullanıldı bu sunumlarda; ben onlara dair bir iki soru sormak istiyorum. Bir tanesinde zihinsel değişim ve dönüşümün önemine işaret etti Sayın Arslan, hakikaten çok önemli. Hem toplumsal açıdan baktığımızda hem de siyasal kadrolar açısından baktığımızda bu zihinsel değişim ve dönüşümün gerçekleşmemesi birçok riski de beraberinde taşıyor. Peki, "Bu zihinsel değişim ve dönüşümün gerçekleşmesinde liderlerin katkısı, rolü ne olabilir?" sorusunun cevabını aslında merak ediyorum ve bunu her taraf için söylüyorum, bütün taraflar için söylüyorum. Sık sık tek kanatlı kuş örneği veriliyor "Uçamaz." diye, Sayın Bahçeli de bunu söylemişti. Çok önemli bir metafor olduğunu düşünüyorum gerçekten.

Şimdi, bir tarafta -hani açıkça soracağım, üstü kapalı bir şey söylemek istemiyorum- bir tarafın ana aktörü, başaktörü olan, İmralı'da bulunan Abdullah Öcalan olmaksızın, onun görüşleri, önerileri ve yol açıcılığı olmaksızın bu zihinsel değişim ve dönüşümün her taraf için gerçekleşebileceğini düşünüyor musunuz? Bunun cevabını hep birlikte aramızın önemli olduğunu düşünüyorum.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 43

İkincisi, Sayın Yokuş çok önemli maddelerden bahsetti gerçekten, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ek Protokolü vesaire; bunlar çok önemliydi. Benim sormak istediğim şu: Anayasa'nın 127'nci maddesine şu anda değinmeksizin -çünkü "Bu Komisyon Anayasa tartışmayacak." diye belirlediğimiz için bunu söylüyorum- buna değinmeksizin yerel yönetimlerin demokratikleştirilmesi, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve yerinden yönetim mekanizmalarının geliştirilmesi doğrultusunda yasal çalışmalar, yasal düzenlemeler yapmak mümkün müdür? Bu konuda ne tür adımların atılmasını önerirsiniz? Buna dair bir sorum olacak.

Evet, bu kadar benim sorularım.

Teşekkür ediyorum.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Sayın Uzun...

MEHMET SALİH UZUN (İzmir) - Teşekkür ediyorum Başkanım.

Bütün hocalarımıza ayrı ayrı teşekkür ediyorum, gerçekten fevkalade içerikli sunum yaptılar. Ben şahsen çok istifade ettim. Sanıyorum bütün diğer arkadaşlarımızın durumu da benim gibidir, ayrı ayrı teşekkür ediyorum gerçekten.

Ben Sevtap Hocamdan, Sayın Veznedaroğlu'dan -yani en çok o değindiği için, diğer bütün hocalar da değindi ama en çok onun sunumunda ben not aldım bu konuyla ilgili, benim soracağım soruyla ilgili- biraz daha konuyu açmasını istirham edeceğim.

Elbette, sizin de dediğiniz gibi, hiçbir örnek bir diğerine benzemiyor, bire bir benzemiyor, aynısı değil ama hani sizin de dediğiniz gibi, birtakım prensipler ortak, hatalar da ortak. Şimdi, sadece buradaki bu oturumda değil, bu Komisyondaki konuşmalarda değil, dışarıda yapılan tartışmalarda da daha çok Güney Afrika örneği öne çıkıyor. Burada diğer hocalarımızın yaptığı sunumlarda da genellikle Güney Afrika başarılı örnekler arasında sayıldı fakat neticede burada yaptığımız işten bir zihinsel çerçeve çıkacak. Yani biz kendi yöntemimizi elbette bulacağız ama hani bir süreç mimarisi bu işin özü, o süreç mimarisinin zihinsel çerçevesi de ortaya çıkacak. Bu tartışmalar, bu sunumlar, burada yapılan ve dışarıda yapılanlar, bu Komisyonda yapılıp dışarıya yansıyan

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

tartışmalar bu zihinsel çerçeveyi de oluşturuyor. Şimdi, o zihinsel çerçevenin oluşmasının da sağlıklı olmasına özen göstermeliyiz diye düşünüyorum. Bu bağlamda benzerlikler konuşuluyor genellikle, hani işin çözümünde daha çok olumlu yönden gidip benzerlikler üzerinden gidiliyor ama asla benzemeyen yönlerinin de mutlaka dile getirilmesi lazım gelir diye düşünüyorum.

Şimdi, Güney Afrika örneği hem en çok başarılı örneklerden olduğu söylendiği için hem de toplumda konuşulurken "Evet, Güney Afrika örneği var; bakın, biz de ona benzer işler, yöntemler bulabiliriz." denildiği için... Siz de sunumunuzda mesela -onlardan bir tanesi- yeni bir anayasa üzerinden çözüm modelini, Güney Afrika modelini söylerken kullandınız. Dolayısıyla, böyle paralellikler kuruluyor hâlbuki Güney Afrika ile bizim taban tabana zıt, hiç benzemeyen temel yönlerimiz var. Güney Afrika; yüzde 80'i siyahi, yüzde 10'u beyaz, kalan kabaca yüzde 10'u da melez olan bir toplum. O yüzde 10 azınlıktaki -sözüm ona- medenileşmiş beyazlar, o yüzde 80 -yine sözüm ona- medenileşmemiş ve medenileştirilmesi gerektiği düşünülen siyah ırkı baskıcı yöntemlerle apaçık keskin ırk ayrımına dayalı yasalarla yönetiyordu, böyle bir durum vardı.

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Devam edin, buyurun.

MEHMET SALİH UZUN (İzmir) - Ayrıca, o yüzde 80'lik siyah çoğunluk da homojen bir yapı, bir grup değildi. Onlar içerisinde 8-10 kabile, klan, grup, ırk ya da işte başka gruplar var. Dolayısıyla 8-10 ayrı ayrı yaşayan, ayrı dilleri konuşan kabileler, klanlar var yine o yüzde 80 siyahi çoğunlukta da. Şimdi, böyle bir toplum ile bizimki hiç bağdaşmıyor, hiç benzemiyor. Hiç benzemeyen bir yerden bir örnek çıkarırsak sağlıksız bir yere varır mıyız diye düşünüyorum. Yani bizdeki homojenlik, bizdeki iç içe geçmişlik, böyle pamuklara sarmamız gereken çok değerli bulduğumuz o iç içe geçmişlik Güney Afrika Cumhuriyeti'nde yok, hiç yok hem de.

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Tamamlayalım.

Buyurun.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 45

MEHMET SALİH UZUN (İzmir) - Dolayısıyla bambaşka bir yerden yani yanlış bir yerden, yanlış bir toplumsal, sosyolojik zemin üzerinde başarıya ulaşmış bir modeli bize uyarlarsak veyahut bunu olumlu ve başarılı model diye anlatırsak toplumda da böyle bir zihinsel çerçeve oluşuyor. Hani biraz önce dediniz ya "Evet, prensipler ortak ama hatalar da ortak." diye; bizim hatalı bir yere varmamamız için, bu zihinsel çerçevenin sağlıklı oluşabilmesi için bu hiç benzemeyen, bize hiç benzemeyen yönlerini de anlatmamız gerekmez mi? Çünkü öyle şeyler oluyor ki dediğim gibi paralellikler kuruluyor. Siz de söylediniz, deniyor ki: "Orada 10 tane resmî dil var, burada niye olmasın?" sorusu akla geliyor. Orada Mandela var, burada onu muadilini aramaya başlıyoruz. Böyle yerlerden ilerliyoruz ve bu sağlıklı bir tartışma zemininin oluşmasını engelleyebilir diye düşünüyorum.

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Tamamlayın lütfen.

MEHMET SALİH UZUN (İzmir) - Sizden istirhamım şu: Güney Afrika örneğini verirken hiç bize benzemeyen ve mutlaka kaçınmamız gereken taraflarını da açar mısınız? İstirhamım budur.

Teşekkür ediyorum.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Sayın Gökçen...

GÖKÇE GÖKÇEN (İzmir) - Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Değerli hocalarımıza teşekkür ediyorum sunumları için.

Sorularımdan birincisi genel, hangi hocamız cevaplamak isterse; ikincisi de Sevtap Hocamıza olacak.

Birincisi, Türkiye'ye özgü bir çözüm sürecinden veya bir süreçten bahsediliyor ve güven artırıcı önlemlerden, dilin değişmesinden bahsediliyor. Şimdi, bunları konuşurken acaba sadece çatışmayı sonlandırmaya yönelik veya silahsızlanmaya yönelik bir güven artırıcı önlemler setinden mi bahsediyoruz yoksa sürecin toplumsallaşması ve toplumsal kabulün artmasına yönelik de güven artırıcı önlemlerden bahsedilebilir mi? Bunu Türkiye açısından hangi

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 46

önerileriniz olabilir diye sormak istiyorum.

İkincisi de Anayasa değişikliği, tabii, bu Komisyonun kapsamı dışında olarak belirlenmişti. O yüzden, kanunlarda birtakım basit değişiklikler yapılabileceğini de söylemişsiniz. Bu değişiklikler neler olabilir bu süreçte, bu Komisyonun çalışma alanı kapsamında? Kamuoyunda tartışmaya açılan ve hem sosyal medyada hem de birtakım kişilerin de ortaya attığı tartışmalar var. Henüz o çalışmalar başlamadığı için bu Komisyonun şimdiye kadar gündemi olmadı ama geçici, özel ve durumun değişmesiyle hemen yürürlükten kaldırılacak birtakım kanunlardan bahsediliyor, böyle bir çalışma yapılabileceğinden bahsediliyor. Bunun Anayasa'ya uygunluğu ya da aykırılığı konusunda herhangi bir yorumunuz olur mu böyle bir kanun fikrinin? Ve bunu daha önceki çözüm sürecinde 6551 sayılı Kanun örneği ile bu fikir arasında bir karşılaştırma yaparak acaba değerlendirmeniz mümkün mü diye soracaktım.

Teşekkür ederim.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Sayın Şık, buyurun.

AHMET ŞIK (İstanbul) - Teşekkür ediyorum sunumu yapan hocalarımıza, gerçekten çok faydalı oldu. Koca bir literatürü yirmişer dakikaya sığdırmak tabii ki zordu ama bence çok bütünleyici bir çerçeve çıktı ortaya. Çok teşekkürler.

Şimdi, şöyle bir tespitle başlamak yanlış olabilir mi bilmiyorum ama sonuçta sunumların hepsinde bir dünya literatürü örneğinden yola çıkıldı ama olmuş bitmiş ya da çok ilerlemiş safhalarına tanık olduğumuz süreçlerin deneyiminin aktarımını yaptınız ama şimdi şu tespitte bir hata yok galiba: Biz var olan sürece dair hiçbir şey bilmiyoruz. Yani bu sürecin ana figürleri güvenlik bürokrasisi adına -tahminî bir şey söyleyeceğim- Millî İstihbarat Teşkilatı, Kürt hareketinin temsilcisi ve önemli bir figürü olarak Abdullah Öcalan bir şeyler biliyor. Bir kere, asli işlevi bu sürece katkı sağlamak olan bu Komisyonda yer alanların özellikle iktidar partisi mensubu dışında olanların hiçbirisi hiçbir şey bilmiyor ve dolayısıyla siz de bilmiyorsunuz. Şimdi, tam da buradan yola çıkarak ve bize anlattığınız örneklere bakarak bir çerçeve çıkarmanızı talep edeceğim aslında. Yani her şeyden önce bu eksiklik bir kamusal iletişim zafiyetine işaret ediyor mu? Bir gazeteci olarak meslek deformasyonu söyleysem evet, ediyor. Bu, aynı zamanda, toplumsal rıza üretiminin ve kamusal meşruiyetin sağlanması

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 47

için de büyük bir handikap.

Öte yandan, süreçte neler planlandığına dair yine iktidara yakın gazetelere sızdırılan haberlere bakarak -körün fil tarif etmesi gibi- bir tasarının önümüze çıkacağını biliyoruz. Sadece bir özel düzenleme ki bunun da bir gereklilik olduğunun altını çizmem gerekiyor ama sadece Türkiye'nin yani geçmişte ta Osmanlı'ya, birkaç yüzyıl öncesine dayanan ve son elli yılı sadece şiddetle andığımız bir sorunun çözümünde bu şiddetin taraflarından sadece birini kapsayan bir paketle yola çıkmak, Türkiye'nin var olan mevcut sorunlarının çözümü için bir kapı aralayacak elbet ama bu sorunlardan kaynaklı olarak -biraz önce hocalarımızdan biri söyledi- toplumsal barış ihtiyaçlarının doğru belirlenmesi gerekir; bu ihtiyaçları karşılayıp karşılamayacağı noktasında bir eksiklik yaratıp yaratmayacağını merak ediyorum.

Bir de bağımsız sivil komisyonlar ve alt komisyonlar kurmanın gerekliliğini ifade eden konuşmalar oldu, buna sonuna kadar katılıyorum. Bu komisyonların adlı adınca anılması gerektiğini düşünüyorum.

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Tamamlayın lütfen.

Buyurun.

AHMET ŞİK (İstanbul) - Mesela, bu mevcut Komisyonun hangi alt komisyonlarla birlikte eş güdümlü çalışması gerekliliği; bir zorunluluk bunu bilmek ve hayata geçirmek. Sivil toplumun katkısı çok önemli ki iktidarın hem içeride hem dışarıdaki politika değişikliği sivil toplumun üzerine kocaman bir gölge indirmişken ve bu gereklilik ortadayken hangi kurumlarla nasıl çalışılacağı ve nasıl yol alınacağını bilmek bu Komisyonun da önerileri arasında olmalı diye düşünüyorum.

Bir de şimdi -hangi hocamızdı, hatırlamıyorum, özür diliyorum ama- "Aktüel siyasetin menfaat çatışmalarına kurban etmeyelim." denildi, çok haklı bir talep ama şimdi aktüel siyasetin konusu olan şeylere baktığımızda, Türkiye'nin ana muhalefet partisinin, kısmen doğru da olabilecek yolsuzluk iddiaları üzerinden büyük bir siyasi operasyona maruz kalarak bu masadan kalkmaya zorlandığını düşünüyorum mesela kişisel olarak.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 48

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Tamamlayın, buyurun.

AHMET ŞIK (İstanbul) - Şimdi, bu aktüel siyasetin gündemine girer mi girmez mi ya da toplumun sadece oy bazında, seçmen bazında yüzde 25-30'luk bir kitlesini temsil eden bir partinin bu masadan kalkmaya zorlanması süreci akamete uğratar mı uğratmaz mı? Bütün hepsinin toplamında, sadece çatışmanın illegal kanadına dönük olarak sürekli taviz bekleyen bir iktidar dili var ama devlet tarafından atılmış güven verici tek bir adım yok.

Bakın, sizler de söylediniz, hasta tutuklular ciddi bir mesele. AYM, AİHM kararlarının uygulanmaması ciddi bir mesele. Alt komisyonların kurulmasının gerekliliğinden bahsettik ama hiçbir çalışma yok; bağımsız komisyonlar keza. Burada sizden birkaç hafta önce sunum yapan mesela Cumartesi Anneleri sürekli bir zulümle karşı karşıya kaldılar.

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Tamamlayın, buyurun.

AHMET ŞIK (İstanbul) - Kısmen gevşetildi o zulüm ve şimdi onar kişilik bir grup olarak her hafta açıklama yapıyorlar. Bakın, yıllarca bir anma mekânı olarak kullandıkları alana oturmalarına dahi izin verilmiyor. İşte, buna dair bir adım atmak; AYM, AİHM kararlarının uygulanmasını sağlamak, muhalefet partisine dönük siyasi operasyonlara son vermek, hasta tutukluların tahliye edilmesini sağlayacak düzenlemeler güven verici adım olur mu, olmaz mı? Teşekkür ediyorum.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Sayın Bayhan...

İSKENDER BAYHAN (İstanbul) - Teşekkür ediyorum.

Ben de hocalarımıza katkılarından dolayı ayrıca teşekkür etmek istiyorum; ilgilerine, emeklerine, yüreklerine sağlık.

Şimdi, 3 hocamıza, üç ayrı kısa soru sormaya çalışacağım.

Sayın Arslan genel çerçeveye üzerinde durduğu için daha çok içe dönük

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 49

sorular olacak benim sormak istediğim sorular.

Sayın Veznedaroğlu'na sevgili Ahmet arkadaşımın da söylediği çerçeveden bir soru sormak istiyorum. "Bu aktüel siyasetin, siyasi hesapların ötesinde bir süreç yürütmek Komisyona en önemli önerim." dediniz. "Komisyonun en çok dikkat etmesi gereken hususlarından birisi." dediniz. Bu açıdan Komisyonun bir buçuk aylık tartışmasına ve genel yürütmenin yani iktidarın, saray iktidarının bu konudaki performansına, Cumhur İttifakı'nın performansına dair bir fikriniz var mı, bir değerlendirmeniz var mı günlük siyaset açısından, günlük siyasetin Komisyonun çalışmaları ve günlük siyasetteki tartışmaları açısından?

İkinci soruyu Sayın Betül Çelik Hocama sormak istiyorum. Deneyimlerde yasal düzenlemeler açısından Kuzey İrlanda silahsızlanma yasası, barış süreci özel yasası gibi isimlerin iyi olduğunu, güzel olduğunu, etkileyici olduğunu, önemli bulduğunuzu söylediniz. Bizim açımızdan böyle bir, herhangi bir şey düşünseniz çerçeve ve yasa tartışmaları açısından... Çünkü şu anda bizim bildiğimiz en somut tartışma geri dönüş, eve dönüş yasaları üzerinden sürüyor. Bu konuda fikriniz nedir?

Ve son olarak Çuhadar Hocama sormak istiyorum. 4 gruplama, komisyonlar gruplaması yaptınız. Bizim Komisyona dair de bir şey söylediniz ama kaçırmış da olabilirim. Bu 4 gruplamada herhâlde 1'inci komisyon mu diye düşündünüz bizi? Bizi 1'inci gruplamaya mı koyuyorsunuz? O konuda bir şey söylemediniz ya da ben kaçırmış olabilirim, kaçırdıysam özür dilerim ama bu 4 komisyonu düşündüğünüzde hangisindeyiz biz? Bu Komisyonun yönetmeliğini de incelemiştinizdir. Dolayısıyla, önümüzdeki dönem açısından öneriniz nedir?

Bir de sizden, ayrıca özel diğer hocalarımızdan da sadece burada dinleme sürecinde değil de bundan sonra da en azından Komisyon üyelerine biraz belki emek, ağır, yoğun işler ama bu açıdan süreci takip ederseniz, bir daha buraya sizi davet etme şansımız olur bilemiyorum ama sunumlarınızı da iletirseniz seviniriz.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Sayın Şahin, buyurun.

MEHMET ŞAHİN (Kahramanmaraş) - Sayın Başkanım, hocalarıma teşekkür

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 50

ediyorum. Yaklaşık iki buçuk yıl sonra akademik bildiri dinlemek gerçekten çok güzel oldu, özlemişim, onu söylemek isterim.

Dünyadaki komisyonlardan örnekler verdi değerli hocalarım. Sorum Esra Hocama olacak. 10'uncu toplantımızı yapıyoruz Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu olarak. Bu Komisyonun çalışmalarını izlediğinizi varsayarak soruyorum: Dünyadaki örnekleri ve bizim 10 toplantıyı göz önünde bulundurduğunuzda bizim Komisyonumuza, şu anda var olduğumuz Komisyona hangi alanlarda "Evet, iyi gidiyor." ya da "Şu alanlarda eksik var." dediğiniz neler var, bunu duymak istiyorum.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Buyurun Sayın Bekin.

DOĞAN BEKİN (İstanbul) - Teşekkürler saygıdeğer Başkanımız.

Çok kıymetli hocalarımız, gerçekten ufuk açıcı örneklerle sunumlarınızı yaptınız. Burada, tabii, 10'uncu toplantısıyla bizim Komisyon devam etmektedir ve birçok kesimden burada konuları dinledik. Gerçekten akademik olarak doyurucu bir sunum oldu. Öncelikle hepinize teşekkür etmeyi bir borç biliyoruz.

Burada, sunumlarınızda genellikle Mozambik'ten İrlanda'ya kadar, Filipinler'e kadar çeşitli ülkelere farklı örnekler ortaya koydunuz ve bu sorunun çözümünün de gördüğümüz kadarıyla uzun bir sürece yayıldığını görmek mümkündür. En az on, on beş, yirmi, otuz yıl bir süreç oluşmuş. Burada kıymetli Vekilimiz Sayın Ekmen Bey'in de ifade buyurdukları gibi kırk bir yıldır Türkiye'de süren bu süreçle ilgili hemen palyatif çözümlerle sonuca ulaşmak mümkün olabilir mi? Çünkü burada, Türkiye'de gördüğümüz kadarıyla herkes elimizde bir sihirli değneğin olduğunu zannediyor, bu Komisyona daha ağırlıklı bir yük yüklenmiş durumda ve herkes bizden bir iki aylık süreç içerisinde bir çözüm ortaya koymamız beklentisi içerisinde. Oysaki ben Güneydoğulu olmam hasebiyle, bu konulara da vâkıf olmam dolayısıyla ifade etmek istiyorum. Burada, bu ortaya çıkan ayrışmanın tekrar bütünleştirilmesi için büyük bir sürece gereksinim olduğunu ifade etmek istiyoruz. Bu konuda hemfikir misiniz?

Bir de şöyle bir durum var: Bu, genel çerçevede kurulmuş olan bir Komisyondur. Bu sürecin başarıya ulaşabilmesi için alt komisyonları ifade ettiniz. Bu konularla ilgili ihtisas komisyonları konusunda sizin önerileriniz var

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 51

mıdır? Çünkü ihtisas komisyonları bunu tamamlayacak niteliktedir.

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Tamamlayınız.

Buyurun Doğan Bey.

DOĞAN BEKİN (İstanbul) - Teşekkürler efendim.

Burada, bizim Güneydoğu Anadolu'da özellikle bizi ayıran farklı çözüm şeyleri oluyor. Biliyorsunuz, aşiretsel yapılar var Güneydoğu'da, en ufak bir sorunda çatışmalar başlıyor aşiretler arasında, kan davasına dönüşüyor ve bu uzun yıllar alıyor. Bunun da ortadan kalkması için, tabii, belli bir süreç araya hatırı sayılır kişilerin, kanaat önderlerinin girmesi gerekiyor. Bu konuyla ilgili de -sunum yapan akademisyenlerden birisi değinmişti- acaba buna ihtiyaç duyuluyor mu, böyle yetkin kişilerin devreye girmesine?

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Tamamlayınız.

Buyurun.

DOĞAN BEKİN (İstanbul) - Teşekkürler efendim.

Çünkü burada sizin belirttiğiniz örneklerden yola çıkarak özellikle şu vurguyu yaptılar: Millî ve yerli çözüm önerisiyle yola çıkıyoruz. Bu çözüm süreci ne kadar millî ve yerlidir? Çünkü yurt dışından verdiğiniz örnekler her ne kadar hepsi bizi kapsamıyorsa da büyük çoğunlukla bizim buradaki kangrenleşmeye yüz tutmuş olan sorunlarla örtüşmektedir. Bu konudaki fikrinizi özellikle istihdam edeceğiz.

Çok teşekkürler efendim.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Sayın Tanrıkulu, buyurun.

MUSTAFA SEZGİN TANRIKULU (Diyarbakır) - Ben de şahsım adına çok teşekkür ederim, yararlandım ben de.

Soracağım soru biraz önce benzer biçimde soruldu ama ben de kayıtlara

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 52

geçmesi açısından söylemiş olayım.

Sayın hocalarımız sonradan yazacağınıza şimdiden söylerseniz memnun oluruz. Bu süreç tasarımı konusunda mevcut sürecin eksikleri var mı ya da sizin öneriniz var mı veya olası önerileriniz nelerdir? Bu konuda da görüşlerinizi açıkça ifade edebilirsiniz sevinirim.

Teşekkür ederim.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Sayın Salıcı, buyurun.

OĞUZ KAAN SALICI (İstanbul) - Teşekkür ederim ben de bütün hocalarımıza sunumları için.

Benim sorum Sayın Arslan'a. Bu çatışma çözümlerinde komşu ülkelerin rolü oluyor, bütün diğer ülkelerde de buna benzer şeyler var. Dolayısıyla, Türkiye örneğinde, Kürt meselesi örneğinde komşu ülkelerin yürütmüş olduğumuz sürece etkisi artı ya da eksi yönde rolü ne olur sizce? Ona dair bir açıklamada bulunursanız sevinirim.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Sayın Yüksel, buyurun.

CÜNEYT YÜKSEL (İstanbul) - Teşekkür ediyorum Sayın Başkanım.

Ben de kıymetli hocalarımıza çok teşekkür ediyorum. Kendilerinin aramızda bulunması, tabii, sürecin daha kapsayıcı, daha akademik ve daha güçlü bir zemine oturduğunu da aslında gösteriyor ki akademi dünyasının birikiminin tabii ki sadece hukuki düzenlemelerin şekillendirilmesine değil aynı zamanda toplumsal psikolojiye, sosyolojik dinamiklere ve kültürel bağlara da ışık tutacağına inanıyorum.

Tabii, terörsüz Türkiye sürecinde uluslararası örneklerden yararlanılması faydalı olacaktır. Nitekim birçok örnek verildi; Kuzey İrlanda'dan IRA'dan ETA'ya, Güney Afrika'ya kadar benzer yönler var, benzemeyen yönler var. Yalnız, bir şeyin altını çizmek istiyorum özellikle; Türkiye'nin, tabii, kırk yılı aşan terörle mücadele tecrübesinden elde ettiği birikimlerle geliştirilecek özgün bir modelle başarılı sonuca ulaşılabileceğine inanıyorum. Bu noktada, bize ait kendi modelimizi kendi hukuk sistemimiz içerisinde, toplumsal yapımız içerisinde,

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 53

devlet geleneğimiz içerisinde inşa etmemiz için bu Türkiye modeliyle ilgili değerli hocalarımız ne söyleyebilirler? Özellikle bunu öğrenmek istiyorum.

Bir de "DDR" yaklaşımından bahsettiler. Yine, bu terörsüz Türkiye vizyonu içerisinde Türkiye'nin özgün koşulları da gözetildiğinde tabii "DDR"ın tüm unsurlarının olduğu gibi alınması belki mümkün değil veya uygun değil ama en kritik uygulanabilir nokta "reintegration" dediğimiz yani yeniden entegrasyon aşaması ki bugünkü saha gerçekliğinde örgütün kendini feshettiği ve silahların yakıldığı bir durumda bu "R" aşamasının planlanması, icrası gibi noktalarda, işte kök nedenlerin ortadan kaldırılması gibi noktalarda ne diyeceklerdir? Bunları merak ettim.

Tekrar teşekkür ediyorum.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Sayın Karşı...

ŞENGÜL KARSLI (İstanbul) - Sayın Başkanım, Komisyonumuzun değerli üyeleri, kıymetli hocalarım; bugün burada dinlediğimiz görüşler, Komisyonumuzun çalışmalarına yön verecek derinlikteydi. Ben de katkılarınız için her birinize çok teşekkür ediyorum.

Kimin cevap vereceğini hocalarımın inisiyatifine bırakarak ben de bir soru sormak istiyorum.

2013 çözüm süreci deneyiminden bugüne uyarlanacak hangi erken uyarı göstergelerini söyleyebilirsiniz, hangi dersler çıkarılabilir? Ben de bunu sormak istiyorum.

Tekrar teşekkür ediyorum.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Sayın Yapıcıoğlu...

ZEKERİYA YAPICIOĞLU (İstanbul) - Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Ben de değerli sunumları için bütün hocalarımıza teşekkür ediyorum.

Esra Hocam kök nedenlere göre çözüm modellerini değiştirebileceğinden bahsetti. Yine, Ayşe Betül Hocam "Kök nedenlere çözümler bulunmadıkça şiddet nükseder." tespiti de bulundu. Her iki tespite göre de öncelikle kök nedenlerin

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

iyi tespit edilmesi gerektiği anlaşılıyor.

Peki, kök neden nedir? Çatışma çözümleriyle ilgili çalışmalarını olan değerli hocalarımızı burada dinledik. Bu çatışmayı, kırk yılı aşkın süren çatışmayı nasıl isimlendirmemiz gerekiyor? Bu çatışma bir Türk-Kürt çatışması mıdır, buna evirildi mi? Onlarca yıl sürmesine rağmen iki farklı etnik grubun çatışmasına dönüşmesi için çok yoğun bir çaba ve yoğun propagandalara rağmen buna dönüşmemesinin altında yatan sebep nedir? Bunu neyle açıklayabiliriz?

Teşekkür ediyorum.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Sayın Konuralp, buyurun.

OKAN KONURALP (Ankara) - Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Her şeyden önce hocalarıma çok teşekkür ederim.

Sayın Çuhadar'a bu bağlamda bir sorum var. 40 ayrı barış sürecini incelediğinizi ve bu konuyla ilgili uluslararası düzeyde bir akademik makale yazdığınızı ifade ettiniz ve bu bağlamda konuşmanız sırasında "kalıcı barışa ulaşan ülkeler" vurgusu yaptınız. Kalıcı barışa ulaşmış ülkelerin bu barışa ulaştıkları an itibarıyla demokratikleşme seviyesi nasıl dönüştü? Demokratikleşmeksizin kalıcı barışı sağlayan ve bunu sürdüren ülkeler var mı? Bu konuda bazı bilgiler paylaşırsanız sevinirim.

Teşekkür ederim.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Son soru için sözü Sayın Bakan'a veriyoruz.

Buyurun Sayın Bakan.

MURAT BAKAN (İzmir) - Sayın Başkan, teşekkür ederim.

Değerli hocalarım, teşekkür ederiz katkılarınızdan dolayı.

Şimdi, bu çatışma çözümünü anlattınız hepiniz farklı noktalardan, uluslararası örnekler de verdiniz. Benim sorum: Çatışma çözümünde demokrasinin rolü nedir? Demokrasi, çatışma yaşayan taraflara kendilerini ifade edebilecekleri, temsil edilebilecekleri ve haklarını güvence altına alabilecekleri

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 55

kurumsal bir çerçeve sunmaz mı; bu, anlaşmaların kalıcılığını artırmaz mı? Katılımcılık ve kapsayıcılık noktasında demokratik süreçler, serbest seçimler, çoğulcu siyaset, özgür medya; çatışmaya taraf olan grupların sisteme entegre edilmesini daha kolay sağlamaz mı? Böylece, silahlı yollar yerine siyasal yollar öne çıkar.

Hukukun üstünlüğü bu işin neresinde? Demokrasi; adalet ve geçiş mekanizmalarının, hakikat komisyonlarının, mahkemelerin, Anayasa Mahkemesinin işlemesine olanak vermez mi?

Yine, şeffaflık ve hesap verilebilirlik... Demokratik rejimlerde çatışmanın barışçıl çözüm süreçleri toplum önünde tartışılmalı; bu da şeffaflıkla mümkün, hesap verilebilirlikle mümkün. Güven bu şekilde inşa edilmez mi?

Bir de demokrasi olmadan çözüm mümkün mü? Yani demokrasi olmadan da çatışma askerî güçle, otoriter yönetimle ve dış baskı yoluyla sona erdirilebilir ama kalıcı barış için gerçek anlamda bir demokrasi inşa edilmesi gerekmez mi?

Bir de araştırmalar, demokratikleşmeyen barış süreçlerinin kırılgan olduğunu söylüyor çünkü çatışmanın kaynağı olan eşitsizlik, kimlik inkârı, siyasi dışlanma gibi sebepler ortadan kalkmıyor. Bu yüzden çözüm ile demokratik barış arasında, demokrasi ve adalet arasında, yargının bağımsızlığı ile hukukun üstünlüğü arasında güçlü bir ilişki yok mu? Yani bunlar olmadan bütün bu söyledikleriniz mümkün olabilir mi?

Teşekkür ederim.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Arkadaşlar, 17 arkadaşımız soru sordu, çok fazla soru soruldu. Eğer müsaade ederseniz hocalarımıza on dakika çay, kahve ikram edelim, onlar da soruları tasnif etsinler. İkinci Oturumun başında cevaplarını alalım.

Çok teşekkür ediyorum.

Kapanma Saati:16.33

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komasyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komasyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 56

İKİNCİ OTURUM

Açılma Saati: 16.56

BAŞKAN: Numan KURTULMUŞ

----- 0 -----

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Sayın milletvekilleri, Komasyonumuzun 10'uncu Toplantısının İkinci Oturumunu açıyorum.

Bu bölümde değerli hocalarımız milletvekili arkadaşlarımızın sorduğu sorulara cevap verecekler.

Yine sırayla Havva Kök Arslan Hocamızdan başlayarak söz veriyorum.

Buyurun Hocam.

PROF. DR. HAVVA KÖK ARSLAN - Teşekkür ederim Sayın Başkanım.

Efendim, çok soru var, 17 soru var. 17 soruya cevap vermem mümkün değil ama beni ilgilendiren galiba 5-6 soru var, çabucak cevap vermek istiyorum.

Sayın milletvekillerim, öncelikle tekrar ve tekrar size şunu hatırlatmak istiyorum, hepiniz biliyorsunuz ama unutuyoruz günlük hayatın içinde; sunumumun başında söylediğim şey ve bütün hocalarımız da tekrarladı aslında: Çok tarihî bir görevimiz var yani bugün burada ya da bu günlerde, bu haftalarda bizim vereceğimiz karar ve o netleşme sürecinin tamamlanması dediğimiz şey önümüzdeki yüz yılı, en az yüz yılı hatta yüz yılları... Sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin değil bölgemizin de kaderini etkileyecek bir şey. O sebeple bu anlamda biricimiz yani başka örneklerden... Hocalarımız anlattı, çok çok değerli tecrübeler ama şunu bilin ki biz Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülmesindeki Doğu sorununun devamını yaşıyoruz ve Rusya-Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılmasının sonucundaki örneklerle karşılaştırabiliriz ama onlar böyle bir sorunla karşılaşmadılar, tarih başka ilerledi ama biz onun devamını yaşıyoruz. Şimdi, bu örneklerin hiçbiri Liberya, Kolombiya, ne bileyim, Sri Lanka falan filan böyle bir örnek yaşamadılar. Dolayısıyla sorunumuzun kökeni biricik, çözümü de biricik olmak zorunda ve biz buna sadece, dediğim gibi, Türkiye Cumhuriyeti'ni değil bölgeyi düşünerek bir çözüm bulmak

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 57

zorundayız. Bu kadar büyük bir mesuliyet içindeyiz. Dolayısıyla bu kolay değil. Yani tarih yapan liderler gibi düşünmek zorundayız. Fatih'i anabilirim, çok da önemli bir dönemde önemli bir atılım yaptı; öyle düşünmek zorundayız, öyle liderler çıkarmak zorundayız. Atatürk muhteşem bir... Şu anda eğer bölgedeki Gazze gibi değilsek, Ukrayna gibi değilsek yani içerideki bütün şeye rağmen yani dış dinamiklerin aleyhimize olmasına rağmen eğer bir Kürt-Türk çatışması yoksa... Evet, çok yanlış yaptık, çok hata yaptık yani rüzgâr ektik, fırtına biçtik, iki taraf olarak da farkında değildik ama bütün bunları aşmak zorundayız. Neden aşmak zorundayız? Torunlarımız, torunlarımızın torunları, gelecek kuşaklar için bunu yapmak zorundayız. Önümüzde örnekler var, Fatih var, Atatürk var, Selahaddin Eyyubi var. Hatta -şu anda belki Mecliste bunu söylemek doğru değil ama ben MHP kökenli birisi olarak söyleyeyim- Abdullah Öcalan'ın yaptığı şey gerçekten bir liderlik örneği. Şimdi, bu atılımı her birimiz düşünmek zorundayız. O sebeple, hocaların verdiği örnekler mikro düzeyde...

MEHMET ÖNDER AKSAKAL (İstanbul) - Abdullah Öcalan ile Atatürk'ü nasıl kıyaslıyorsunuz?

PROF. DR. HAVVA KÖK ARSLAN - Hayır, kıyaslamadım, kıyaslamak için söylemedim, kıyaslamak için değil; bir paradigma değişikliği yapmak istiyorum.

MEHMET ÖNDER AKSAKAL (İstanbul) - Olur mu öyle şey ya!

PROF. DR. HAVVA KÖK ARSLAN - Hayır, hiç kıyaslamadım, alakası yok.

Atatürk ulus devletimizi kurdu ama o şeyi... Şimdi, bütün gazetelerde bu çıkacak dedim ya, yani doğru değil diye ama bir paradigma değişikliği açısından örgütün feshedilmesi yani örgüt düzeyinde bir liderlik özelliği. Şimdi bunu kabul edelim.

MURAT BAKAN (İzmir) - Burada MHP milletvekilleri var.

PROF. DR. HAVVA KÖK ARSLAN - Dediğim gibi, ben MHP'li olarak, MHP kökenli birisi olarak bunu kabul ediyorum. Devlet Bahçeli'nin yaptığı çok büyük bir liderlik. Bizim bunun çok daha ötesinde bir şeyler yapmamız gerekiyor. O sebeple, lütfen paradigma değişikliğini de düşünelim yani Kolombiya'da ne olmuş, bunlar mikro düzeyde bize faydalı olabilir; olumlu tarafları var, olumsuz tarafları var ama şunu bilin ki çatışma çözümünde bize yol gösterecek sayısız

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

örnek var. Yani bir insan ihtiyaçları teorisi var mesela, vazgeçilmez insan ihtiyaçları teorisi; işte, temelde fiziksel ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyaçları falan filan yani 7 tane ihtiyaç hiyerarşisi koymuş, bunlar her birimiz için, bütün vatandaşlar için vazgeçilmez şeyler. Peki, nasıl karşılayacağız bu ihtiyaçları dersek değişik stratejiler var; ne bileyim, Sedona metodu var, Galtung'un metodu var, onlarca metod var. Yani şuna karar vermek zorundayız: Biz bu evden taşınacağız aile olarak, saraya mı geçeceğiz, gecekonduya mı geçeceğiz? Saraya geçeceksek elimizdeki enstrümanlar, araçlar çok farklı; gecekonduya geçeceksek çok daha dar olur. Şimdi, o yüzden bölgeyi düşünmek zorundayız yani Gazze'ye karşı da sorumluluğumuz var bizim, işte, Suriye, Irak, bütün halklara karşı sorumluluğumuz var.

Şimdi, Türkiye kök nedenleri diye sordu sayın milletvekillerinden biri. Kök nedenleri, bana göre cumhuriyetin kurulmasından sonraki sanayileşmemiş bir toplum olarak devleti kurduk, evet ama milletleşmemiz geç olduğu için onun doğal süreçlerini, doğal sancılarını yaşadık ama artık bunu aşmak zorundayız, birlikte aşmak zorundayız. Yani Atatürk, Sakarya Savaşı'nda Koçgiri İsyanı'ndakileri affetti ve savaşa devam etti. Neden? Onu küçük bir sorun olarak gördü çünkü devlet kurmak zorundaydı. Şimdi Atatürk gibi düşünmek zorundayız. O sebeple, bunu aşip biz yüz yıl sonra nasıl bir millet, elli yıl sonra nasıl bir bölge, nasıl bir ulus hayal ediyorsak, hayal kurma... Yani hayal gücümüzü kullanmamız lazım. O söylediğim, birlik temelli dediğim şeyde olgun büyükler gibi davranalım yani çocuklar gibi güvenlik ihtiyaçları içinde yani devlet korkuyla davranıyor sürekli, parçalanacak, bölünecek korkusu; öbür tarafta, aidiyet ve kimlik şeyiyle rekabetçi ve ergen çocuk gibi davranıyor yani iki olgunlaşmamış kişilik çatışıyor ve buradan bir şey çıkmaz. Bunu aşalım, büyüyelim artık, gerçekten büyüyelim artık. Benim çocukluğum, benim gençliğim bitti, olgunluğum bitti; benim çocuğumunki, torunumunki bitmesin. Dolayısıyla bunların kök nedenlerini de çözümlerini de bu paradigmanın dışında düşünmeye çalışarak çözmeye çalışalım. Dediğim gibi, saraya taşınalım artık.

Siyasi irade çok önemli, ben siyasi iradenin şu anda var olduğunu düşünüyorum, her iki taraf için de var olduğunu düşünüyorum ama bunu heba etmemek lazım, bunun kıymetini bilmek lazım çünkü süreç uzadıkça bu süreci bozmak isteyen taraflar çok olur.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 59

Bir de şunu söyleyeyim yani dünyadaki süreçlerin yüzde 95'i başarılı süreç değil, başarısız süreç çoğunluğu ve dediğim gibi, mikro düzeyde bizim örnek alacağımız noktalar var ama makro düzeyde ve ulusal ortamda biz kendi orijinal şeyimizi yaratmak zorundayız.

Başka bana yöneltilen bir soru yoktu.

Teşekkür ederim.

Ama tekrar bir savımı düzeltmek istiyorum, hiç alakası yok. O benzetmeyi mümkün değil yapmam, öyle bir şey aklıma bile gelmez. Sadece ben bir paradigma dışında düşünme örneği olarak günümüzde gösterdim.

Teşekkür ederim.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Teşekkür ederim.

Sayın Veznedaroğlu, buyurun.

PROF. DR. SEVTAP YOKUŞ VEZNEDAROĞLU - Ben teşekkür ediyorum.

Şimdi, tabii, çok soru birikti, elden geldiğince kısa kısa yanıtlamaya çalışacağım.

Birincisi -not aldıklarımı hatırlatarak- "Ayrı bir devlet kurma amaçlı eylemlere başvuran örnekler nelerdir?" diye sorulmuştu. Tabii ki var böyle örnekler. Ben konuşmamda da çok açık bir şekilde, mesela Moro'dan, Moro Kurtuluş Cephesi'nden ayrı bir devlet kurmak üzere yola çıktı filan diye bahsetmiştim ya da IRA, bağımsız İrlanda'yla birleşme talebiyle ortaya çıkmıştı. Tabii, böyle örnekler var. Genellikle örgütler böyle çıkıyor ortaya, bu çatışan örgütler; başka örnekler çok.

Barışın dili... Evet, barışın dili gerçekten önemli. Ben bazen televizyonları izlerken dehşete düşüyorum. Böyle bir süreç ilerliyor bir taraftan, diğer taraftan çok kötü bir dil kullanılıyor, bundan kaçınmak gerekir yani kitleleri irite edecek ya da işte, ne bileyim, taraftarları -her ne dersiniz deyin- rahatsız edecek dilden kaçınmak gerekiyor. Bunların tek tek kelime olarak neler olduğunu söylememe gerek yok aslında, biliniyor. Elden geldiğince bu dil hassasiyetini geliştirmek gerekiyor.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Güven artırıcı önlemlerden bahsettim aslında ben konuşmamda. Ben Türkiye'deki modelin hukuk yoluyla gelişeceğine inananlardanım; bir hukukçu olduğum için değil, izlediğim bütün örneklerde onu gördüm. Eğer hukuksal altyapıyı oluşturamıyorsanız süreci tamamlayamıyorsunuz, ilerletemiyorsunuz, barışa ulaşamıyorsunuz çünkü hukuksal düzenlemeler bu konuda bir tür sigortaları oluşturuyor, kalıcı hâle getiriyor, meşruiyetini çok daha güçlü kılıyor. O yüzden hukuksal düzenlemeler... Bakın, bu tür süreçlerde hukuksal düzenlemeler belirleyicidir. Net şekilde söylüyorum, bir hukukçu olarak bunları gözlemlediğim için söylüyorum, hukukla aşılmadığında sorunlar sorun olarak kalmaya devam ediyor.

Şimdi, Türkiye bakımından kök nedenler vesaire ama ondan önce bu zihinsel dönüşüm, evet, zihinsel dönüşüm önemli. Ben çok açık söyleyeyim, şu atmosferde bile o zihinsel dönüşümün yaşanmadığı gözleniyor yani bizim artık klasik ezberlerimizi biraz üzerimizden atmamız gerekiyor ve bunu yaparken tekrar altını çiziyorum, siyasi saiklerden uzak bir şekilde yapmak zorundayız. Bu süreç kendine özgü bir süreçtir ve bağımsız değerlendirilip bağımsız bir şekilde üzerine gidilmesi gereken bir süreçtir. Evet, arka planda herkesin bir siyasi iradesi var, kabul ediyorum ama lütfen süreci bir miktar arındırmak ve steril hâle getirmek zorundayız yani bütün o siyasi baskılardan, siyasi bagajlarımızdan kurtularak... Ben hep şunu savundum: 2011'de o zamanki Meclis Başkanı anayasa hukukçularını Meclise davet etmişti ve biz o dönem 2011 Anayasa Uzlaşma Komisyonu oluştuğunda Mecliste şunu söylemiştik: Bakın, bu Komisyon hem de oy birliğiyle karar alacak. Bakın, bu gerçekten gerçekleşmeyebilir, başarılabilir çünkü herkes siyasi arka planıyla orada oturacak ama bu tür ortamlarda, bu tür bir arada hareket edilmesi gereken ve bir konuya odaklanılan ortamlarda bir miktar kendi siyasi arka planınızdan kurtularak neyi gerektiriyor, bu süreç neyi gerektiriyor, buna yoğunlaşmak yani inşa ederken -deyim yerindeyse- bir koreografi geliştirirken onlardan muaf bir şekilde sürecin kendisine yoğunlaşmak durumundayız. Eğer bunu yapamazsak, sürece yoğunlaşamazsak sürecin başarıya ulaşma şansı çok zordur.

Bir Güney Afrika karşılaştırması vardı. Elbette, Güney Afrika'daki toplumsal yapı ile bizdeki toplumsal yapı asla karşılaştırılmaz, tamamen katılıyorum. Ona bakarsanız hiçbir örnekle karşılaştırılmaz; Filipinler'e de

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

benzemiyor ya da ne bileyim, Kuzey İrlanda'ya hiç benzemiyoruz. Kuzey İrlanda'ya gittiğimizde biz şunu gördük: Komşular birbirlerini boğazlamışlar, araya duvarlar örmüşler. Bizde ne zaman oldu böyle bir şey? Tabii ki entegre bir toplumuz, elbette bu anlamda avantajlarımız çok büyük ama Güney Afrika'nın yöntemiyle ilgili bir karşılaştırma yaptım. Daha önceki çözüm sürecinde, evet, Anayasa yoluyla demokrasi ve hatta Anayasa yoluyla çözüm gibi bir yola girmiştik; Güney Afrika bunu yapmış demiştim. Bunu tekrar anımsatmış olayım yoksa toplumların karşılaştırılması değildi. Bu arada Anayasa sorumludur yani Anayasa masum değil. Üzgünüm, ben bir anayasa hukukçusu olarak söylüyorum, Anayasa çok problemlidir çünkü ortaya çıkış koşulları bellidir. 12 Eylül'den sonra, 12 Eylül zihniyetiyle hazırlanmış bir anayasa hâlâ yürürlüktedir. "O, sayısız -nerdeyse sayısını ben bile unuttum- değişikliğe uğradı, artık o Anayasa bu Anayasa değil." diyebilirsiniz ama özü aynıdır. Açın, başlangıcı bir okuyun lütfen. Başlangıçlar; anayasaların özünü, felsefesini, ruhunu yansıtır ve hâlâ bu Anayasa otoriter bir anayasadır, yasakçı bir anayasadır, tek tipleştiren bir anayasadır, inkârcı bir anayasadır. Üzgünüm ama Anayasa budur. Ben bir anayasa hukukçusu olarak bu tespitlerde bulunuyorum. Daha düne kadar dil yasakları vardı, Allah'tan 2001 Anayasa değişiklikleri kapsamında birçok şey olumlu olarak değiştirildi. Sonraki dönemlerde de uyum yasalarıyla vesaire aslında çok güzel bir seyre girmişti, güzergâh demokrasi yönündeydi, çözüm yönündeydi ve biz o fırsatları kaçırdık demiştim, konuşmamda tekrar etmiş olayım.

Bu arada Anayasa'nın neden sorunlu olduğuna dair bir Anayasa hukukçusu olarak bir tek örnek vereyim: Olağanüstü hâl rejimi. Bugünkü çatışmaların, silahlı çatışmanın kök nedenleri mi diyorsunuz? Emin olabilirsiniz, oralara kadar da gidebilirsiniz yani o olağanüstü rejim uygulamaları, olağanüstü rejim uygulaması dışında yaşam biçimini tanımamış bireylerin bu çatışmanın tarafı olması çok gerçekçi bir değerlendirme olur. Böyle oldu çünkü, üzgünüm, böyle oldu. Yani o dönem Olağanüstü Hâl Yasası, Olağanüstü Hâl Kanun Hükmünde Kararnameleri denetlenemediği için, ölçüsüz bir şekilde uygulandığı için, yoğun insan hakları ihlallerine neden olduğu için ve Anayasa Mahkemesi denetiminden bile Anayasa gereğince çıkarıldığı için silahlı çatışmaların zeminini oluşturan bir hâle dönüştü. Anayasa'nın, evet, bu yönleriyle sorunlu olduğu çok açık. Anayasa metnini okumak yeterli aslında bunları belirlemek için.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Peki, başka neler soruldu? Zihni dönüşüm... Evet, zihni dönüşüm önemli, liderlik önemli, liderlik önemli; liderler dönüşüyor. Yani Santos'un nasıl dönüştüğünü ben kendim gördüm. İşte, De Klerk çok mu demokrat biriydi? Ama birdenbire çözümün tarafı oldu ve hani olumlu yönde tarafı oldu. Aslında bu fena bir şey değil. Otoriter liderler, aslında o otoriter yönetim biçimleriyle, otoriterlikle bu işlerin çözüme ulaşamadığını en iyi görenlerdir ve onların dönüştürmesi, onların çözüme katkısı daha büyük olabilir. Liderliklerin, liderlerin çözüme katkısından kaçmamak gerekir. Bunu da söylemiş olayım.

Aktüel siyaset... Evet, aktüel siyaset, bunu cevapladım zannediyorum.

Demokrasi ve çözüm süreci, çözüm karşılaştırılması... Hani literatürde bu konuda çok şey var, biz bunu kendi aramızda da çok tartışırız: İşte, demokrasi olmadan çözüm olur mu, çözüm olmadan demokrasi olur mu? Demokrasi olmadan çözüm olabiliyor, akut bir meselenizi demokrasiden muaf bir şekilde çözebilirsiniz ama Türkiye için çok net söylüyorum: Çözüm olmadan, bu mesele çözülmeyen demokrasi olmayacak yani demokrasiye ulaşmak istiyorsak önce bu meseleyi çözmek zorundayız.

Peki, bu mesele çözümlenirken demokratik yönde adımlar olacak mı? Olacak, mecburen olacak, işin doğası gereği olacak yani yerelleşme, yerel demokrasi dediğinizde bu demokrasi değil mi ya da eşit vatandaşlık, anayasal vatandaşlık ya da insan haklarına ilişkin tedbirler dediğinizde bu demokrasiye ilişkin olmayacak mı? Hepsi sonuçta demokrasiye dönük adımlar olacak. Bu anlamda önerim şudur: Türkiye'de demokrasiye ilişkin adımlar atılmasını bekleyenler de dört elle bu sürece sarılsınlar çünkü bu süreç aslında demokrasiye de ulaştıracak bir süreçtir, emin olabilirsiniz; bunu ben yine izlediğim deneyimlerden hareketle söylüyorum. Heyecana gerek yok, sakiniz.

Teşekkür ederim.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Teşekkür ederim.

Sayın Çelik, buyurun.

PROF. DR. AYŞE BETÜL ÇELİK - Teşekkürler.

Bütün sorulara cevap vermek istiyorum çünkü çok terminolojiyle dolu ve

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

teknik bir şey anlattık ve siz burada bizi dinlediniz. Ben hem burada hem orada yıllarca olmuş birisi olarak oradaki görevin buradan daha zor olduğunu düşünüyorum, elimden geldiğince cevaplamaya çalışacağım.

İlk önce Mehmet Emin Bey'in sorusuyla başlayayım. Elbette ki -o zaman da dedim- otuz iki yıllık Kolombiya'daki mesele bütün başarısız süreçlerle birlikte otuz iki yıla yayılmış, son süreç daha kısa tabii ki. Ama öyle bakarsak bizim sürecimizi de 80 sonlarından başlatmak gerekiyor, 90'dan alırsak en basitinden ben olumlu bakıyorum; o zaman biz otuz beş yılı doldurmuş oluyoruz. En azından ben ölmeden görmek istiyorum. Ve burada, Sırrı Süreyya Önder'e de bir borcumuz olduğunu düşünüyorum, onu anmadan da geçmek istemiyorum; bütün çabalarımız, bu şekilde barışa çaba vermiş insanların hayallerini gerçekleştirmek. Otuz beş yılı aştığımızı göre, herhâlde bizde artık sonuna gelmişizdir diyorum.

Birkaç soruyu beraber cevaplandıracağım. Sevtap Hocam söyledi, elbette ki var bölünme şeysiyle çıkan Filipinler'i söyledik, Endonezya'da Açe Hareketi (GAM) de aynı şekilde öyleydi.

Meral Hanım güven arttırıcı mekanizmaları, dili sordu. Tam da aslında buradan, hani bölünme kaygısı ve korkusundan geçerse farklı kesimlerin, her türlü kesimin zaten farklı korkuları var. Bir kesiminki bölünme korkusuysa, bir kesiminki kandırılma korkusu. Dolayısıyla ben öneri olarak söylemişim, bir daha altını çizeyim: Bence bu Komisyon, herhangi bir mevzuat önerisinde bulunmadan önce farklı toplumsal kesimlerin korkularını anlamak zorunda ki ürettiği dil ve içerik olarak bu korkulara bir çözüm bulsun. O yüzden akıl insanlar heyeti örneklerini verdim ve Ülke Hocam ve Vahap Hocam burada, onlar da anlatacaklardır bir önceki süreçle ilgili şeyleri. Bu korkuların, beklentilerin iyi analiz edilmesi ve ondan sonra yola devam edilmesi gerekiyor ve yaratıcılık çok önemli yani siz aslında bir sınav verdiniz, hatırlarsanız, Komisyonun adını kararlaştırırken herkesin bir şekilde en azından memnunsuz kalmadığı bir şey buldunuz, o yüzden size inancım tam, bence bulursunuz.

Ha, mesela şey soruldu, "Bu DDR'la ilgili ne olabilir?" diye; hani benim önerim eve dönüş ve kalıcı barışın sağlanması olabilir ama bence önemli olan öznenin fikrini almak, ya her türlü meselede öznenin fikrinin alınmasının çok

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

önemli olduğunu düşünüyorum ve ortaklaştırıcı bir dil bulmak. Yaratıcılık burada. Yani çatışma çözümlerinde en çok önümüze çıkan şey aslında yaratıcılık nasıl sağlanabilir? "Ortaklaştırıcı olmasa bile en azından minimum nerede birleşebiliriz?"i düşünmek gerek. Bence Komisyonun böyle bir potansiyeli var, kullanabilir.

Gene bütün sorulara şöyle bir cevap vermek istiyorum: Bizim bir özel bir de genel meselemiz var. Özel meselemiz işte silahlı çatışmaysa bunu tarihsel olarak "Kürt sorunu" diye tanımlıyoruz, genel sorunumuz da toplumsal kutuplaşma. Biz birçok alanda toplumsal kutuplaşma yaşıyoruz. Elbette ki barış sürecini anlatırken bu toplumsal kutuplaşma faylarını düşünmek zorundayız. Topluma bu barış sürecini anlatırken hangi dille konuşacağımız, nereye parmak bastığımız önemli. Gene fikir olarak söylüyorum, bu "güçlü Türkiye" ve "eşit vatandaşlık" vurgusu bence birçok kesimi mutlu edecek bir vurgu. Bu Sayın Gökçen'in sorusunu da cevaplıyor herhâlde; sadece çatışmaya yönelik arttırıcı mekanizmalar mı olmalı? Hayır, tabii ki çünkü bunun toplumsal anlatılması açısından önemli mekanizmaların devreye sokulması gerekiyor.

Sayın Şık da şeyi sormuştu, şeffaflık meselesi ve barışın toplumsallaştırılması; bu ikisi farklı süreçler. Buradan biraz şeye döneyim, 2013'ten ne ders çıkardık meselesine. 2013 tabii ki daha farklı bir süreçti, orada açıkça bir diyalog oldu, örgüt ile devlet arasında bir diyalog olduğu söyleniyordu ama o kısma daha çok müzakere diyebiliriz ve müzakerelerin ikinci aşamasına geçmeden önce şeffaflık olmaması çok normaldi, ikinci aşamada anca mevzular konuşulmaya başlandığında şeffaflık gidiyordu ve olması gerekiyordu.

Burada başka bir süreç var ama gene şu açıdan önemli söylediğiniz: "Bu süreç nedir, bu süreçten ne amaçlanıyor, nasıl bir yol haritası var ve sonunda neye ulaşmaya çalışıyoruz?" Topluma anlatılmadı, sizler de "Biz de bilmiyoruz." diyorsunuz, belki önce bunun netleştirilmesi ve bütün o hani "Neyi eksik görüyorsunuz şu an?" diye sordu Sayın Tanrıkulu. Yani benim eksik gördüğüm şey bütüncül bir barış tasarımının olmaması, o yüzden bütün sunumumu buna ayırdım yani sadece silahlı varlıkların ortadan kaldırılmasına yönelik bir çalışma başarılı olamaz, bütün diğer konularla bağlantısı kurulmalı.

Buradan da Sayın Yapıcıoğlu'nun sorusuna cevap vereyim. "Çatışmayı

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

nasıl nitelendiriyorsunuz?" Ben kendi çalışmalarım da bunu üç boyutta nitelendiriyorum: Bir tanesi devlet ve örgüt arasında yaşanan silahlı çatışma. İkincisi, devlet ve bir grup arasında yaşanan haklar bakımından sorunlar. Üçüncüsü yani, evet, tabii ki biz bir İsrail-Filistin olmadık ya da Güney Afrika olmadık ama özellikle göç alan şehirlerde yaşanan zaman zaman gördüğümüz gerilimler var, gruplar arası gerilimler var; işte, örgüt üyeleri geri döndüğünde korucularla yaşanabilecek olası sorunlar var. Dolayısıyla, bunun ilişkisel boyutunun da çalışılması gerekiyor. Bu üç farklı boyut, Esra'nın da benim de anlattığım farklı mekanizmalarla önlenmesi gereken şeyler ki eğer bunlar yapılmazsa bütün bu süreç heba olur.

Teşekkürler.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Teşekkür ediyorum.

Sayın Çuhadar, buyurun.

DOÇ. DR. ÇERAĞ ESRA ÇUHADAR - Teşekkür ederim.

Doğrusu benim söylemek istediğim şeylerin çoğunu aslında Betül Hocam ve Sevtap Hocam söyledi. Zaman kazanmak açısından da onları tekrar etmeyeceğim. Özellikle Betül Hocam birçoğuna değindi. Değinilmeyen birkaç soru var ya da ekleyeceğim birkaç şey var, onları söyleyeyim ama tamamen söylediklerine katılıyorum.

Şimdi "Biz bu deneyimin neresindeyiz?" diye sordu Mehmet Emin Bey. Şimdi yıl olarak hesaplamak çok anlamlı değil belki ama şuna bakmak lazım: Birçok süreçte bu dene yanıl, dene yanıl döngüsü yaşanıyor ama bir noktada bu denemelerden bir ders çıkardık, öğrendik ve bundan sonra doğru işleri yapıyoruz kısmına geçiyoruz. Şimdi, biz o kısma geçtik mi? Yani bence o açıdan bir sormamız lazım. Yani dene yanıl, bu geçmişten neler öğrendik ve geldik mi yani doğru öğrenme noktasına geldik mi? "Öğrenme eğrisi" dediğimiz bir şey vardır ya bizim pedagojide orada nerede duruyoruz? Burada bir şey dengesi var, kritik: Yani şu iki şey arasında bir süreçte denge bulmak gerekiyor. Bir böyle hani çabucak bir sonuç alalım isteği var. Evet, bu önemli çünkü çok somut, çabuk kazanımlar toplumu ikna etme konusunda çok önemli. Öte yandan ama işleri planlamak ve doğru düzgün yapmak da önemli yani yalapaşap, böyle eğri büğrü

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

yapmamak da gerekiyor. Bu ikisi arasında düzgün bir denge bulmak gerekiyor her süreçte. Şimdi, hem güzel planlayalım ve bilimsel verileri kullanarak, ayağımız yere basarak, işte özneleri dinleyerek vesaire buna göre bir süreci tasarlayarak planlayalım, planımız olsun -gerçekte her şeyin plana göre gitmeyeceğini de biliyoruz- ama bu arada somut bazı böyle kazanımlar neler olabilir, onları da düşünelim. İşte bu güven artırıcı adımlar, çabuk... Hani Amerikalıların bir lafı vardır: "Bir ağaçta en aşağıda olan elmayı, meyveyi toplama önce." derler; değil mi? Yani hemen toplanabilecek çok basit meyveler var burada, somut kazanım olarak gösterebileceğimiz bu süreçten. Bu çabuk toplayabileceğimiz şeyleri yapabiliriz hemen ama bir de daha uzun düşünüp, taşınıp, planlayıp iyi yapmamız gereken işler de var. Bunları da belki orta vadeye falan yayarak yapabiliriz; bu denge önemli.

Sizin sorunuz zaten yanıtlandı, örnekleri arkadaşlarım verdi.

Şimdi, bu kök nedenler konusunu biraz ben de açmak istiyorum, çok değindim sunumumda da; bu gerçekten önemli bir şey. Bu sizin sorduğunuz daha sonra sorulan demokrasi-barış ilişkisiyle de ilgili bir şey. Şimdi, bir sadece bir çatışmasızlık durumu yaratmak yani bu "negatif barış" dediğimiz durumu yaratmak olabilir tabii yani örgüt silah bırakabilir, şiddet tekrar yaşanmaz; olabilir. Bunu biz daha çok işte "negatif barış" veya "ateşkes" diyebiliriz. Şimdi, bizim anlattığımız süreçler genelde şöyle ilerliyor: Örgüt silah bırakıyor, bu silah bırakmanın yanı sıra... İşte, mesela Kolombiya'dan bahsettim yani FARC'ın zaten ortaya çıkışında iki temel kök neden var: Bir, köylülerin topraksızlaştırılması; iki, ülkede tarihsel olarak sol tandanslı her türlü muhalefetin yasaklanmış olması yani bir siyasi partiye bile izin verilmemiş olması. Dolayısıyla bu, illegal yapılara yöneliyor zaman içinde. Şimdi, süreç bu iki kök nedene bir çare bulmadan FARC silahsızlanmıyor yani bu ikisi birlikte gidiyor. Dolayısıyla, FARC'a "Tamam, artık bir siyasi parti olabilirsin; gel, bu siyasi mücadeleni meşru zeminde yap, sana da ilk başta seçimlere girene kadar, siyasal partini örgütleyene kadar parlamentoda bir temsil garantisi verelim." denilmesi karşılığında zaten FARC silahsızlanıyor yani beraber gidiyor bunların hepsi. O yüzden, şimdi bu kök nedenleri ortadan kaldırmazsak, evet, kısa süreli bir kazanım, çözüm elde edebiliriz ama demokrasi, demokratikleşme eksiklikleri, dışlama; ekonomik ve siyasi dışlama, ayrımcılık vesaire gibi kök nedenlere

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

eğilmediğimiz müddetçe bu şiddetin, bu durumun, çatışmanın on beş yıl sonra, yirmi yıl sonra tekrar etmemesi için hiçbir şey yok yani bu önemli bir konu. Şimdi, bu kök nedenleri nasıl ele alabiliriz? Burada ben de şunu vurgulamak istiyorum: Gerçekten ezberlerimizi bozmak zorundayız yani çok fazla belli, alıştığımız kalıplarla düşünüyoruz, hepimiz bunu yapıyoruz ama bu tür süreçlerde ezberlerimizi bozmak zorundayız; bu da en başta bu kök nedenleri tekrar analiz etmemizle ya da bunlara yeni bir gözle bakmamızla da olabilir.

Yani burada çok vakit yok, uzun uzadıya anlatamayacağım ama mesela Kamerun'da benzer bir sorun var yani buradakine benzer bir sorun var; dil meselesi var, silahlı gruplar var, demokratikleşme eksiklikleri var. Kamerun üzerine çalışırken -daha önce Liberya örneğini de verdim- bu kök nedenlerin sistematik bir şekilde tekrar birlikte bütün taraflar tarafından tanımlanma çabası var, böyle bir süreç yaşanıyor. Yani biz, önce bazı şeyler üzerinde ortak bir teşhis koyabilmeliyiz ki ondan sonra bunlara yönelik ne yapacağımızı da karar verelim. Şimdi, siz başka türlü teşhis ederseniz, ben başka türlü teşhis edersem orada bir kere zaten neye çare bulacağımız konusunda anlaşmazlık yaşıyoruz; bir kere bunu yapmamız gerekiyor, biz buna "conflict assessment" diyoruz. Bunu yapmanın bir sürü yöntemi var, metodu var vesaire yani bahsettiğim başarılı örneklerde bu süreç yapılıyor.

Son olarak bu Komisyonla ilgili bana sorduğunuz sorulara cevap vereyim ve bitireyim. "Biz neresindeyiz?" "Bu Komisyon neye uyuyor?" gibi sorular geldi. Sayın Şahin'in "Bizim Komisyon hangi alanlarda iyi gidiyor?" diye bir sorusu oldu, Sayın Bayhan'ın bir sorusu oldu. Şimdi, ben önerilerime biraz o yüzden net olmalı diye başladım, o yüzden ilk öneri olarak bunu söyledim. Yani gerçekten bu Komisyonun görev tanımı ve sonuç beklentisi net olmalı, her Komisyon için bu geçerli. Yani ne amaçlanıyor burada, ne iş için kurulmuş, ne yapılacak sonunda; bunların net olması gerekiyor.

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Hocam, tamamlayın, buyurun.

DOÇ. DR. ÇERAĞ ESRA ÇUHADAR - Bana sorarsanız bizim Komisyon o dört ana gruptan sonuncusuna daha çok oturuyor. Aslında bu kadar, 51 kişinin katılımıyla bir komisyon örneği de yok yani ben bunu görmedim; bu, daha çok

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komasyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komasyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 68

böyle ulusal diyalog filan gibi bir şeye benziyor. Mesela Güney Afrika'da çözüm sürecinin başında 18 siyasi partinin bir araya gelerek bir mutabakat oluşturması var, sürecin yol haritasını belirliyorlar; biraz onu da andırıyor yani bu kadar büyük katılımlı bir komisyon pek yok. Fakat ben daha çok bu Komasyonu önemli konular konusunda teknik hazırlığı yapacak ve süreci planlayacak bir komisyon sınıfına yani dördüncü sınıfa oturtuyorum, biraz o anlamda Güney Afrika'daki komisyonu da andırıyor; bunu söyleyeyim bitireyim.

Teşekkür ederim.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Çok teşekkür ediyorum hocalarımıza hem değerli sunumları hem de sorulara verdikleri cevaplar dolayısıyla.

Birleşime beş dakika ara veriyorum.

Kapanma Saati: 17.29

ÜÇÜNCÜ OTURUM

Açılma Saati: 17.46

BAŞKAN: Numan KURTULMUŞ

----- 0 -----

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Sayın milletvekilleri, 10'uncu Toplantımızın Üçüncü Oturumunu açıyorum.

Bu oturumda öncelikle Üsküp Büyükelçimiz Fatih Ulusoy'a söz vereceğiz. Fatih Ulusoy Bey, Türkiye Hükümeti adına, Türk devleti adına Moro ile Filipin Hükümeti arasındaki müzakerelerde orada gözlemci olarak bulunmuş, süreci yakinen takip etmiş olan değerli bir arkadaşımızdır.

Buyurun Sayın Ulusoy.

FATİH ULUSOY - Türkiye Büyük Millet Meclisimizin Saygıdeğer Başkanı,

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

sayın üyeler; tarihsel bir misyon icra etmek üzere kurulmuş bulunan Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonunu saygıyla selamlayarak sözlerime başlamak istiyorum.

1996 yılından bu yana görev yapmakta olduğum Dışişleri Bakanlığında 2019-2021 döneminde iki yıldan fazla süreyle Güney Filipinler Barış Süreci çerçevesinde kurulmuş yapılardan biri olan Bağımsız Silahsızlandırma Organı (Independent Decommissioning Body) Başkanlığını yürüttüm. Bu geçmiş görevim çerçevesinde huzurunuzda bulunmaktayım. Filipinler'in güneyinde bulunan Mindanao Adası ve Sulu Denizi'ndeki adalar tarihsel olarak Müslümanların yaşadıkları, Maguindanao ve Sulu Sultanlıklarını kurdukları, hâlen de Müslümanların yoğun nüfusa sahip olduğu bir bölgedir. Tarih boyunca yaşanan birçok savaşın yanında farklı sömürge dönemlerinde ve savaşlar sırasında üçüncü ülke güçleri tarafından din temelinde ayrımcı uygulamalarla, başka bir dini zorla yayma çabalarıyla ve zaman zaman şiddet eylemleriyle karşılaşmışlardır. Yüzyıllarca yaşanan sıkıntıların tesiriyle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra günümüzdeki hâlini alan Filipinler devleti ile 1960'lardan itibaren önce bağımsızlık, sonra özerklik mücadelesi yürüten Moro İslami Kurtuluş Cephesi arasında sıcak çatışmalar uzun yıllar boyunca sürmüştür.

En başta şu hususu belirtmekte fayda görmekteyim: Güney Filipinler'deki süreçle hâlihazırda bu Komisyonun gündemindeki konular arasında tarihsel boyut, meselenin kökeni, sürecin gelişimi, sosyolojik yapı gibi boyutlar bakımından büyük farklılıklar bulunmaktadır. Tarihte o bölgede Müslümanların sultanlıkları bulunmaktaydı. Esasen bu mesele yüzyıllar öncesinden başlayan din temelli bir ihtilaftır. Bölgedeki Müslümanlar bakımından mesele devlet güçlerine karşı girilen bir mücadeleden çok, Müslümanların olduğu ve geçmişte sultanlıkları bulunan bölgeye tarih boyunca din temelinde uygulanan olumsuzluklar nedeniyle kendi başlarına yeniden, müstakilen bağımsız olma arzusu, çatışmalar ve süreç evrildikçe de bunun zaman içerisinde özerklik arzusuna dönüşmesidir.

Filipinler, tarihte uzun dönemler sömürge altında kalmış, savaşlar sırasında uzun işgal dönemleri tecrübesi olan bir ülke. Farklı ülkelerin süreçte roller üstlenmesi konusunda esnek, hatta teşvik edici bir yaklaşım sergileyebiliyor. Özellikle diğer ülkelerin maddi katkı sağlamaları, bazı projeleri

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

üstlenmeleri konusunda olumlu bir bakışı olduğundan söz etmek mümkün. Cephe mensupları ile askerî temsilciler arasında tanışıklık, sosyal ilişki, iletişim vardır. Moro İslami Kurtuluş Cephesi mensupları DEAŞ'ın o bölgedeki kolu ile devlet güçlerinin mücadelesinde devletin yanında, devlet güçleriyle koordinasyon içinde omuz omuza mücadele etmiştir. Bağımsız silahsızlandırma organı çalışmalarında da cephe mensubu eski komutanlar ile ordu mensubu generaller birlikte yer almaktadır. Dolayısıyla, sürecin bütünü veya geneli bakımından bizlere doğru bir örnek veya emsal oluşturduğunu şahsen düşünmemekteyim. Silahsızlandırma yönüyle başkanlığını yürüttüğüm ve sürece bağlı organlardan sadece birini teşkil eden mekanizmayı ve bu alanda atılan adımları Saygıdeğer Komisyonun bilgisine sunmak isterim.

Filipinler devleti ile Moro İslami Kurtuluş Cephesi arasında Ekim 2012'de Bangsamoro Çerçeve Anlaşması, Mart 2014'te ise Bangsamoro Kapsamlı Anlaşması imzalanmıştır. 2014'teki anlaşmanın metninde 1997'den 2014'e kadar taraflar arasında imzalanan 12 ayrı belge kayda geçirilmiştir. Kapsamlı anlaşmada ve bu 12 belgeden bazılarında kolaylaştırıcı rolü verilen ülkenin imzası da mevcuttur. Kapsamlı anlaşmada kayda geçirilen belgelerden biri de normalleşmeyle ilgili anlaşmanın ekidir, Ocak 2014'te imzalanmıştır. Bağımsız Silahsızlandırma Organı, "Normalleşmeye Dair Ek" adlı belgede kurulması öngörülen mekanizmalardan biridir ve kapsamlı anlaşmayla aynı ay içerisinde, Mart 2014'te kurulmuştur, Başkanlığı Türkiye'ye, yardımcılığı Norveç'e verilmiştir, Brunei'den üçüncü bir üye de bu mekanizmanın yabancı üyesidir. Bu organın her iki taraftan gelen ikişer üyesi daha vardır, yerli ve yabancı üyelerle birlikte toplam sayı 7'dir. Gündemi Başkan belirler, taraflar gündeme getirilmesini istedikleri konuları toplantılarda gündeme getirebilirler. İki taraf arasında süreç ilerledikçe ve yazılı olarak mutabık kalınan belli adımlar atıldıkça silahsızlandırma bağlamında da belli oranda silahın, kurulan bu mekanizmaya süreç tamamlanana kadar teslim edilmesi; ayrıca cephe mensuplarının sivil yaşama dâhil edilmesine yönelik çalışmalar amaçlanmıştır. Bağımsız Silahsızlandırma Organı, hem iki tarafın itimat ettiği ve cephe tarafından silahların, mühimmatın ve cephe mensuplarının verilerinin belirlenmiş bir takvime göre paylaşıldığı bir yediemin vazifesi hem de silahsızlandırma sürecini tarafsız ve önceden belirlenmiş kurallara uygun şekilde ve kendi belirleyeceği yöntemlerle icra eden bir organ işlevi görmektedir. Bununla

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

birlikte, silahsızlandırma boyutuyla sınırlı olmak kaydıyla, Organ, çalışmalarının işleyişine dair ortaya çıkan ihtilaflarda karar alma yetkisine sahiptir. 100'e yakın personeli, Cotabato şehrinde bir karargâhı vardır.

Bu noktada, mekanizmanın adında yer alan "decommissioning" kelimesinin önemine de değinmek isterim. Günümüzde terminolojide "silahsızlanma" "silahsızlandırma" ifadeleri İngilizcede "disarmament" şeklinde ifade ediliyor, zira burada konu silahlarla sınırlı oluyor. Ancak kullandığımız "decommissioning" kelimesi silahların bırakılmasına, iade edilmesine ilaveten insanların da silahlı bir organizasyondan sivil hayata geçişini içermektedir yani kıymetli hocalarımızın bahsettiği DDR sürecini tek "d"yle kapsamış oluyoruz. Ülkemiz tarafından Bağımsız Silahsızlandırma Organının faaliyetlerinde kullanılmak üzere bir miktar nakdi yardım da yapılmıştır.

Silahsızlandırma çalışmaları dört aşamada öngörülmüştür.

Birinci aşamayı sunuyorum: Cephe öncelikle kendi mensuplarının ve silahlarının envanterini içeren bir liste oluşturacak ve teyit edilmiş bu silah ve kişi listesini bağımsız silahsızlandırma organına teslim edecek. Bölgedeki bir enstitü tarafından cephe mensuplarının mali ihtiyaçlarına ve gerekli olabilecek sosyoekonomik programlara dair bir çalışma yapılacak. 20 adet havan benzeri birden fazla personelin kullandığı silah ve 55 adet tüfek benzeri ağır silah cephe tarafından Silahsızlandırma Organına törenle teslim edilecek; bu, silahsızlandırmanın seremoniyel başlangıcını teşkil etti. Bilahare, Bağımsız Silahsızlandırma Organı aldığı liste çerçevesinde kendisi de gerekli teyitleri yaptıktan sonra listedeki teyit edilmiş kişi ve silahların yüzde 30'unun süreçten geçirilmesinin planlamasını yapacak, bu işlemler için mekânları düzenleyecek.

İkinci aşamaya geçtiğimizde, yüzde 30'luk ilk grup silah ve cephe üyesinin bu amaçla tahsis edilen alanlara geliş gidişleri iki tarafın dâhil olduğu ilgili güvenlik mekanizmaları tarafından sağlanacak, silahlar alanda kurulan yerlerde muhafaza edilecek. Silahsızlandırma işleminden geçen, silahını teslim eden ve verileri sisteme girilen cephe mensupları için sosyoekonomik programların yürütülüp yürütülmediği farklı bir mekanizma tarafından denetlenecek. Süreçlerin iyi işlediği teyit edildiği takdirde silahsızlandırma organı silah ve cephe üyelerinin sonraki yüzde 35'lik kısmının üçüncü aşamada süreçten geçirilmesine

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 72

dair plan yapacak.

Üçüncü aşamaya geçtiğimizde, benzer şekilde yüzde 35'lik kesim için aynı işlemler yapılacak ve süreçten geçirilecek, ayrıca, kalan yüzde 35'lik kesime dair de planlama yapılacak.

Dördüncü ve son aşamaya geçtiğimizde tarafların tüm taahhütlerini yerine getirdikleri hem sürecin geneline dair şemanın tepesinde bulunan iki tarafın temsilcileri -bunlar "panel" olarak adlandırılır- hem de üçüncü gözlemci taraf ekibince -benden sonra söz alacak olan Hüseyin Bey de bu mekanizmanın uzun yıllardır üyesidir- teyit ve tespit edildikten sonra 14 bin kişilik son grubun yani kalan en son yüzde 35'lik kısmın ve 2.450 silahın silahsızlandırma işlemleri de tamamlanacak, silahların tamamı kullanım dışı hâle getirilecek ve bunun yöntemini Bağımsız Silahsızlandırma Organı belirleyecek; ilgili normalleşme mekanizması silahsızlandırma sürecinden geçen cephe mensupları için sosyoekonomik programlar yürütüldüğünü teyit edecek. Aşamalar bunlar.

Sayın Başkan ve Komisyon üyeleri, seremoniyel sınırlı sayıdaki silah teslimi benim göreve başlamamdan hemen önce yapılmıştı, benim göreve başladığım ilk gün Mart 2019'da listeyi cephe tarafından aldık ve silahsızlandırma faaliyetlerinin planlamasına başladık. Evvelce yapılan düzenleme çerçevesinde süreçten toplam 40 bin personel ve 7 bin adet silahın geçmesi öngörülmekteydi. Eylül ayında yapılan büyük bir törenle silahsızlandırmanın ikinci aşamasını icra etmeye başladık, bu dönem zarfında silahsızlandırma yöntemleriyle ilgili bazı temel uygulamaları ve referansları oturtmuş olduk. Yüzde 30'luk kısma tekabül eden 12 bin cephe üyesini ve 2.100 silahı Mart 2020'de tamamladık. Bu aşamanın sonuçlanmasına dair yapmayı planladığımız töreni Covid bağlamında bir gün öncesinden açıklanan katı tedbirler nedeniyle gerçekleştiremedik. Ağustos 2020'de teslim aldığımız mühimmatın imhası gerçekleştirildi, Covid nedeniyle üçüncü aşamaya planlanan şekilde geçilemedi ancak Kasım 2021'de üçüncü aşama başlayabildi ve bu aşama Ağustos 2023'te tamamlandı. Üçüncü aşamada 14 bin cephe üyesi ve 2.450 silah silahsızlandırma sürecinden geçti. Dördüncü aşama için tüm süreçlerin tamamlandığının teyidi gereklidir, hâlâ bu noktada bulunmaktadır. İç siyasi bazı gelişmeler, sosyoekonomik destek beklentilerinin tatmin edici bulunmaması ve diğer bazı hususlardan kaynaklı olarak süreç dördüncü ve son

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

aşamada hâlihazırda günümüzde biraz ağır yürümektedir.

Bazı hususları da bu vesileyle değerli Komisyonumuzun bilgisine sunmak isterim. Bağımsız Silahsızlandırma Organı, satın alınan malzemenin gümrük muafiyeti, personelin vizeleri gibi bazı teknik sıkıntılar ortaya çıkınca 2015'te ikinci görev tanım belgesi imzalandı. Araçlarda "IDB" işareti bulundurulması, hükûmet ve dış donörlerden aktarılan kaynağın nasıl kullanılacağına bu organ tarafından karar verilmesi, faaliyetler, yerel personel maaşı, ofis ve diğer işlemlerin sürdürülmesine dair sabit giderler, ofis ve personele konaklama yeri gibi hususlar Filipinler Hükûmetinin sorumluluğunda kaldı ve onlarca tahsis edildi. Yabancı üyelerin yolluk, maaş giderleri gönderen ülkelerce tahsis edildi. Sahada silahsızlandırma sürecinde cephe mensuplarının tek tek parmak izi ve resimleri alınarak tüm bilgileri sisteme girilerek tek tek kayıt altına alındı.

Silahlardan bahsettiğimizde ise 3 çeşit silah bulunmaktadır. Evvela cepheye ait organizasyonun kendi silahları ki başında bulunduğum mekanizma bu silahların toplanmasını öngörmekteydi. Bunlar birden fazla kişinin kullandığı havan türü silahlar, ağır makineli, keskin nişancı tüfeği ve otomatik tüfek gibi silahlardır; tabanca içermez. Bunlar organizasyona ait silahlar olduğundan cephe mensubu sayısı ile süreçte teslim alınacak silah sayısı arasındaki fark da buradan ortaya çıkmaktadır. Cephe tarafı iyi niyet gösterisi olarak süreçte teslim edecekleri silah sayısını zaman içinde 7.000'den 7.500'e çıkardı. İkinci kategori ise cephe mensuplarına ait şahsi silahlardır, bu silahlar bizim görev alanımızda bulunmamaktaydı. Üçüncü bir grup silah ise cephe mensubu listesinde yer almayan ancak cephenin sempatizanı olan ve silah eğitiminden geçmiş bazı kişilere ait özel silahlar; bu da yani ikinci ve üçüncü grup silahlara dair bizim dışımızda farklı çalışmalar yürütüldü.

Cephe tarafından verilen liste dışında gelip süreçten geçmek isteyen olduğunda buna izin verilmemektedir ve ilgili panellere bilgi sunulmaktadır. Benzer şekilde silahsızlandırma sürecine gelenlerde sayı eksik olduğunda da durum kayda geçirilerek konu mekanizmamız içinde nedenleriyle ele alınmaktadır. Örneğin listeye dâhil edildikten sonra ileri yaşı nedeniyle veya doğal yollardan ölenler olduğu için listedeki bazı isimler süreçten geçemedi, isimlerin eksik olması pürüzlere yol açtı, bilahare eksikleri tamamlama amacıyla 13 kişilik ek bir küçük liste daha yapıldı ve listedeki eksik isimlerin yerine bu

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

kişiler de süreçten geçti. Gelen kişilere detaylı sorular soruluyor, gelen kişinin listede kayıtlı kişi olup olmadığı yabancı personelin de hazır bulunduğu ortamda teyit edilmeye çalışılıyor. Süreçten geçen kişilere de bir kimlik kartı veriliyor, bunu resmî makamlara gerektiğinde ibraz edebiliyorlar.

Silahsızlandırma işlemlerinin yapıldığı alanı şöyle tarif edebiliriz: 2 basketbol alanı büyüklüğünde kapalı bir alan, hemen yanında 2 futbol sahası büyüklüğünde olan açık bir alan. Süreçten geçenler sosyoekonomik ihtiyaçların karşılanması amacıyla kurulan ayrı bir mekanizma olan TFDCÇ çerçevesinde hemen hani bizim sürecin, mekanizmanın kontuarlarının yanında bekleyip onların da kayıtları alınmaktaydı. Bu kişilere devlet tarafından belli bir miktar bütçe tahsis edilmesi, sosyoekonomik programlar, eğitim, sağlık, altyapı gibi hizmetlerin buldukları kamplarda sağlanması, istihdama dair çalışmalar öngörülmekteydi.

Cephe mensuplarının buldukları kamplar görünüm olarak silahlı insanların bulunduğu ve mücadele eğitimi aldıkları yerlerden ziyade güvenli giriş noktasından girdiğiniz andan itibaren sivil yaşamın sürdüğü; ailelerin, her yaşta insanın kadın, erkek, çocuk birlikte yaşadığı; mesleklerin icra edildiği, camisi, mescidi olan köy, kasaba, mahalleler görünümündedir. Bu kamplarda ortalıkta silah çok fazla görünmez, belli depolarda gözden uzak şekilde tutulur, kampların içinde askerî eğitim yapılan ayrı alanlar da bulunur, buralarda silahları daha yaygın şekilde görmek mümkündür. Kamplardaki insanlar bu profilde olduğu için tümüyle geçimleri de o ekosistem içinde kurulu bulunmaktadır. Devletin eğitim, sağlık gibi temel hizmetler sunmadığı, devlet sisteminde kaydı bulunmayan ve süreçten geçerek sivil hayata dönecek olan bu kişiler için sosyoekonomik programların büyük ölçüde devlet ve ayrıca bazı yabancı donörler kanalıyla uygulanması öngörülmüştür. Silahları teslim edilen kamplara okul, yol, altyapı yapılması; o kamplardaki kişilere tarım, balıkçılık, ustalık gibi eğitimler verilmesi, çocuklarına üniversite bursu verilmesi vesaire öngörülmekteydi. Kamplar bu şekilde sivil hayatın devam ettiği yerler olduğundan, bu kamplarda aileler birlikte olduğundan süreçteki belgelerde sosyoekonomik programların kim için yapılacağından bahsederken "combatants and communities" yani "savaşçılar ve onların toplulukları" şeklinde bir terminoloji kullanılmıştır.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Covid dönemi başlayınca ülkede resmî kurumların tamamına yakını faaliyetlerini durdurdu ve resmî binalar kapatıldı. O dönem seyahat kısıtlamaları son derece katı olduğu için faaliyet yapma imkânı olmadı. Evvelce silahsızlandırma işlemlerini seçilecek bazı kamplara bizim ekiplerimizin giderek orada gerçekleştirmesi öngörülüyordu, sonrasında ise aldığımız kararla karargâhın bulunduğu şehir merkezinden çok uzak olmayan bir mesafede müsait bir alana cephe mensuplarının ve silahların programa ve takvime uygun şekilde güvenliği sağlanmış konvoylarla getirilmesi ve süreçten geçirilmeleri şeklinde tek mekânda yapmaya karar kıldık. Cephe bir aşamada jest olarak yüklü bir miktarda mühimmat vermeyi kararlaştırdı ve bunların güvenli şekilde muhafazası sorun olacağı için, ortak karar çerçevesinde, saklamak yerine imha edildi. Cephe tarafından teslim edilen silahların kayıtları ekiplerimizce işlemlerin yapıldığı alanda alındı ancak muhafazası için bu alan yerine emniyet açısından daha başka güvenli bir yerde tespit edilen uygun depolama alanına taşınması kararlaştırıldı. O bölgeye giriş-çıkış kamera gözetimi altında tutuldu ve Bağımsız Silahsızlandırma Organı mensuplarından birkaç kişiyle birlikte isteyen tarafların temsilcilerinin nöbet tutabileceği bir düzen alındı.

Göreve başladığımda bana yapılan sunumda süreç tamamlandığında silahların denize derin bir noktadan atılması gibi bir görüş de dâhil olmak üzere birtakım seçenekler sunuldu. Bir diğer seçenek demir çelik tesisinde silahların eritilmesinden sonra eriyen malzemenin kullanılacağı bir barış anıtı yapılması gibi fikirler de vardı ancak maliyet nedeniyle anıt fikrinden o dönem vazgeçildi. Demir çelik tesisinde eritme görüşü ağır basmakla birlikte yöntem nihai aşamaya bırakılmıştı.

Bağımsız Silahsızlandırma Organı aynı zamanda bazı eğitimler ve sosyal faaliyetler de düzenledi. İlk yardım eğitimleri, kadınlara yönelik bazı etkinlikler, barış vurgusu içeren bazı faaliyetler de Organ tarafından düzenlendi.

Saygıdeğer Başkan ve Komisyon üyeleri, önemli bulduğum bir detayı da sunmak isterim: Varılan anlaşmalar sonrasında özerk bölge hâlini almış olan, kısaca "BARMM" diye adlandırdığımız Müslüman Mindanao'da Bangsamoro Bölgesi, Mindanao Adası'nın batısındaki bir bölgeyi ve Mindanao Adası'nın güney batı ucundaki Basilan adlı küçük bir başka adayı daha kapsamaktadır sınırları itibarıyla. Ancak Bağımsız Silahsızlandırma Organınca yürütülen

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 76

süreçte bu sınırların dışında kalan bölgelerden -Sulu Adaları gibi, Tawi-Tawi Adası gibi- cephe mensuplarının ve silahların katılması, süreçten geçmesi sağlanmıştır.

Sözlerimin sonunda Kıymetli Komisyona şu hususu arz etmek isterim: Ülkemizin Filipinler'le son derece iyi seyreden ilişkileri giderek yükselen ve farklı alanlara yayılan bir iş birliği bulunmaktadır. Bizler de bundan memnuniyet duymaktayız. Güney Filipinler barış süreci bağlamında birçok mekanizma bulunmakta ancak belki de en kritik mekanizmalardan biri olan Bağımsız Silahsızlandırma Organında bir üyelik veya temsilci bulundurma değil de özellikle önemli yetkilere sahip Başkanlığın Türkiye'ye verilmesi hem Filipinler devletinin hem de ülkede Müslüman toplumu temsil eden cephenin ülkemize duyduğu güveni, itimadı göstermektedir.

Sabrınız ve beni dinlediğiniz için şükranlarımı sunuyorum.

Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Çok teşekkür ediyorum Sayın Ulusoy.

Şimdi Moro'yla ilgili ikinci sözü, İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı Mütevelli Heyeti Başkan Vekili ve süreci Birleşmiş Milletler nezdinde Türkiye adına temsil eden Sayın Hüseyin Oruç'a bırakıyorum.

Buyurun.

HÜSEYİN ORUÇ - Çok teşekkür ediyorum Sayın Başkanım.

Sayın Komisyon üyeleri, hepimizi Allah'ın selamıyla selamlıyorum: Selamünaleyküm.

Ben Ayşe Hocamı burada görünce... Ayşe Betül Hoca 2016'da barışla ilgili bir konferans düzenledi. O konferansa Filipinler tarafında ve Moro tarafında barışın mimarı olan 2 kişi de geldiler, Profesör Miriam Ferrer ve Muhacir İkbal. Onlarla birlikte konferansta oturuyoruz, sunumlarımızı yaptık. Sunumun sonrasında sorular kısmında ilk soru, sanıyorum bölgeden bir gazeteci arkadaştan bir hedef almayla "Bizim böyle büyük bir problemimiz var, ciddi bir

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

sıkıntı yaşıyoruz. İHH kalkmış, 10 bin kilometre uzakta başka bir memleketin probleminin çözüm ortağı olmuş. Niye böyle bir şey var?" sorusu geldi. Muhacir Bey İHH'nin katkılarından bahsetti. Sonra benim konuşmama müsaade etmeden Profesör Miriam Ferrer Hanım -ki barışta çok büyük katkısı olan birisiydi- sözünü aldı, dedi ki: "İHH'yi biz tanıdık, davet ettik, onlar da kabul ettiler, geldiler, bize yardım ediyorlar. Eminim, sizin bir süreciniz olur; yine davet edilirlerse gelirler, sizin sürecinizin içerisinde de katkı vermeye çalışırlar." O davet dokuz sene sonra gelmiş oldu. Bu davetinizden dolayı gerçekten çok teşekkür ediyorum.

Bizim uzun yıllardır biriktirdiğimiz, İHH'nin otuz beş yıldır dünyanın tamamında biriktirdiği tecrübenin memleketimizin bir probleminin çözülmesinde değerlendirilmesini çok değerli buluyoruz. İnşallah, bugün on üç yıldır içerisinde olduğum Moro süreciyle ilgili de böyle bir katkımız olur.

Genel olarak çok geniş bir komisyon, İHH tanınıyor ama ağırlıklı olarak yardımla tanınıyor. Dünyanın neresinde bir felaket varsa oraya giden, oranın ihtiyaçlarını karşılayan yapısıyla tanınıyor. İHH'nin aslında üç tane daha yüzü var, üç ana çalışma alanı daha var: Bir, hak savunuculuğu yapıyor. İşte, bugün Filistin'le ilgili çok yoğun çalışmaları, arazideki toplantıları, mitingleri koordine eden ana yapılardan bir tanesi. Dünya çapında bunu gündem etmek için daha büyük çalışmalar, filo çalışmalarının organizasyonunu yürütüyor. Daha daha da az bilinen insani diplomasi çalışmalarımız var. İnsani diplomasi çalışmaları içerisinde de özellikle çatışma alanlarında çözüm ortağı olduğumuz, sadece Moro değil -biraz sonra sayacağım- birçok örneğin içerisinde oluyoruz. Son yıllarda korkuyla beklediğimiz, aslında şubatta yaşadığımız ama İstanbul bölgesinde olursa çok daha büyük bir felaket olacağını düşündüğümüz afet yönetimiyle ilgili de yoğun çalışmalar yapıyoruz. Bu manada, Türkiye'nin tamamının hazırlanmasına yönelik oldukça önemli işler yapılıyor.

Bugün, insani diplomasi çalışmalarımızın bir parçası olarak Bangsamoro'yu anlatacağım ama Bangsamoro'ya gelinceye kadar biriktirdiğimiz ciddi bir tecrübemiz oldu. Hepinizin çok yakın takip ettiği, işte bugünkü sürecin de aslında kırılma noktalarından bir tanesi olan Suriye'yle ilgili çok yoğun insani diplomasi çalışmaları yürüttük; en başında bu savaşın çıkmaması için çok uğraştık biz, hem Türkiye'de hem Suriye'de hem de Suriye'yi bir yapı olarak, uzaktan bir yapı olarak kullanan İran'da, Lübnan'da görüşmeler yapıp böyle bir

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

savaş başlarsa bu savaşın çok uzun devam edeceğini ve büyük bir felakete sebep olacağını anlatmaya çalıştık. Bunu anlatırken de daha önceki yıllarda Filistinliler üzerinden yürüttüğümüz Suriye'yi tanıdımlıkla söyledik, maalesef başarılı olamadık; onlarca ziyaret yaptık ama olmadı. Savaş başlayınca da arazide ilk olan kurumlardan bir tanesi olduk. Savaş öncesi iletişim, bizi rejim ve İran ile muhalifler arasında birçok müzakerenin arabulucusu yaptı, çok sayıda esir takasının arabulucusu olduk. Bunların bir kısmının görüşmeleri Türkiye'de yapıldı, bir kısmının görüşmeleri Lübnan'da yapıldı; burada Türkiye'de de gerekli yerlerin bilgisi dahilinde yürütülen bir çalışma oldu. İlk dönem iki taraf arasında ciddi manada güven inşa eden, 3 bine yakın muhalifin hapisneden çıkartılması, 49 İranlının da memleketlerine dönmesiyle ilgili ara buluculuk yapıldı. Heyet, Bülent Yıldırım Başkanlığındaki İHH heyeti Şam'a gitti ve hapisneden çıkanları teslim aldılar. Bu, çok uzun yıllar sonra yapılmış en büyük esir takasıydı.

Gene, Moro'daki tecrübe bizi Afganistan sürecine dâhil etti. Amerika ile Taliban Doha'da görüşürken İHH da gözlemci üyelerden bir tanesi olarak o görüşmelere şahitlik etti. Onun sonrasında, giden yönetim ve Taliban arasında iletişimi temin etmek için kurulan bir komisyonun kurucusu olduk Katarlı ortaklarımızla birlikte. Bugüne kadar 10 toplantı gerçekleştirildi, 2 tanesi de Türkiye'nin ev sahipliğinde yapıldı. Bugün Afganistan'da çatışmazlık ortamında da bu toplantıların çok ciddi manada katkısı oldu.

Son örnek, aslında Moro örneğini Türkiye'ye alıp getirmeniz çok kolay değil, birçok farklılıklar var. Hocalarımızın da söylediği, her sürecin çok ciddi farklılıkları var ama ülkeler birbirine yaklaştıkça örnekli olmaları da daha yaklaşıyor. Filipinler'in güney bölgesinde problem olduğu gibi Tayland'ın güneyinde de bir Pattani problemi var. Pattani problemi, aslında neredeyse Moro problemine çok benziyor; o mekanizmanın, Filipinler barış mekanizmasının Pattani'ye neredeyse yüzde 70, yüzde 80 uyma ihtimali var. Şu anda da bunun mutfağı devam ediyor. İHH olarak biz de iki sorumluluk üstlendik; bir tanesi Pattani'deki Müslüman grupların kendi aralarında görüşmelerini temin etmek; onları İstanbul'a getirdik, bir İstanbul deklarasyonu yayınladılar. Yetmiş yıldır mücadele eden, aynı arazide mücadele eden iki ekip, iki ana ekip ilk defa toplantılarını İstanbul'da yaptılar. Bu, çok önemli bir aşamaydı. Şimdi, gene

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

Malezya'nın arabuluculuğunda bir mutfak çalışması devam ediyor. Aslında eğer Kamboçya ile Tayland arasındaki şu son çatışmalar olmasaydı önümüzdeki ay bu sürecin deklarasyonu olacaktı ve Malezya'da, Kuala Lumpur'da görüşme süreçleri başlamış olacaktı.

Bu girişten sonra ben biraz daha derinlemesine Bangsamoro sürecini anlatmak istiyorum. Yani bütün konuşmacılarımızın hepsinin söylediği: "Her süreç ayrı dinamiklerle işliyor." Doğru. "Bangsamoro" dediğimiz bölge Filipinler'in güneyinde adalar topluluğu, 7 bin adanın olduğu, bunların önemli bir kısmında insan yaşamayan ama çok büyük bir adalar topluluğu, güvenliğin sağlanmasının çok kolay olmadığı bir bölge ve biz "Moro" dediğimizde "Müslüman" anlıyoruz. Alt tarafına gittiğinizde -en azından ben gidince onu fark ettim- 13 ayrı millet var. İslamiyet'i kabul etmiş 13 millet "Bangsamoro" kimliği altında bir araya gelmişler. Konuştuğumuz sürecin muhatabı 13 ayrı millet ve bunların orada ilk söyledikleri şey, gittiğiniz zaman diyorlar ki: "Biz varken Filipinler diye bir ülke zaten yoktu. Filipinler, Macellan'ın ülkeyi işgaliyle başlayan süreçte İspanyol sömürgecilerinin Müslümanların topraklarına verdikleri bir isim." Onun için problemin köküne baktığınızda bizdeki problemlerle Bangsamoro probleminin kökleri birbirinden çok çok farklı noktalara gidiyorlar. Bu Macellan bölgede öldürülüyor, geldiğinde, ilk işgali başlatıyor. 1551'de İspanyollar otuz yıl devam eden savaşlar sonrasında ülkeyi kontrol edebiliyorlar. Bugün Manila'ya gittiğinizde, Başkanın misafiri olduğunuz Malacanang Sarayı'na girdiğinizde o sarayda ülkenin yöneticilerinin fotoğrafları var. Birinci fotoğraf son Müslüman Manila Sultanının fotoğrafı yani o topraklarda da hâkimiyet hep onlarda olmuş ve sonradan işgal edilen topraklar olmuşlar. Moro halklarının İslam'la tanışmaları 1200'lü yıllar. Yemenli tüccarlar vasıtasıyla tanışmışlar ve Sayın Büyükelçimizin söylediği gibi 3 tane büyük devlet kurmuşlar; Mindanao, Sulu ve Brunei; bunlar 3 kuzenler. Günümüze Brunei gelmeyi başarmış, öbür ikisi Filipinler devletinin içerisinde kalmışlar. Önce İspanyollar, sonra Amerikalılar; Amerika'nın ilk sömürge topraklarıdır burası. Çok yoğun bir işgal yaşanmış ve katliamlar yaşanmış, sayı hiç bilinmiyor ama yüz binlerin çok çok üzerinde. O dönem Amerika katliamlarından bahsediliyor. O gün de ara buluculuğu bu topraklar yapmış, Osmanlı Sultanı devreye girmiş. Abdülhamit döneminde gönderilen elçiler -Amerika ile Osmanlı'nın arası o dönem oldukça iyi- bir süreç yaşatmışlar ve barış, daha doğrusu bir sessizlik olmuş;

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

barış olmamış.

Şimdi, bu tarihe gittiğimde çok uzuyor, belki daha özelde paylaşabiliriz. Beş yüz yıl devam eden bir mücadelenin 1970'lerde yeniden başlaması var. İçerisinde olduğumuz bugünkü barış görüşmeleri de aslında bu 70'lerde başlayan sürecin bir yansıması. Önce bağımsızlık olarak yola çıkılmış ama zaman içerisinde İslam İşbirliği Teşkilatının... Sanıyorum İslam İşbirliği Teşkilatı tarihinde ilk defa bir İslam dünyası probleminin çözümünde bu kadar işlevsel olması söz konusu. Kaddafi'nin de petrol ambargosu tehdidiyle şimdiki Başkan Marcos'un babası barışa razı edilmiş ama bölgedeki Müslüman gruplara da denilmiş ki: "Siz bağımsızlık değil, otonoma razı olmalısınız." Onlar da buna razı olmuşlar. Çok inişli çıkışlı bir süreç yaşanmış, devlet her seferinde bir sürece razı olmuş ama sözlerini maalesef yerine getirmemiş.

Bugün barışını konuştuğumuz görüşmeler -yine inşallah bir olumsuzluk oluşturmaz- 1997'de başlamış yani 97'den bugüne baktığımızda, yirmi sekiz yıldır devam eden bir barış süreci var, çok iniş çıkışlar yaşıyor. Ben bugün o iniş çıkışları ağırlıklı olarak anlatmak istiyorum. Barış mekanizması gerçekten çok önemli. Bu mekanizmada orada cephenin lideri Hacı Murad İbrahim'in 2010'da seçilen Başkan Aquino ile Japonya'da 2011'de görüşmesiyle başlamış. Bu görüşmede cephe silah bırakmaya ve barış sürecine geri dönmeye razı olduğunu deklare etmiş, 40 bin savaşçısının, 7 bin silahının olduğunu, bunları da bırakacağını, bunların karşılığında da bir mekanizmayla yürütülmesi gerektiğini söylemiş; Malezya ara bulucu olarak kabul edilmiş, toplantıların da Malezya'da yapılması kararlaştırılmış; Malezya'nın yanında "İnternational Contact Group" denilen bir "contact" ülkeler, 4 ülke, Türkiye, İngiltere, Suudi Arabistan ve Japonya'nın içerisinde olduğu 4 ülke, 4 de sivil toplum kuruluşu belirlenmiş; Malezyalı ara bulucu başkanlığında iki tarafın barış panelleri Malezya'da 70 oturum gerçekleştirmişler ve bu 70 oturum sonrasında -Sayın Büyükelçimizin söylediği- 2012'de çerçeve anlaşması, 2014'te de kapsamlı anlaşmayı imzalayıp bunları ekleriyle beraber imzalayarak sürece destek vermeye devam etmişler. 2014'te çerçeve anlaşma çok değerli bir anlaşma. İşte, beş yüz yıldır devam eden bir anlaşmazlığın adının konulduğu, çözümünün neler olacağı, bölgenin ne olacağına karar verildiği bir çalışma olmuş. Bangsamoro halkının en çok bekledikleri şeylerden bir tanesi; kimliği kabul edilmiş. Sevtap

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Hocamın söylediği, anayasaların giriş kısımları çok değerli. Orada, Bangsamoro temel yasasının -2019'da organize edildi aslında bölgenin anayasası hükmünde- girişinde aslında Filipinler devleti beş yüz yıldır devam eden bu süreci kabul ediyor, diyor ki: "Burası sizin topraklarıydı, biz buraya geldik, yerleştik ama şimdi buradayız, durum budur, birlikte yaşamamız lazım." Her seferinde kimliği kabul ediyor, diyor ki: "Evet, sizin diliniz var, 13 tane diliniz var, bunların hepsini de kabul ediyorum, bunlar sizin ana dilleriniz ama hepimizi bir araya getiren bir dil var, bir memleket olarak devam edeceğiz." Her kazanımın sonunda bu giriş bölümünde bunu mutlaka söylüyor. Ekonomik olarak ciddi imkânlar verildi. Uzun yıllar savaşın yaşandığı bir bölge olduğu için çok geri kalmıştı. Bölgeyi ziyaret ettiğinizde zaten bölgenin Müslüman bölgesi olduğunu birine sormanıza gerek yok, yollarından, etrafındaki binalarından bir Müslüman köye ya da yerleşim yerine girdiğinizi rahatlıkla anlarsınız. Bu problemi gidermek için anlaşmayla ve daha sonra kanunla Filipinler bütçesinin yüzde 5'i yerel hükûmete verildi, bu da mevcuttaki bütçenin 3 katı. Ciddi manada, şu kısacık bir süre içerisinde dört beş yıllık, bunun da iki-iki buçuk yılı Covid olmasına rağmen - şahitlikle söyleyebileceğim bir şey bu- ekonomik olarak çok ciddi bir refah artışına şahitlik ettik.

Bir başka önemli karşılığı da -Sayın Büyükelçimizin söylediği- taraflar arasında bir din farklılığı var ve Bangsamoro'da İslam çok önemli bir figür ve onunla yaşamak istiyorlar, mücadele de bunun üzerine inşa edilmiş. Bir Müslüman için Müslümanca yaşamının en önemli göstergesi hukuk olarak da İslam hukukunun geçerli olması. Tamamında olmadı ama medeni hukuk alanında şeriat mahkemelerinin kurulmasına müsaade edildi. Şu anda kuruluş aşamasında, bunun yargıçlarının yetişip ilk seviye mahkemelerden anayasa mahkemesine kadar bir sürecin işletilmesi gerekiyor ama belli miktara kadar borçlar hukuku ve medeni hukukun da tamamı istenirse bu şeriat mahkemelerinde görülecek bir kazanım Bangsamoro yönetimine verilmiş oldu. Bunları verirken aslında Filipinler devleti ve Moro altını defalarca çizerek "Biz birlikte yaşayacağız." dedi. Birlikte yaşamamız lazım, başka bir alternatifimiz yok yani çatışmayla bu çözülmüyor. Beş yüz yıl da çatışsanız birlikte yaşamının şartı bunları kabul edip birlikte yol yürümek. Bu kabulden sonra ancak yol alabiliyorsunuz. Elbette ciddi sıkıntılar, problemler yaşanıyor. Bu problemler ve sıkıntılar yaşandığında, geçmişte yaşadıklarıyla ilgili yaşandığında "Üçüncü bir

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

göz bu problemi tespit etsin, problemle ilgili de tavsiyelerde bulunsun." diye çerçeve anlaşmasıyla kararlaştırılan kapsamlı anlaşmayla da kayıt altına alınan İHH'nin de adının geçtiği 5 kişilik bir komisyon kuruldu. Bu 5 kişilik komisyonun başkanlığına Avrupa Birliğinin daha önce Filipinler'de büyükelçilik yapmış, emekli olmuş bir büyükelçisi getirildi, 2 üye İslami cephenin, 2 üye de Filipinler devletinin tavsiyesi, 2 tarafın da kabulüyle oluşturuldu. İHH de bu 5 üyeden biri olarak görev yapmaya başladı 2013 yılından itibaren.

2013'ten bu yana Sayın Başkanım, ben 54 kere Filipinler ziyareti yaptım. Her gittiğimizde iki haftalık ziyaretler yaptık. Bu ziyaretlerimizde Filipinler Devlet Başkanıyla, Barış Bakanıyla, panelle, hatta benim hiç beklemediğim Millî Güvenlik Kuruluna bizi aldılar, Millî Güvenlik Kuruluyla görüşmeler yaptık. Cephe tarafında cephenin lideri Hacı Murad İbrahim, Panel Başkanı Mohagher Iqbal; onlarla görüşmeler yürüttük. Halk dinlemeleri yaptık, gençlerle konuştuk, kadınlarla konuştuk. Sürecin nerelerde tıkanıdığıyla ilgili bu 54 ziyaretin hepsinde bir rapor hazırlanıp iki tarafa verildi. Bugüne kadar da Sayın Başkanım, 8 tane halka açık rapor yayınlayarak sürecin nerede olduğunu paylaştık. Bir hakem heyeti olarak aslında tıkanıklıkların çözümü noktasında da ciddi bir sorumluluğumuz oldu. Sürecin bütün mekanizmaları dursa da burası TPMT (Third Party Monitoring Team) yani Üçüncü Göz Gözlem Heyeti çalışmalarını devam ettirip o barış süreçlerini tarif ettiğinizde pedalın sürekli dönmesi lazım, pedal eğer durursa düşüyorsunuz. Bu düşmeyi engelleyecek en önemli mekanizmalardan bir tanesi olarak TPMT bölgede görev yaptı. Aslında süreç 2 liderin çok yoğun inisiyatifi ve kabulüyle devam ediyordu. Aquino ve Hacı Murad İbrahim barışı istiyorlardı, halkı da buna razı etmişlerdi. Biz hem Manila tarafında hem Cotabato tarafında Bang tarafında halkı dinlediğimizde herkes barıştan yanaydı.

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Devam edin, buyurun.

HÜSEYİN ORUÇ - Bu, sanıyorum, süreç için çok önemliydi ama -Sayın Başkanım, özellikle bu kırılmaları ben altını çizerek anlatmak istiyorum- 2015 yılında Amerika'nın müdahalesiyle bölgede bir askerî operasyon yapıldı. Bölgenin şöyle bir karakteri var: Mevcutta Bang bölgesinin önemli bir kısmı

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

MILF'in kontrolünde. O bölgelere asker ve polis girmiyor. Asker ve polis başka gruplarla ilgili bir operasyon yapacaksa MILF'e öncesinde haber veriyor, MILF bölgeden askerlerini çekiyor ve operasyonlar o şekilde yapılıyor. IŞİD'e yapılan operasyonlarda da ortak hareket ediyorlar. Amerika'nın dâhil olduğu bu operasyonda maalesef önce bilgi verilmedi. Bölgeye özel kuvvetlerle bir operasyon yaptılar, yabancı bir savaşıya yönelik olduğu söylendi. Haber verilmediği için de cephe çok sert bir şekilde karşılık verdi. 44 özel kuvvetler polisi, askeri burada hayatını kaybetti. O kadar olumlu giden süreç bir günde, bir operasyonda tepetaklak oldu. Ülkede müthiş bir milliyetçilik rüzgârları esmeye başladı. MILF yeniden bir terör yapısı hâline geldi ciddi müthiş bir şekilde. Mohagher Iqbal geldi, Mecliste olayı anlatmaya çalıştı ama hiç kimse dinlemedi. Başkan Aquino da süreci idare etmeyi başaramadı. 2015'te, bu kadar emekle başlayan süreç maalesef akamete uğradı, durdu ama biz TPMT olarak durmadık, gene ziyaretlerimizi devam ettirdik, sıcak dursun, çünkü demokrasi gerçekten, ciddi manada dönüşüm sağlayabiliyor. 2016'da yeniden bir seçim vardı.

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Devam edin, buyurun.

HÜSEYİN ORUÇ - 2016 seçimlerinde, daha sonra kimliği daha çok diktatörlükle anılan bir başkan geldi, Duterte Başkan oldu. Onun Başkanlığında çok iyi yürüdü süreç, çok hızlı yürüdü. Kendisi Mindanao Adası'ndan olduğu için problemin kökenlerini iyi biliyor idi, cepheyle de iletişimi vardı, hızlıca yeniden bir barış süreci oluşturuldu. 2018 yılında da Bangsamoro'yu kuran "Bangsamoro Organic Law" Bangsamoro Organik Yasası, anayasası olan yasa meclisten geçti. Burada çok önemli bir ayrıntı oldu; maalesef, Duterte kapsamlı anlaşmadaki bazı maddeleri kabul etmedi. Cephe için bir yol ayrımıydı; ya bunları kabul ettirecek ya süreci durduracaktı. Onlar da bunu, organik anlaşmayı Bangsamoro Kapsamlı Anlaşması'nın parçalı uygulaması olarak kabul ettiklerini, orada kalan diğer problemlerin de haklarının da zaman içerisinde alınması gerektiğini söyleyerek süreci yürüttüler. 2019'da bir referandumla da Bangsamoro Özerk Bölgesi kurulmuş oldu ama buraya gelmeden, aslında bu süreçler devam ederken yeni bir kırılma, Sayın Başkanım, yaşandı. Yine, çok büyük bir olasılıkla bu sefer net bir deklarasyon yapmadı Amerika. Ülkenin Müslümanlarının yüzde 98'inin yaşadığı tek şehir olan Marawi'de IŞİD bir kalkışma başlattı, şehri işgal etti. Bütün ülkede

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

yeniden bir karşı duruş vardı ama Duterte, Aquino gibi yapmadı, süreci MILF'le beraber çok iyi idare etti, operasyonlarla bunu durdurdu ve barış sürecinin daha güçlü bir şekilde devam etme imkânı oldu. Bu da 2019'daki referandumun çok daha başarılı bir şekilde halk tarafından kabul edilmesini temin etti.

Şimdi, Filipinler'de barış sürecini 2 yol haritasına böldü taraflar: Biri siyasi yol haritası, biri de normalleşme yol haritası. Siyasette anlaşmaların yapılması, siyasi yol haritasında organik anlaşmanın yapılması, meclisin oluşturulması... 2019 referandumu 80 kişilik yerel meclisin oluşmasına vesile oldu, hayatını mücadeleye geçirmiş Hacı Murad İbrahim bölgenin Başbakanı oldu, arkadaşları Bakanlar Kurulu üyeleri oldular, 2019'dan itibaren de bölgede hizmet etmeye devam ediyorlar, seçime götürecek hazırlıkları yaptılar. Çeşitli sebeplerle seçim birkaç kere ötelenmek zorunda kaldı. Moro İslami Kurtuluş Cephesi siyasi partisini kurdu ve bu siyasi parti vasıtasıyla da önümüzdeki ekim ayının 13'ünde yapılacak olan seçimlere katılacak.

Sayın Başkanım, bugün gelen ya da alınan bir karar; maalesef, anayasa mahkemesi seçim kanununun, bölge seçim kanununun bazı maddelerinin anayasaya aykırı olduğuna karar verdi. Yüksek seçim kurulu da beş günlük bir süre için süreci durdurdu, seçim sürecini, beş gün sonra karar vereceğini söyledi. Dua ediyoruz, inşallah seçimleri zamanında yaparlar.

İkinci yol haritası, çok hızlı bir şekilde Sayın Başkanım, burayı da anlatayım; normalleşme, Sayın Büyükelçimizin anlattığı "decommissioning" çalışmalarının da içerisinde olduğu normalleşme yol haritası. Aslında 2 tarafın konuştuğu bir terazi var; bir tarafta "decommissioning" silahların ve savaşçıların sivil hayata dönmeleri, öbür tarafta devletin yapması gereken şeyler. "Decommissioning" kısmını Sayın Büyükelçim detaylı bir şekilde anlattı. Devletin yapması gerekenler de en önemlisi, sivil hayata döndüklerinde bu savaşçıların hayata adaptasyonu ile ilgili başlangıçta bir nakit para verilmesi. 100 bin pesoluk bir bütçe belirlendi Sayın Başkanım. Bu, Filipinler şartlarında oldukça iyi bir para, normal işçi olarak çalışan bir insanın bir yıllık maaşı karşılığına gelir. 900 bin pesoluk da evini, arsasını, tarım yapacağı malzemeleri, kendisinin meslek eğitimini, çocuklarının eğitimini kapsayan bir paket hâline getirildi. Maalesef şu ana kadar bunun sadece nakit kısmı gerçekleşti, diğer kısımlarla ilgili ciddi bir ilerleme olmuyor. Cepenin beklediği, anlaşmanın matriksinin

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

içerisinde oturttuğu önemli konulardan bir tanesi de genel aftı. 40 bin kişinin, listesi verilen, "decommission"ı olan 40 bin kişinin affedilmesi, siyasi süreçle ilgili suçlarından dolayı affedilmesi, eğer başka suçları varsa o bunun dışında ama cephe üyesi olup ve cephe üyesi olarak bu çatışmaya taraf olduysa bütün suçlarının affedileceği bir mekanizma konuşulmuştu. Bunun mekanizması içerisinde de devlet biraz yavaş hareket etti. Maalesef 40 bin sayısında çok bürokratik bir süreç oluşturuldu. 40 binin sadece bugüne kadar 512'si af başvurusu yaptı; orada da ciddi tedirginlikler var. Bunun çözümüyle ilgili de bölgede yoğun bir şekilde uğraşyoruz.

Başka maddeler var ama 2 tanesini söyleyerek bitireyim Sayın Başkanım, biri polis, bir polis gücü. Bangsamoro'da bölgeler, bölgelerde valiler emniyetin ve eğitimin, sağlığın hepsinin de başı. Bir Amerikan modeli uygulanmış. Bölgede herhangi bir valilikte vali polis müdürünü belirliyor, onunla da bunu yürütüyor ama Bangsamoro'nun özerk yapısından dolayı, çatışma bölgesi olduğu için Duterte bunu vermedi "Bu olmayacak." dedi, Bangsamoro'nun Başbakanı vali kadar bile polis üzerinde hak sahibi olmadı. Onun yerine ciddi bir sayıda, toplam 8.500 polis memuru bölgede görev yapıyor, bunun 6 bininin bölge insanların içerisinde, ağırlıklı olarak da Moro İslami Kurtuluş Cephesinden seçilmesi üzerinde anlaşılır, bir imtihan yaptılar, bu imtihandan 8 bin tanesi geçti ama orada da bugüne kadar sadece 398 polisin göreve başlama imkânı oldu; tikanıklıklardan ve üzerinde çalışılan konulardan bir tanesi de bu.

Sayın Büyükelçimin söylediği, kamplarla ilgili de bir madde var. Selamet Haşim Moro İslami Kurtuluş Cephesinin kurucu lideri -bir dönüşüm hareketi, aslında bir savaş mücadelesi ya da silah üzerine kurulmuş bir şey değil; toplumsal dönüşümün üzerine oturtulmuş bir şey- toplumu da yeniden oluşturabilmek için şehirlerin dışında kamplar oluşturdu. Zamanla bu kamplar da büyük merkezler hâline geldiler. 6 tane ana kamp, bunlara bağlı 38 tane de uydu kamplar var. Burada yaşayan insanların çok önemli bir kısmının nüfus kayıtları da yok. Çocuklar burada doğmuşlar, burada yaşıyorlar, ancak kendi içlerinde eğitim alıyorlar, nüfus kayıtları yok, oy kullanmıyorlar, şehre gitmiyorlar, kendi komün hayatlarını oluşturdukları bir ortam var. Şimdi, bu kampların şehirler hâline getirilmesiyle ilgili bir süreç yürütülmesi gerekiyor buraların altyapısının yapılması, okulların, hastanelerin yapılmasıyla ilgili. Burada biraz adımlar var.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 86

Bazı bölgelerde özellikle yollar yapıldı. Artık bu şehirler ürettiklerini pazara hızlı bir şekilde ulaştırabiliyorlar ve ekonomik olarak hızlı bir iyileşmeyle karşılaşıyorlar. Burada da inşallah bu noktaya gelindiğinde...

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Tamamlayın, buyurun.

HÜSEYİN ORUÇ - Bu biraz bizi de ilgilendiren... Ben 2013'te Moro sürecine davet edildiğimde 2016'da süreci tamamlamış olacaktık yani bizim üç yıllık bir görev zamanımız olacaktı. On üç yıl oldu, hâlâ devam ediyor. Önümüzdeki yol haritası; Sayın Başkanım, 13 Ekimde eğer seçimler yapılabilirse en iyi olasılıkla 2028'de normalleşme tamamlanmış olacak. Biz de inşallah, çok değerli bulduğum bir çıkış anlaşması var, o çıkış anlaşmasının imzacılarından biri olarak süreci bitireceğiz.

Sayın Başkanım, inşallah orada yaşadığımız olumlulukları kendi memleketimizde de yaşama duasıyla hepinize çok çok teşekkür ediyorum.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Çok teşekkür ediyorum Sayın Oruç.

Şimdi söz sırası Sayın Profesör Doktor Deniz Ülke Kaynak'ta.

Buyurun

PROF. DR. DENİZ ÜLKE KAYNAK - Teşekkür ederim.

Bayağı geç oldu, herkes de çok yoruldu biliyorum, hep beraber Filipinler'de, Moro'da neler olmuş iyice öğrendik. Ben biraz konuyu kendi çevremize getirmek istiyorum müsaade ederseniz.

Teknik, taktik detaylar üzerinde epeyce duruldu, çok da kıymetli sunumlar dinledik daha öncesinde, fakat biraz daha stratejik ve büyük resim üzerinde durmak gerektiğini de düşünüyorum. Çünkü "terör" dediğimiz şeyde ve "şiddet" dediğimiz noktada, bunun bir semptom olduğundan ve bunun altyapısının mutlaka değerlendirilmesi gerektiğinden bahsetmemiz gerekiyor.

Ben genellikle bir ekiple beraber çalışıyorum. Oxford Üniversitesinde

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

"Center for the Resolution of Intractable Conflict" diye bir merkezimiz var ve bu merkez bu tür "müzmin çatışma" dediğimiz olayları politik psikoloji perspektifinden inceliyor. Yani sadece olayın silahlı kısmında değil, onun altyapısını oluşturan nedenler üzerinde durmaya çalışıyoruz. Çünkü bahsettiğimiz konu, aslında müzminleşmiş bir çatışma yani öyle birkaç sene içerisinde parlayan ve ondan sonra tamamına eren bir durumdan söz etmiyoruz.

Burada şunu söylemem gerekiyor: Bir elma ağacı metaforu bizim çok kullandığımız bir şey; elma ağacına baktığınız zaman yeşil yapraklar, kırmızı elmalar, dallar falan görebiliyorsunuz fakat görmediğiniz noktada onun belli bir zeminin üzerine yerleşik olduğunu, onun kökleri olduğunu, bir ekosistemin parçası olduğunu, sistemde bir işlevi olduğunu, o ağacın üzerinde birtakım asalakların olduğunu, o ağacın ürün verdiğini, o ürünün içinde yani elmanın içinde kurtçukların olduğunu, birtakım asalakların, parazitlerin barındığını görüyorsunuz. Onun için biz teröre bakarken sadece elinde, belinde bomba olan insanlar üzerinden bakmıyoruz. Bir kere, her şeyden önce, karşı karşıya olduğumuz mesele, çok uzun süredir üzerinde konuştuğumuz bir mesele ve bu meseleyi ben de 2009 yılında Polis Akademisi çalıştayından bu yana yakinen takip ediyorum. O dönemde Polis Akademisinde genellikle sol liberal kültüre sahip olan gazeteci arkadaşlarla bir toplantı yapmıştık, çok da eleştirilmişti o toplantı. Toplantıda ben de bir eleştiri getirmiştik çünkü genel olarak o arkadaşların dünyaya bakışı Türkiye'de Kürt meselesinin çözümünün demokratik birtakım haklar tanınmasından geçtiği ve bu haklar verilirse her şeyin çözümleneceği noktasındaydı. Ondan bir süre önce Genelkurmayda böyle bir toplantıya katılmıştım, onlar da bütün teröristleri öldürerek sorunun çözüleceğini düşünüyorlardı. Bir iş adamları toplantısında temel meselenin fakirlik olduğundan, insanlara para verilirse, iş verilirse sorunun çözümleneceğinden bahsediliyordu. Herkes kendi perspektifinden, terörü nasıl çözecekleri noktasında bir açılım geliştiriyordu. Üstelik, o Polis Akademisi çalıştayını yaptığımızda, Genelkurmayın açıklamasına göre, terör örgütünün, dağdakilerin yarısından fazlası Suriye'den, İran'dan ve Irak'tan geliyordu. Yani Suriye'de hiçbir demokratik ortam yoktu, buna rağmen gidip Suriye'de savaşmıyorlardı, Türkiye'ye gelip Türkiye'nin dağlarına çıkıp bir silahlı çatışmaya girmeyi tercih ediyorlardı. Şunu söylemiştim: Yani Türkiye'deki demokratikleşmeyi sağladığınızı farz edin, istenilen her şeyi verdiğinizizi söyleyin; Suriyeli arkadaşı, İranlı

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

arkadaşı, Iraklı arkadaşı nasıl ikna edeceksiniz? Niye burada? Çünkü mesele, aslında düşünüldüğü kadar taktik düzeyde bir mesele de değil. Bizim daha önce burada üzerinde durulan, konuşulan konulardan çok farklı ama çok ontolojik bir meselemiz var. Bizim meselemiz, bizim terörümüz öyle yerel bir mesele değil. Terörden bahsettiğimiz zaman en az 4 ayrı ülkeyi kapsayan, uluslararasılaşmış ve üstelik küresel güç dengelerinin kesişme noktasında bir yerde yerleşik; içinde Amerika'nın, Rusya'nın, şimdilerde Çin'in bile dâhil olabileceği, bölgesel İran'ın dâhil olduğu, İsrail'in dâhil olduğu, Avrupa'nın, Fransa'nın, Almanya'nın dâhil olduğu devasa bir meseleden söz ediyoruz. Yani meselenin tek bir tarafını ele aldığınız zaman bunun içinden çıkmak mümkün değil. Teröristi öldürerek bitiremezsiniz, bir elma ağacından bahsediyorsanız, o ağacın dallarını budamak gibi olur. Devlet böyle düşündüğünde durumun nereye geldiğini gördü. Çok başarılı bir mücadele yapıldığı söylenemez. Yani birkaç yüz kişilik hareket, binlerce insanın dağlara çıkmasına, milyonlarca insanın sempatizan hâle gelmesine yol açtıysa burada bir başarıdan söz edemeyiz ve çok uzun süreli 1980'lerin ortasından bu yana sürdürülen çeşitli politikalar söz konusuydu. Şimdi, neyle karşı karşıya olduğumuzu anlamak için biraz ekosisteme bakmak gerektiğini düşünüyorum. Bu, sadece siyasi ve jeopolitik bir çerçevede de değerlendirilemez. Bir kere, her şeyden önce zamanın ruhu çok değişmiş durumda. Bugün burada bahsettiğimiz şeylerin en ileri noktası bile çok temel bir ayrımı kaçırdığımızı gösteriyor bize çünkü bir uygarlık sıçramasını yaşıyoruz. Bakın, bu PKK meselesi başladığında özellikle Türkiye'nin güneydoğusu bir tarım uygarlığıydı -hâlâ belli bölgeler tarım uygarlığında yaşıyor- arada sanayi uygarlığını yaşadık, sanayi sonrası uygarlığını yaşadık, şu anda endüstri 4.0 denilen, dünyadaki her türlü dengeyi, kavramı ontolojik bir sorgulamaya tabi tutan yepyeni bir düzenle karşı karşıyayız. Bugün ana dilde eğitimden bahsediyoruz. "Ana dil" diye bir şeyin kalmamasından söz ediliyor. İnsanlar, çocuklarımız bambaşka lisanları konuşuyorlar, Türkçeyi falan da konuşmuyorlar artık. Bambaşka bir düzen, artık dünyada yaşamıyoruz, bize taşınan bir dünyayı yaşıyoruz ve bunu Amerika Birleşik Devletleri'nin merkezinde zaten dile getiriyorlar. Biden veda konuşmasında Eisenhower'dan alıntıyla bir yere parmak bastı. Eisenhower 1961 yılında... Bakın, 1953'ten 61'e kadar bol yıldızlı bir generalden söz ediyoruz, bir savaş kahramanı. Dedi ki: "Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Amerikan demokrasisinin karşı karşıya olduğu en büyük tehlike

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

Sovyetler Birliği falan değildir, askerî endüstriyel komplekstir ve bu askerî endüstriyel kompleks daimî olarak silah sanayisi, işte ona 'embedded' olan enerji lobileri, bununla birlikte çalışan kongre üyeleri ve askerî yapılarıdır." Bugün Biden'a baktığınız zaman bambaşka bir kavramı gündeme getiriyor, tekno oligarklardan söz ediyor, diyor ki: "Bütün Amerika'nın ve dünyanın karşısında, demokrasinin karşısında yepyeni bir faktör duruyor. Tekno oligarşi artık Amerika'nın da dünyanın da en büyük düşmanıdır, en büyük tehlikedir."

Bugün Öcalan'ın çağrısına baktığınız zaman aslında o çağrının içerisinde çok önemli detaylar vardı yani dünyayı okuma bağlamında. PKK'nın kurulduğu yılların, 1980'li yılların ruhunu, o ekosistemde işlev görecektir bir terör örgütünün ya da bir siyasal şiddete başvuran bir örgütün -adını her ne koyarsanız koyun- nasıl bir işlevi vardı, o işlevi nasıl yıllar içerisinde 1990'lı yıllarla birlikte kaybetti ve bugün geline dünyada artık nasıl organik ömrünü tamamladığından bahsediyor aslında. Biz bir ileri aşamada değerlendirmesek yani önümüzdeki meselenin nereye doğru gittiğini görmezsek bugün alacağımız önlemler, bir sonraki aşamayı elimizden kaçırmamıza neden olabilir. Çünkü karşı karşıya olduğumuz mesele siber ortamda, işte nükleer ortamda, çok daha kitlesel imha silahlarının gündeme gelebileceği bir ortamda ve devletler tarafından lojistik olarak desteklenebilir bir potansiyele de sahip olabilir. Bugün PKK biter, "real PKK" diye bir şey başlayabilir, IRA'da böyle bir şey oldu. Duran Kalkan başka bir şey söylüyor baktığınız zaman.

Burada en önemli mesele -önceki arkadaşlar da söyledi- pozitif bir barışın kurgulanması nasıl mümkün? Çünkü "negatif barış" dediğimiz şey aslında işte silahların bırakılması ama "pozitif barış" dediğimiz şey bir daha silahı eline almaya sebep kalmaması insanların. Şimdi demokrasiden söz ediyoruz, bir kere, her şeyden önce demokrasi kimin için? Yani o ilk çalıştayda da aynı şeyi söylemiştim, Polis Akademisi çalıştayında da akıl heyette de aynı şeyi söyledim. 2013 yılı Arap Baharı'nın çok coşkulu olduğu bir dönemdi, herkesin, milyonlarca insanın sokaklara döküldüğü bir dönemdi ve sokaklara dökülen kitlelerle devlet merkezleri nasıl başa çıkılacağını bilmiyordu. Bizde kitle sokağa dökülseydi, Habur'daki gibi bir görüntü Diyarbakır'da, orada burada olsaydı ne olurdu hiç hayal edebiliyor muyuz? O dönemde başlatılan barış süreci herkese de onun ne olabileceğini, Türkiye'nin nereye doğru varabileceğini gösterdi; bunun Türkü

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 90

Kürt'ü olmaz, Türkiye açısından korkunç bir felakete doğru gidebilirdi ve uluslararası çapta desteklenen bir sürece de dönüşebilirdi.

Bugün geldiğimiz noktada zamanın o ruhundan daha farklı bir şeyler söz konusu. Orta Doğu'da yeni bir şey cereyan ediyor. Bu cereyan, aslında bir yandan İsrail'in tetiklediği bir şekilde yeni bir jeopolitik düzenleme var, vahşi bir biçimde saldırıyorlar. 7 tane ülkeye şu anda aynı anda saldırmış durumlar, Türkiye'ye karşı da vekil güçlerin kullanılabileceğinden falan bahsedenler var aralarında yani direkt bir karşı karşıya gelmeden söz etmiyorlar ama şu anda yeni bir jeopolitik kurgulanıyor burada. Türkiye'deki mesele sadece Türkiye'nin içinde alacağımız tedbirlerle çözülebilecek bir mesele değil, Türkiye'deki mesele bölgedeki bütün Kürt soydaşlarımızın geleceğiyle de ilgili bir mesele, Havva Hoca söyledi, "Bahsettiğimiz şey beş yüz yıllık bir süreçten bahsediyor." diyor ama yani bugün bahsettiğimiz şey... Sadece Türkiye'nin Kürtleriyle ilgili bir meseleden söz etmiyoruz zaten konuştuğumuz konu da silah bırakma, terörü yönetme bunları nasıl yapacağımız da geliyor Suriye'deki meseleye kilitleniyor. Biz burada ne yapsak oradaki sorunu çözebiliriz? Konunun diplomatik boyutu var, askerî boyutu var, ekonomik boyutu var, birçok açıdan değerlendirilmesi gereken bir meseleyle karşı karşıyayız. Onun için biraz ekosistemin içerisinde örgütlerin nasıl bir işlev gördüğüyle çok ilgilenmemiz lazım.

Bu PKK meselesi Türkiye'ye karşı bir yumuşak karına dönüştürülmüş ve bir taşeron hâline getirilmiş durumda. Envaiçeşit yabancı güç ucundan tutuyor ve onun dışında da bir sürü insan var kendini ifade etmeye çalışan, o bölgenin insanları özellikle. Bu sıkışıklığın içerisinde söyledikleri her şeyin "terörizm" olarak tanımlanması gibi bir durumla karşı karşıya kalıyorlar. Biz bunu akıl heyet toplantısında çok değerlendirdik. Ben İstanbul Bölge Başkanıydım ve her sokağa çıktığımızda çok ciddi sıkıntılar oluyordu ilk başlangıcında, hep aynı şeyi söyledim, bunu Kürtlere ait bir mesele olarak tanımlamamız lazım, Türkiye'de demokratikleşme ya da haklar Kürtlere özel olarak verilemez. Hiçbir Kürt'e sırf Kürt olduğu için herhangi bir şey verilemez, hiçbir Alevi'ye sırf Alevi olduğu için herhangi bir şey verilemez ama hepsine sırf Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı oldukları için bütün hakların verilmesi gerekir. Mesele Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığıyla ilgili bir meseledir. Başka türlü kendimizi de zaten "safe"e çekmemiz, güvence altına almamız mümkün değildir. Çünkü politik psikoloji

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

bağlamında her bir kimlik... Ki Kürt kimliği özellikle Türkiye içerisinde de diğer bölgelerde de oturmuş çok kuvvetli bir kimlik, bunu reddedemezsiniz ve bu Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı potasının altına girmeye hazır bir kimlik aslında. İsrarla farklı kavramsallaştırmalar üzerinden baskı yapılmasa, karşı tarafa psikolojik olarak zorda bırakacak şeyler yapılmasa bir barış ortamının çok daha kolay kurgulanması mümkün olabilir. Meselenin hukuki boyutundan falan bahsetmiyorum, daha çok psikolojik boyutundan bahsediyorum. Kürtlerle ilgili "Kürt" diye yaptığınız her şey olayın majörite tarafında, Türk tarafında ve kendini Türk hissedenler tarafında kendinden alınmış bir hak olarak tanımlanmasına yol açıyor. Bir kere önce bunu ortadan kaldırmak lazım. Türkiye'nin bütünü için demokratikleştirme istememiz lazım, Türkiye'nin bütünü için insan hakları talep etmemiz lazım ve bir barış istiyorsak Türkiye'yi de aşan bir üst idealde birlikte bütün bölge için bir barış istememiz lazım.

Bakın, terörsüz Türkiye'den bahsediyoruz. Terörsüz Türkiye'yi sağladık, sonra ne olacak? Terörsüz Türkiye bir amaç mıdır, araç mıdır? Terörsüz Türkiye'den sonra ne yapacağız hep beraber, bir üst amaç koyabiliyor muyuz ortaya? Terörsüz bir Türkiye'nin bu bölgedeki bütün insanlık için, herkes için bir güvenlik, bir refah, bir umut kapısı olabileceğine ikna edebiliyor muyuz herkesi yoksa olabildiğince daraltıp çerçeveyi, olabildiğince herkesi ötekileştirerek mi hayata bakıyoruz? Onun için Türkiye'de biz çok şeyi yapabildik açıkçası, savunma sanayimizi geliştirdik. Hani diyorum, tarım toplumunda doğmuş bir insan olarak ülkede yerli malı Türk'ün malı haftasında üzüm, elma, incir yiyorduk, neden olduğunu o zaman anlamıyordum doğrusu. Türkiye başka bir şey üretmiyordu ki onu kutsallaştırmak zorundaydık. Sonradan bütün hayalimiz sanayi toplumu olmaktı. Çok iyi hatırlıyorum, rahmetli babam Ankara'dan o zaman gitmiştik, Boğaz'a geldik bir gün, annem yanımda, romantik bir insan annem, roman, şiir öyle şeyleri seviyor, bana dedi ki: "Kızım bak, deniz ne kadar güzel, mavi değil ama gördün mü? Hep resimlerde mavi çiziyorsun denizi, maviye boyuyorsun ama turuncular var, yeşiller var, rengârenk bir şey burası, mavi değil aslında deniz. Deniz çok güzel bir şeydir, aşk şiirleri yazılır, şarkılar söylenmiştir, harika bir şeydir." Ben de çok havaya girdim, annem ne güzel romantik diye, babam da "Gel şöyle kenara." dedi, böyle kenara çekti beni "Kızım, boş ver şimdi annenin söylediklerini. Bu Boğaz var ya bu Boğaz, bu denizin bu tarafında Ruslar var, aşağı tarafında Yunanlılar var; savaş gemileri

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

üreteceğiz kızım, savaş uçakları üreteceğiz, buraları korumak zorundayız." dedi. Havaya girdim ben tabii. "Baktığınız zaman, denize baktığın zaman başka şey görmelisin, kendin üreteceksin, kimseden almayacaksın." dedi. Bütün hayalim, çocukluğumda da böyleydi, sonrasında da birçok arkadaşım, benim jenerasyonum bu ülkeyi bir sanayi ülkesi hâline getirmek istedik, hep beraber fabrikalarımız olsun istedik; her yer fabrika dolu. Üniversite sınavında "Şeker fabrikamız nerede?" diye soruyorlardı, hatırlayın. Şimdi hangi fabrikanın nerede olduğunu bilmiyoruz ama bir uygarlık daha geçtik, sanayi sonrasına geçtik artık üretimden değil, tüketicinin üretiminden bahsettik, insanlara bilgi, enformasyonun üzerinden bir şekil vermekten, yeni bir dünya anlayışı tasarlamaktan söz ettik. Bu, soyut üretim gerektiriyordu, soyut üretimde sıfırız, biz fikir üretmiyoruz, ideal üretmiyoruz. Bakın, Amerika Birleşik Devletleri başka bir şeydir, Amerika başka bir şeydir; Amerika bir fikirdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna gittiğiniz zaman Türkiye Cumhuriyeti'nin bir fikir olduğunu göreceksiniz; Türkiye, sınırlarını aşan bir fikirdir üstelik ve bu fikir stratejik olarak kurgulanmış bir şeydir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış travması üzerine kurgulanmış bir yas ve travma toplumu değildir Türkiye halkı. Bu zafer anlatısının üzerine, İstiklal Harbi zaferinin anlatısı üzerine kurgulanmış bir muzaffer kimliktir, onun için rövanş arayışı yoktur. Şimdi aynı travmaları başka türlü bir araya getiriyoruz ve biz buradan ya travmalarımız üzerinden regresyonuna girip kendimizi geriye çekip birbirimizle işte sanki çözüme doğru gidiyormuş gibi yapıp ama aslında içimizde birtakım düşmanlıklar biriktirerek yol alacağız ya da "travma sonrası büyüme" dediğimiz yeni bir perspektifle yola çıkacağız, "progression" ileriye doğru gidiş yaratacağız. Her türlü çözümün hayata geçebilmesi için, insanların bunun bir parçası olabilmesi için, ileriye doğru soyut bir ideal, bir fikir üretmek zorundayız. Türkiye nasıl bir fikir hâline gelebilir? Bu fikrin temelleri nedir? Bu fikrin temelinde din mi olacak, etnisite mi olacak, ekonomik refah mı olacak, demokrasi, özgürlükler, haklar mı olacak? Türkiye dünyaya ne sunacak? Bu fikri üretmenin yollarını bulmak zorundayız. Onun için bugün bu Komisyonun -açıkçası çok da yoruldu, ben de yoruldu, hatta, başlangıçta bir selamlama bile yapamadım size kafam dağıldı çünkü önemi o açıdan çok değerli. Bakın, bu arada, "terörsüz Türkiye" diye bir mesele üzerinden geliyoruz, "Millî Birlik, Dayanışma Komisyonu" olarak geliyoruz. Buradan bir fikrin çıkması lazım. Teknik, taktik detayları teknisyenler yaratsın.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 93

Yani Millî İstihbarat Teşkilatı birçok şeyin içerisinde zaten, Taha Bey anlatır. Teknik olarak son derece donanımlı, her yerdeler zaten. Silah nerede bırakılır, o ne yapılır; o ayrı mesele. Bence, Meclis Komisyonunun soyut bir biçimde Türkiye'nin geleceğine dair bir fikir üretme yoluna girmesi lazım. Travmalarımızı, yaralarımızı incinilmişliklerimizi nasıl tamamlayacağız? Milan Kundera'nın bir lafı var, diyor ki: "İnsan nereden yaralandıysa, neresi kanıyorsa orası kimliği olur." Kimleri nasıl yaraladık, nasıl yaptık bu işi? Profesör Mehmet Çelik'in çok hoş bir lafı vardı, dedi ki: "Bu devlet öyle adildir, öyle adildir ki farklı zamanlarda farklı topluluklara aynı miktarda eziyet eder. Bir gün ülkücüye eder, bir gün İslamcıya eder, öbür gün Kürt'e, öbür gün solcuya ama hepimiz hakkımız neyse onu alırız." Bir kere bu devletin artık yani devlet anlayışını...

FETİ YILDIZ (İstanbul) - Çok adil.

PROF. DR. DENİZ ÜLKE KAYNAK - Efendim?

FETİ YILDIZ (İstanbul) - Çok adil.

PROF. DR. DENİZ ÜLKE KAYNAK - Çok adil ya, adalette üstümüze yok, sadece zamandan zamana değişiyor kimin kimi nasıl vuracağı.

Onun için temelde, Anayasa'yla ilgili, Anayasa'nın başlangıcıyla ilgili temel meselenin de bir fikri yansıtması gerekiyor, hepimizin altında el birliğiyle durabileceği bir fikri yansıtması gerekiyor. O bakımdan hani, birtakım, silahlar nasıl teslim edilecek; tabii, burada bir sürü şeyler öğrendik; rakamlar, onlar bunlar fakat bu tür bir Komisyonda çok fazla bu detaylardan öneri çıkabileceği düşüncesinde değilim açıkçası. O bakımdan birincisi, terörün işlevinin kaldırılması, ortadan kaldırılması çok temel bir mesele. İşlevi sürdüğü müddetçe terör devam eder. Bu işlev; bir elma ağacı elma verir, altında gölgelenebilirsiniz, dallarını budarsınız yakarsınız, ne bileyim, ağacın tahtasından masa yaparsınız, kâğıt yaparsınız bunları, bu işlevdir. Terör örgütleri de böyle işlev görürler, işlevi ortadan kaldırmadan terör örgütünü ortadan kaldıramazsınız, biri biter, öbürü gelir. Bir kere, her şeyden önce Türkiye işlevini ortadan kaldırmak zorunda. Ne yapıyorsa, ne yapmak istiyorsa o işlevi ortadan kaldırmak zorunda. Şu anda Öcalan'ın çağrısıyla ortaya çıkan durum PKK'nın Türkiye içerisindeki işlevinin bittiğini gösteriyor ama dışarıdaki işlevinin henüz tamamlanmamış olabileceği gerçeğini görmemiz gerekiyor. Henüz dış dünyada çok ciddi

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

kırılmalar var; Suriye'de ne olduğunu bilmiyoruz, Irak'ta neye dönüşeceğini bilmiyoruz. Görüldüğü kadarıyla bölgesel konjonktür açıkçası böyle bir sürecin yürütülmesi için çok elverişli olmayabilir; bazen daha iyi oluyor, bazen daha kötü oluyor ama temel olarak devlet olmayan aktörlere karşı yoğun bir baskının olduğu dönemdeyiz. İşte Hamas'tı, Hizbullah'tı, Haşdi Şabi'ydi, El Kaide'ydi, El Nusra'ydi, IŞİD'di; bunlara karşı çok yoğun bir baskı var bölgeden gitmeleri için. "Esad rejimi" diyorduk, artık rejimler değil bir devlet kuruluşundan söz etme ihtimalimiz ortaya çıkmaya başlıyor yani devletten devlete ilişkiler kurulabilecek yeni bir format geliyor olabilir sisteme. Eğer "non-state" dediğimiz devlet olmayan aktörlerin ömrü tükendiye, işlevi tükendiye bundan faydalanabilir Türkiye; bu anlamda PKK'nın bertaraf edilmesi için bu iyidir ama bu yeni bir mücadeleye girdiğimiz anlamına gelir. Devletler arası sistem olduğu zaman da bunun nasıl yönetileceği, yönlendirileceği çok önemlidir.

(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı)

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Tamamlayın, buyurun.

PROF. DR. DENİZ ÜLKE KAYNAK - Onun dışında, bundan beslenen asalakların temizlenmesi gerekir, "asalak" derken illa kötü anlamda söylemeyeyim, elma ağacının dallarında kuşlar var, üstünde karıncalar var, medya faydalanıyor, korucu sisteme geçiyor oradan... O bölgenin sosyopolitik, sosyokültürel dengesini değiştirdi PKK'nın varlığı, şehirlere doğru yoğun bir akış var ve feodaliteye karşı da ciddi bir dağılma süreci söz konusu. Orayı nasıl devlet kontrolünde, medeni ve modern bir çerçevede içerisinde dönüştürebileceğine de devletin bakması gerekiyor. Yani "PKK" dediğiniz şeyin bir sürü işlevi vardı, onların tamamının ortadan kaldırılması çok değerli.

Tabii, bugün burada birçok hukukçu da var, onu biliyorum yani hukuki prosedürleri ortaya çıkarmak çok önemli. Yine söyleyeyim, bu sadece belli bir örgüte yönelik de yapılamaz, genel olarak Türkiye'deki yargı sisteminin, affetme kültürünün, bağışlama kültürünün nasıl ortaya çıkacağı çok önemli. Sadece tek tarafa doğru vermenin çok adaletli olmayacağını da söylemek durumundayım açıkçası çünkü tepki oluşturur; toplu hâlde insanların nereye kadar limitlerinin geleceğini, nereye kadar yürünemeyeceğini göstererek genel kabule açık olabilecek noktaya kadar genişletmek gerekiyordu. İnsanların demokratik bir

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 95

toplumda, adil bir toplumda devlet tarafından tarafsızca yönetileceğine ikna olması çok önemli. Bir tanesi biter, öbürü başlar; onun için de kurgulanacak olan yeni anayasanın çok değerli ve önemli bir işlevi olacak diye düşünüyorum. İnşallah, o noktalara kadar gelebiliriz.

Lafı daha fazla uzatmayayım çünkü çok uzadı diye yorgun olduğunuzu düşünüyorum.

Çok teşekkür ediyorum bana bu sözü verdiğiniz için.

Hepinize saygılar.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Teşekkür ediyorum Sayın Kaynak.

Şimdi söz sırası Doçent Doktor Vahap Coşkun'da.

Buyurun Sayın Coşkun.

DOÇ. DR. VAHAP COŞKUN - Sayın Başkan, Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonunun saygıdeğer üyeleri; davet için müteşekkirim.

Öncelikle, uzlaşmayı ve diyalogu esas alan tavriyle hem Komisyonun oluşmasında hem de faaliyetlerini ilerletmesinde büyük pay sahibi olan Meclis Başkanı Numan Kurtulmuş'a ve yoğun bir özveriyle çalışmalarını sürdüren siz değerli Komisyon üyelerine saygılarımı sunarım.

Bu sürece katkıda bulunan ve çözüm için elini taşın altına koyan bütün kişi ve kuruluşların da başarılı olmasını temenni ederim.

Kürt meselesi kadim bir mesele, asgari cumhuriyetle yaşıt ve ne yazık ki bugüne kadar da bir çözüme kavuşturulmuş değil. Bir asırlık tecrübeyle sabittir ki bu mesele hem içte hem de dışta çok ciddi tahribatlara sebebiyet veriyor. Kürt meselesi; sosyal hayatta birlikte ve bir arada yaşamayı sağlayan bağları zayıflatıyor, ekonomide aslında memleketin eğitimine, sağlığına, altyapısına harcanması gereken ve trilyon dolarları bulduğu belirtilen kaynakları kurutuyor, siyasette kutuplaşmayı keskinleştiriyor ve makul çözümlerin bulunmasını güçleştiriyor, hukukta temel hak ve hürriyetlerin çitasını hep aşağıya çekiyor ve yoğun bir hukuksuzluk üretiyor, dış politikada ise Türkiye'nin yumuşak karnını oluşturuyor. Türkiye'yi istikrarsızlaştırmaya veya güçlü bir aktör olmasını

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

engellemeye niyet edenler bu mesele üzerinden Türkiye'nin hareket sahasını daraltmaya, hamle sayısını azaltmaya çalışıyorlar. Artık tahammülfersa bir hâl alan bu tahribatlar bir bütün olarak düşünüldüğünde denilebilir ki: Kürt meselesi Türkiye'de rejimin karakterini belirleyen bir meseledir. Bu nedenle, bu konu gündelik siyasi çekişmelere kurban edilmemelidir, toplumun bugününü ve geleceğini biçimlendirme potansiyelini taşıdığından daha geniş bir perspektifle, daha tarihsel bir bakışla ele alınmalıdır. Bu meyanda 2 hususu akılda tutmak gerekir. Birincisi, Kürt meselesi benzeri etnopolitik bir sorunla dünyada sadece Türkiye'nin meşgul olmadığıdır. Hem bir önceki oturumda hem şimdiki oturumda hocalarım birçok örnek verdiler, dünyanın pek çok yerinde siyasi toplulukların bu türden sorunlarla uğraştıklarını gösterdiler. Etnopolitik meselelerle yüzleşmek ve bu türden meseleleri siyasi müzakerelerin meşru ya da gayrimeşru bir parçası saymak bu çağda bir istisna değil bir norm, bir kaza değil bir kural.

Ezcümle, etnopolitik meselelerin mevcudiyeti evrensel bir nitelik taşır. Zira, nerede olursa olsun eğer bir toplumsal kesim dışlandığını ve mağdur olduğunu hissederse bir direnç gösterir. Direnç bazen şiddet içermez ve şiddetsiz bir çatışma olarak demokratik sahada cereyan eder ama bazen de şiddete bulanır ve kanlı bir çatışmaya zemin hazırlar. Bir çatışma başladıktan sonra birtakım talepler gündeme gelir ve çatışmanın bitmesi bunların karşılanmasına bağlanır. Çatışmaların çözümü için öne sürülen talepler ise çoğunlukla birbirine benzer. Dünyanın hemen her yerinde bu süreçler genellikle aynı taleplerinin etrafında döner durur. Bunlar da esas itibarıyla 3 tanedir. Bir, idari sistemin yeniden düzenlenmesi ve gücün dağıtılması. İki, hak ve özgürlüklerin tanınması ve korunması. Üç, maddi ve manevi iktidar kaynaklarının paylaşılması. Kürt meselesinde de silahsızlanmayı bir tarafa bıraktığımızda aslında taleplerin bu minvalde olduğunu söylemek mümkündür. Burada da öne çıkan 3 talep vardır. Bir tanesi, dilin, ana dilin öncelikle eğitimde olmak üzere özgürce kullanımı. İkincisi, kapsayıcı ve eşitlikçi bir anayasal vatandaşlık anlayışının geliştirilmesi. Üçüncüsü, daha güçlü bir yerel yönetim sisteminin kurulmasıdır. Çözüm uzun vadede bu talepleri karşılayacak yasal ve anayasal değişiklikler hakkında asgari bir mutabakatın oluşmasıyla bulunacaktır.

İkinci husus, dünya tecrübelerinden gerekli dersleri çıkartmakla birlikte kendi tecrübelerimizin de kıymetini bilmemizdir. Türkiye PKK'ye ilk defa silah

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

biraktırmayı denemiyor. 1993'te rahmetli Turgut Özal'ın ilk girişiminden bu yana devlet birçok kez görüşmeler yoluyla örgütü silahsızlandırmayı denedi. Süleyman Demirel'den Tansu Çiller'e, Necmettin Erbakan'dan Mesut Yılmaz'a, Bülent Ecevit'ten Recep Tayyip Erdoğan'a kadar bütün iktidarlar örgütü silahsızlandırmak için türlü girişimlerde bulundular. Her ne kadar bu girişimlerden beklenen netice elde edilmemişse de ciddi bir birikim oluştu ve biz bu birikimimizden istifade etmeliyiz.

2013 ve 2015 arasındaki çözüm denemesinde hem zaten hasbelkader bu alanda çalışan akademisyen hem de akil insanlar heyetinde yer alan biri olarak süreci yakından takip etme fırsatı buldum. O dönemde yaptığım ve Demokratik Gelişim Enstitüsü tarafından yayımlanan bir çalışmada bu süreci tehdit eden 6 risk alanı tespit etmiştim. Birincisi, süreci yürütenlerin sürece farklı anlamlar yüklemeleriydi. İkincisi, ülkede iç politikadan kaynaklanan gerginliklerin çözüm sürecine menfi etkisiydi. Üçüncüsü, taraflar arasında kullanılan dilden ve koordinasyon eksikliğinden kaynaklanan problemlerin varlığıydı. Dördüncüsü, kamu düzeninin ihlal edilmesiydi. Beşincisi, Suriye'de değişen koşullara cevap verecek politikaların üretilmemesiydi. Altıncısı ise zamanın kötü kullanılmasıydı.

Elbette her sürecin hata içermesi kaçınılmazdır ama önemli olan, hatalardan öğrenmek ve daha önce yapılmış olan hataları yeniden yapmamaktır. Dolayısıyla bu süreçte geçmişin bu hatalarını tekrarlamamalı ve aynı çukurlara bir kere daha düşmemeliyiz. Başka bir ifadeyle, biz bu süreçte sürecin nihai hedefini doğru belirlemeli, iç politikadaki çekişmelerin sürece olumsuz etki etmemesi için çaba göstermeli, dilin kullanımına ve koordinasyona azami dikkat etmeli, kamu düzeninden asla taviz vermemeli, Suriye'de şartlara uygun düşen yeni bir politika belirlemeli ve zamanı kullanma noktasında hassas olmalıyız.

Türkiye'nin bugün izlediği yol, geçmişte izlediği yollardan ve bu süreçlerde takip edilen patikalardan son derece farklı çünkü bu süreçlerde genellikle son adım olarak düşünülen silahsızlanma burada ilk adım olarak gündeme geldi. Eğer bu başarılırsa artık çözüm süreci literatürüne "Türkiye modeli" diye bir model armağan edilmiş olur.

1 Ekim 2024'te MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin cesur hamlesiyle

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

başlayan süreçte, bugüne kadar geçen zaman zarfında Türkiye önemli tarihsel kavşaklardan geçti. Lideri Abdullah Öcalan'ın çağrısıyla PKK kendini feshetti ve sembolik olarak silahlarını yaktı. Kamuoyunda PKK'nin neden silah bıraktığına dair büyük bir tartışma yapıldı, yapılmaya devam ediliyor. Bu konu tartışılırken bilhassa silah teknolojisindeki muazzam gelişmeye, Türkiye'nin savunma sanayisinde aldığı mesafeye, çatışmaların değişen doğasına atıflar yapılıyor ve PKK'nin silah bırakması ile bu gelişmeler arasında bir bağlantı kuruluyor. Elbette PKK'nin silah bırakmasında bu gelişmelerin etkisine işaret edilebilir ancak PKK'nin silahı terk etmesini yalnızca bu açıdan değerlendirmek resmin tamamını görmeyi engeller. Zannımca bu kararın altında daha derin nedenler yatıyor. 3 nedenin altını çizebilirim; birincisi, kırk bir yıldır devam eden çatışmanın hiçbir sorunu çözmediğinin genel bir kanaate dönüşmüş olmasıdır. Çözüm silahta değil, demokratik siyasette aranmaktadır. Bunun en net göstergesi 2015-2016 yıllarında PKK'nin çatışmaları şehirlere taşıma stratejisinin Kürtler tarafından hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde reddedilmesidir. İkincisi, 1990'dan bu yana siyaset köprüsünün altından çok suların akmış olmasıdır. Bir yandan Kürt meselesi Türkiye siyasetinin merkezine oturmuştur, diğer yandan da Kürtlerin taleplerinin taşıyıcılığını üstlenen bir siyasal hareket hem genel hem de yerel siyasette belirleyici bir aktöre dönüşmüştür. Güç ve taraftar kazandıkça siyasetin halkın çözüm için dönüp baktığı tek bir adrese dönüşmesi tabiidir. Üçüncüsü ve bana göre en mühimi, Kürt sosyolojisinin büyük bir değişimden geçmiş olmasıdır. 1970'lerdeki veya 1990'lardaki bir sosyolojiden bahsetmiyoruz, artık daha kentli, daha okuryazar, daha orta sınıf, Kürt kimliğine bağlılığı daha fazla ama aynı zamanda Türkiyeli bir Kürt sosyolojisi var. Bu sosyolojide kadınların siyasal ve toplumsal hayattaki ağırlıkları giderek artıyor, popüler kültür alanları genişliyor ve kimlik mücadelesi için çok farklı kanallar açılıyor. Bütün bunlar silahı bir seçenek olmaktan çıkarırken siyasetin de cazibesini artırıyor. Bu geniş çaplı değişim göz önüne alındığında PKK için silah bırakmanın artık geçici değil daimî, taktik değil stratejik bir karar olduğunu söyleyebiliriz.

Suriye sahasının bu süreç için hususi bir ehemmiyeti haiz olduğu izahattan varesten olsa gerektir. Hâlihazırda çözüm süreci için en büyük risk Suriye'deki gelişmelerdir. Yaklaşık bir yıldır Türkiye'de tarih farklı akıyor. Dolayısıyla biz de Suriye'ye ve Suriye'deki aktörlere eski nazarlarla bakamayız. Türkiye kendi

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

sınırları içindeki Kürtlerden emin olmalı ve sınırları dışındaki Kürtlerin kazanımlarından da kuşku, kaygı ya da tedirginlik duymamalıdır. Türkiye geçmişte Irak'ta Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin kuruluşu esnasında yaptığı yanlışlara Suriye'de düşmemelidir. Irak Kürtleri gibi Suriye Kürtleri de Türkiye için bir tehdit değil, bir fırsattır. Yıllarca Irak'ta bir kürdistan yönetiminin kurulması hâlinde bunun Türkiye için çok büyük bir tehlike olduğunun propagandası yapıldı ama kurulan kürdistan yönetimi Türkiye'nin bölgedeki en büyük müttefikine dönüştü. Türkiye, Kürdistan Demokrat Partisi ve Kürdistan Yurtseverler Birliğiyle olduğu gibi, Suriye demokratik güçleriyle de ortaklaşabilir, bugün Irak Kürtleriyle kurulan yoğun ilişki ağının bir benzerini ve hatta daha genişini Suriye Kürtleriyle de kurabilir çünkü Suriye Kürtleri Irak Kürtlerine nazaran sosyolojik olarak Türkiye'ye daha yakındırlar. Bilhassa Türkiye SDG'yle daha yapıcı bir ilişki kurmalıdır; bu, içteki çözüm sürecini kuvvetlendirdiği gibi, Türkiye'nin bölgedeki elini de güçlendirir. Tabiatıyla Türkiye, Şam yönetimiyle ilişkilerini sürdürecektir ancak bunu yaparken Suriye'deki diğer gruplarla irtibatını artırmalıdır. Yeni bir devlet inşa sürecindeki Suriye'de taraflardan birinin yanında, diğerinin karşısında konumlanmak doğru bir siyaset değildir. Türkiye Suriye'deki bütün taraflarla görüşebilmeli, onları bir masanın etrafında toparlayabilmelidir. Çok taraflı olan ve dürüst bir ara buluculuğu içeren bir siyaset Türkiye'yi Suriye'de garantör bir ülke hâline getirebilir.

Her çatışmanın kendisine özgü olduğu bugün bütün konuşmacılar tarafından dile getirildi. Evet, öyle ve her çözüm de kendine özgü özellikler içerir. Eğer bir çözüm inşa edeceksek bu çözüm bizim çözümümüz olacaktır. Çözüm yolunda psikolojiyi yönetmek hayatidir. İnsanları psikolojik olarak çözüme ve barışa hazırlamak için ise incelikli olarak yapılması gereken birçok iş vardır. Bunlardan bazılarını hatırlatmak faydalı olabilir.

1) Güven artırıcı önlemlerle taraflarda güven duygusunu güçlendirmek.

2) Çözümün bir tarafa kazandırdığı ve bir tarafa kaybettirdiği hissiyatını önlemek, çözümün herkese yararının dokunacağı görüşünün yerleşmesini sağlamak.

3) Dile ihtimam göstermek; çözümü öne çıkaran ve farklı toplumsal kesimlerin hassasiyetini dikkate alan, yapıcı ve çözücü bir dil kullanmak.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

4) Siyasi aktörlerin eleştiriler ve saldırılar karşısında sağlam durmaları. Başarılı olan süreçler ile olmayan süreçler arasındaki en önemli farklardan biri, başarılı olan süreçlerin arkasında güçlü bir siyasi iradenin varlığıdır.

5) Süreç sadece iki tarafa dayanarak yürütülmez, elden geldiğince çok sayıda aktörü sürecin içine katmak gerekir. Semboller önemlidir; kadınlar, gençler, işçiler, işverenler ve farklı toplumsal kesimler bir yol bulunarak sürecin paydaşı kılınmalıdır. Sivil toplum burada çok kritik bir rol oynayabilir.

6) Bu süreç başarılı olsa bile bunun bizim bütün sorunlarımızı çözmeyeceği bilinmelidir. Ağır siyasal yükleri ve bütün toplumsal hedefleri bir sürecin sırtına yüklemekten imtina edilmelidir. Politik ya da ideolojik bütün tasavvurları süreç üzerinden gerçekleştirmeye yeltenmekten uzak durulmalıdır. Süreç, sihirli bir değnek değildir, hiçbir yerde olmadı, Türkiye'de de olmayacak. Bir çözüme varılsa da eğer aramızdaki fikrî tartışmalar, ideolojik ayrışmalar, hayat tarzları farklılıkları sürecektir. Ancak bu farklılıklar ve ayrışmalar arasındaki mücadele silahla değil, siyaset ve oy sandığıyla yürütülecektir ki bu başlı başına büyük bir kazanımdır.

Gerçekliği elden bırakmamak lazım. Kanaatimce bir çatışma çözüm sürecinin iki temel amacı olmalıdır; bir, çatışmaları durdurmak yani silahları devreden çıkartmak ve iki, çatışmayı yaratan nedenleri zaman içinde ortadan kaldırmaya çalışmak. Bu bağlamda, Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonunun rolünün çok mühim olduğunu belirtmek gerekir. Evvela Komisyonun faaliyetleri kamuoyuna üç noktada bir mutabakatın olduğunu göstermiştir. Birincisi, siyasi mutabakattır; Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu adını alan Komisyonun siyasi zemini kuvvetlidir. Halkın yüzde 90'ından fazlasını temsil eden siyasi partilerin bu Komisyona katılmayı kabul etmesi hem partilerin bu meselenin çözümüne ne kadar büyük bir değer verdiğini gösterir hem siyasi uzlaşmaya katkıda bulunur hem de bu süreçte yapılacak düzenlemelerin güçlü bir meşruiyete sahip olmasını sağlar. İkincisi, bürokratik mutabakattır; İçişleri Bakanı, Millî Savunma Bakanı ve MİT Başkanının Komisyonu bilgilendirmeleri bürokratik desteğin tam olduğunu ve sürecin bir devlet politikası olarak ele alındığını göstermesi açısından önemlidir. Zira 2013-2015 sürecinde böyle bir mutabakat yoktu. Sürece dair, devletin içerisinde bir çekişme ve direnç vardı; bu da süreci başarısızlığa uğratan temel

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

faktörlerden biriydi. Üçüncüsü ise toplumsal mutabakattır; güvenilir kamuoyu araştırmaları halkımızın üçte 2'sinden fazlasının memlekette kardeşliği tesis edecek bu sürece arka çıktığını göstermektedir. Mamafih, destek oranı yüksek olmasına rağmen güven oranı henüz istenilen seviyede değildir. Bu tablo özelde Komisyona, genelde ise sürece destek verenlere iki yönlü bir vazife yüklemektedir. Sürecin selamete yol almasını isteyenler, bir taraftan sürece müspet yaklaşan kesimleri tahkim edecek bir gayret içinde olmalı, diğer taraftan da sürece dair endişeleri, kaygıları, korkuları olan kesimlerin tereddütlerini anlamak ve gidermek için çaba sarf etmelidir.

Komisyon çalışmaları muhalefet partilerini sürecin bir parçası hâline getirirken iktidar partilerine de sürecin risklerini muhalefetle birlikte yüklenme noktasında bir fırsat yaratmıştır. Dolayısıyla muhalefetin bu Komisyondaki olumlu tutumunun değeri büyüktür. İktidarla birçok mevzuda taban tabana zıt bir konumda olmalarına rağmen muhalefet partileri Komisyonda yer almaktan kaçınmamışlardır, iktidara olan karşıtlıklarını süreç karşıtlığına dönüştürmemişlerdir. Bu itibarla Komisyona omuz veren bütün muhalefet partilerinin ve onların Genel Başkanlarının hakkı teslim edilmelidir.

Komisyon bugüne kadar hem bu sorunla ilgili bir hafıza işlevi görmüş hem de farklı kesimlerin demokratik taleplerini dillendirdikleri bir zemine dönüşmüştür. Sürecin toplumsallaştırılmasında ve destek havuzunun genişletilmesinde bu çabaların değeri de takdir edilmelidir. Bununla birlikte, Komisyonun üstüne düşeni layıkıyla yerine getirebilmesi Komisyonun görev alanının dikkatlice belirlenmesine bağlıdır. Ülkemizin bütün yapısal sorunlarını çözmek, halkımızın demokratik taleplerinin tamamını karşılamak ya da yeni bir anayasa yapmak gibi devasa işleri Komisyona havale etmek ne hakkaniyetli ne de işlevsel olacaktır. Zira böyle bir hâlde Komisyonun çalışması da karar alması da mümkün olmaz.

Komisyonun asli görevi, geçmişe dair hafızayı ve demokratik talepleri kayda geçirmekle beraber, sürecin ruhuna uygun ve silahları bütünüyle tasfiye edecek bir kanun önerisini hazırlamak ve bunu Meclisin önüne koymaktır. Bunun 2 yolu vardır: Komisyon ya mevcut mevzuat içinde birtakım değişiklikler yaparak bunu gerçekleştirebilir ya da tamamıyla silahsızlanma sürecine özgü bir kanun önerisi hazırlayabilir. Kanımca bu süreç için özel bir kanun önerisi geliştirmek

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

daha doğru bir tercih olacaktır.

Komisyonun kıymetli üyelerinden Feti Yıldız sosyal medya hesabında yaptığı bir açıklamada, bizlerin politik değerlendirmelerimizin yanında ön mevzuat tekliflerimizi de Komisyon üyelerine iletmemizin faydalı olacağını belirtmiştir. Feti Bey'in bu haklı beklentisine cevap olması umuduyla Komisyonun hazırlayacağı kanuni çerçeve hakkındaki somut önerilerimi paylaşmak isterim.

1) Kanun, örgüt mensuplarının silah bırakmalarını mümkün kılan, toplumsal hayata dönmelerini teşvik eden, barışçıl bir yaşam sürmelerini sağlayan, kamu düzenini güçlendiren, toplumun adalet duygularına hassasiyetle yaklaşan ve mağdurların haklarını gözeten bir anlayışla kaleme alınmalı, şeffaf ve denetlenebilir mekanizmalar kurmalıdır.

2) Kanun, silah bırakan örgüt mensuplarının sadece hukuki pozisyonlarını tayin etmekle yetinmemeli, aynı zamanda onların eve dönmelerini ve toplumsal hayata katılmalarını sağlayan hükümleri de içermelidir. Kanun parçalı değil; silahtan arındırmayı, eve dönüşü ve toplumsal bütünleşmeyi hedefleyen bütüncül bir perspektife dayanmalıdır.

3) Kanunun amacı sarih, sınırlı ve ölçülebilir olmalıdır. Ucu açık ve belirsiz tanımların hukuki sorunlara yol açtığı göz önünde tutularak mümkün mertebe net tanımlar kullanılmalıdır.

4) Kanunun hangi grupları kapsadığı açık bir biçimde belirtilmelidir.

Bana göre kapsanması gereken 4 gruptan söz edilebilir.

a) Haklarında herhangi bir kovuşturma ve soruşturma bulunmayan PKK mensupları.

b) PKK'yle bağlantılı davalardan hüküm giyenler.

c) PKK'yle bağlantılı davalardan hâlen yargılanmakta olanlar.

d) PKK'yle bağlantılı davalardan ötürü yurt dışında olanlar, vatandaşlığını kaybedenler ve ülkeye girmesi yasak olanlar ve benzeri gibi.

5) Kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte PKK'yle irtibatlı kovuşturma ve

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

soruşturmalar durdurulmalı, verilmiş ve kesinleşmiş cezaların infazına başlanmamalı, başlanmış olanların da infazı durdurulmalıdır.

6) Bu tür süreçlerde genel ve koşulsuz affa başvurulabilir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti de tarihi boyunca çeşitli vesilelerle bu hukuki enstrümana başvurmuştur. 1926, 1930, 1938, 1974, 1991 yıllarında bu tür düzenlemeler Meclisimiz tarafından yapılmıştır ancak eğer bugün koşulsuz af için toplumsal rıza üretmenin zor olacağı düşünülürse bu takdirde örgüt mensupları hakkında kademeli bir düzenleme yapılabilir.

a) Kademeler "örgüt lideri" "örgüt yöneticisi" ya da "örgüt üyesi" gibi kavramlara göre belirlenmemelidir.

b) Kademeler, haklarında hüküm tesis edilenler için aldıkları hapis cezasının süresi, haklarında bir soruşturma ya da kovuşturma olanlar için de bu kovuşturma ve soruşturma için öngörülen cezanın üst sınırına göre tespit edilebilir.

c) Adli tedbirler ve denetimli serbestlik süreleri de bu kademelere göre belirlenir. Bu süreler uzun tutulmamalıdır.

7) Kanun, 6551 sayılı Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun'un 2'nci maddesinde olduğu gibi, Cumhurbaşkanına siyasi, hukuki, sosyoekonomik, psikolojik, kültür, insan hakları, güvenlik ve silahsızlandırma alanlarında ve bunlarla bağlantılı konularda gerekli tedbirleri almak üzere genel bir yetki vermelidir.

8) Kanun, silah bırakanların yeniden şiddete yönelmemesi için izleme ve destek mekanizmaları kurmalıdır. Topluma uyum sürecini hızlandırmak için bu mekanizmalar;

- a) Eğitim, sağlık, mesleki beceri kazandırma ve istihdam programlarını,
- b) Psikososyal destek sağlanmasını,
- c) Barınma ve geçici gelir desteğini ihtiva etmelidir.

9) Kanun kadın, çocuk ve hasta örgüt mensupları için özel önlemler getirmelidir.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

10) Kanun süresiz değil, belirli bir dönem için uygulanmalıdır.

11) Kanunun uygulanmasını izlemek ve denetlemek üzere bağımsız bir komisyon kurulabilir. Meclise düzenli olarak rapor sunacak olan bu komisyonun farklı kaynaklardan gelecek kişilerden, örneğin Meclisten, bakanlıklardan, yerel yönetimlerden, sivil toplumdan ve mağdur ailelerin temsilcilerinden teşekkül etmesi doğru olacaktır. Meclis eliyle gerçekleştirilecek olan kamusal denetim, sürecin demokratik meşruiyetini de tahkim eder.

Komisyon bir hukuki mutfak gibi çalışarak sürece dair seçenekler geliştirirken iktidarın da yerine getirmesi gereken önemli sorumluluklar vardır. İktidar, Komisyonun zeminini güçlendirmeli, sürecin toplumsal desteğini büyütecek şekilde hareket etmelidir. İktidarın hızla atabileceği bazı adımlar söz konusudur. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi kararlarının gereğinin yerine getirilmesi, kayyum uygulamasına son verilmesi ve kayyum atanan belediyelerin seçilmiş başkanlarının görevlerine iade edilmesi, hasta hükümlü ve tutukluların tahliye edilmesi, belediye başkanlarıyla ilgili olarak sürdürülmekte olan kovuşturma ve soruşturmaların en kısa sürede bitirilmesi, cezaevi idarelerinin keyfî ve hukuksuz tutumlarıyla kişilerin denetimli serbestlikten yararlanma ve açık cezaevine ayrılma taleplerinin reddedilmesinin önlenmesi, KHK'ler eliyle bir nevi sivil ölüme terk edilenlerin mağduriyetlerinin giderilmesi, umut hakkına dair bir hukuki düzenleme yapılması bu kapsamda değerlendirilebilir. İktidarın bunları yapması hâlinde hem bazı kesimlerin sürece karşı itirazları ortadan kalkmış olur hem de toplumun tamamında sürecin herkes için faydalı sonuçlar ürettiğine dair olan inanç güçlenir, bu da Komisyonunun zeminini de elini de çalışmalarını da kuvvetlendirir.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, dün, Suriye'de kalıcı barışın Türkiye'nin en büyük arzusu olduğunu ifade etti. Bana göre Türkiye'de de Suriye'de de kalıcı barışın temini bu süreçle doğrudan irtibatlıdır, eğer bu süreçte menzile varılırsa kalıcı barış için dev bir adım atılmış olur. Bugün Türkiye'nin önünde tarihî bir fırsat var, daha önce hiç bu noktaya varılmamıştı, evet, birçok girişimde bulunulmuş ancak barışa bu kadar yaklaşılmamıştı. Bu tarihî fırsat kaçırılmamalı ve birtakım ezberlere kurban edilmemelidir. Eski parametrelerle yeni bir düzen kuramayız. Türkiye yıkıcı korkularını bir kenara koymalı, Kürt meselesinin içte ve dışta kendisini rehin almasına bir son vermeli

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 105

ve kurucu bir cesaretle kalıcı bir barışı inşa etme feraseti göstermelidir. Bunu gerçekleştirebilecek iradeye de bilgiye de birikime de sahip olduğumuz kanaatindeyim.

Dinlediğiniz için çok teşekkür ederim.

Hazırına en derin saygılarımı sunarım.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Teşekkür ediyorum Sayın Coşkun.

Şimdi günün son sözünü Millî İstihbarat Akademisi Başkanı Sayın Profesör Doktor Talha Köse'ye bırakıyorum.

Buyurun.

PROF. DR. TALHA KÖSE - Değerli Meclis Başkanım, Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonunun çok kıymetli üyeleri; sizleri saygıyla ve içtenlikle selamlıyorum.

Öncelikle, ülkemizin içinde bulunduğu bu kritik süreçte yapmakta olduğunuz, yapmakta olunan bu çalışmanın çok önemli olduğunu ve çok kritik olduğunu ifade etmem gerekiyor.

Ben de yıllardır çatışma çözümü alanında akademik çalışmalar yapan birisi olarak bu sürece, bu vesileyle ülkemizin bu girişimine katkı sağlamaktan dolayı çok mutluyum.

Bugün konuştuğumuz terörsüz Türkiye süreci ve bu bağlamda kurulan Komisyonun Türkiye'nin kendine has bir çözüm modeli, bir barış modeli olduğunu düşünüyorum ve aslında sunumumda da biraz buna değineceğim. Tabii ki buradaki görüşler benim şahsi, bireysel görüşlerimi ifade etmekte. Bu konuda, barış çalışmaları alanında doktora sahibi birisi olarak dünyadaki birçok örneği de inceledik, Türkiye'nin kendi içerisinde yaşadığı diğer süreçleri de tabii ki detaylı bir şekilde inceledik dolayısıyla Türkiye'nin bu konudaki özgünlüğü ve günümüzde ortaya çıkan bölgesel ve küresel dönüşümler bağlamında da ele alınmalıdır. Dolayısıyla aynı süreçler, aynı çatışmalar da yaşansa bile bölgesel ve küresel bağlam bütün bu yaklaşımları farklı bir noktaya itebilir.

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

Bildiğiniz gibi, 90'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte çift kutuplu ideolojik rekabet sahadan çekildi, ABD ve Sovyetlerin vekâlet savaşı mantığı da ortadan kalktı; bu da yerel bazda savaşların, etnik çatışmaların, gerilla hareketlerinin önemli bir kısmının tasfiye olmasını, ya barış süreçleriyle ya da bu örgütlerin bir kısmının kendisini neticelendirmesiyle sonuçlandı. Dünyadaki o 90'lı yıllar aslında barış çalışmaları açısından da önemli bir dönemdi; bütün hikâye, bütün akademik literatür de oradaki çalışmalara büyük ölçüde dayanmakta, oradaki başarı hikâyelerine dayanmakta. Türkiye maalesef Birinci Körfez Savaşı ve 90'lı yıllardaki bölgesel bağlam ve kendi içerisinde yaşadığı siyasi gerilimlerden dolayı 90'lı yıllarda bu sorunu neticelendiremedi ve o, kaçan bir fırsattı.

Bugün için gelinen noktada Orta Doğu'da yaşanan jeopolitik dönüşüm Türkiye için yeni güvenlik riskleri ortaya koyuyor. Evet, bölgemiz gerçekten ciddi güvenlik riskleriyle, tehditlerle karşı karşıya. Yüz yıl önce oluşturulan sınırların tasfiye olduğunu, bu sınırların silikleştiğini, bunun yerine yeni sınırlar oluşturulmaya çalışıldığını ve burada da farklı fikirlerin, farklı projelerin rekabet hâlinde olduğunu görmemiz gerekiyor. Dolayısıyla, bugün yaşadığımız süreci bu bağlamda ele almamız gerekir. Bu değişimlerle birlikte Türkler ve Kürtlerin tarihten gelen kardeşlik hukuku üzerine bina edilmiş birlikteliklerini terörizm ve şiddet kışkıracısından kurtararak kurumsallaştırmaları ve sağlamlaştırılmaları için yeni fırsat penceresi aralanmıştır. Evet, yüz yıllık sınırlar ortadan kalkıyor, belki yeni sınırlar -illaki bunların siyasi sınır olması gerekmiyor- yeni fikrî sınırlar ortaya çıkacak ve gerçekten bu döneme uygun bir perspektifle yeni bir yaklaşım ortaya konulması gerekiyor. Terörizm ve buradaki çatışmalar da bunun aslında yalnızca bir parçası olarak ele alınmalı. Bir de dünyadaki genel perspektife bakıldığında iç savaş, ayaklanma gibi çatışmalar genelde on beş yirmi sene sürüyor; Türkiye için bakıldığında, kırk yılı geçen çatışmaların çok istisnai olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla, aslında bu işin de beklenenden çok daha uzun bir noktaya geldiğini de görüyoruz. Yani Osmanlı deneyimine de bakıldığında gerçekten bu tip ayaklanmalar, çatışmalar çok daha kısa sürelerde neticelenmiştir. Dolayısıyla, hem Türkiye'nin kendi içerisinde bulunduğu konjonktür hem bölgesel konjonktür hem de dünyadaki değişim bu sorunun suhuletle çözülmesini aslında bir ölçüde Türkiye'ye de dayatıyor.

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

Daha önce tecrübe edilen süreçler çoğunlukla siyasi konjonktürün kırılma noktasına bağlı olarak yürütülmüş, toplumsal desteği geniş tabana yayılamamış. Bölgesel istikrarsızlıklar, örneğin Suriye'deki istikrarsızlıklar, örgütün şehir yapılanmalarının olumsuz etkileri -burada bahsedilebilir- bu süreci engellemiştir. Buna karşılık, terörsüz Türkiye süreci, şu anda yaşadığımız süreç biraz daha farklı bir noktadadır. Özellikle devletin kurumsal bütünlüğünün de bu meseleyi sahiplenmesi, Meclis zemininde yürütülen yasal ve siyasi adımların desteklenmesi, toplumsal desteğin farklı kesimlere yayılması -Vahap Hocam da bahsetti, gerçekten ciddi bir toplumsal destek olduğunu biz de sahada görüyoruz- yalnızca güvenlik boyutunun değil, demokratik uzlaşma ve yasal çerçevenin kalıcı olarak inşasına odaklanması sayesinde daha önce ulaşılamayan kritik bir eşiğe gelinmiştir. Yani bu işin arka planı otuz seneye de götürülebilir ama daha önce hiçbir aşamada bu noktaya gelinmemiştir; biraz bunun da altını çizmemiz, aslında buradaki başarının da bir ölçüde keyfini yaşamamız gerekiyor.

Bu sürecin en önemli ayırt edici özelliği silahları bırakmanın somut biçimde hayata geçirilmesidir. Tabii ki kısmi olarak olabilir ama en nihayetinde bu sürecin, bu sorunun arka planında şu ana kadar erişilebilen bir örnek olmamıştır bu bağlamda. Dolayısıyla barış çalışmaları alanında, evet, güvenlikçi perspektiften farklı olarak çatışmaların sonlandırılması nihai hedef değildir. Yani belki güvenlik perspektifi, belki askerî perspektif çatışmaları sonlandırmayı bir hedef olarak görebilir ama bizim baktığımız yerden barış çalışmalarında silahlı çatışmanın bitmesi negatif barışa tekabül eder, asıl hedef ise pozitif barışa ulaşmaktır. Dolayısıyla bugünkü noktadan bakıldığında negatif barış, en yalın hâliyle silahların bırakılması, susmasıdır. Ancak Galtung'un da tarifiyle pozitif barış, yalnızca çatışmasızlık hâli değil, aynı zamanda adaletin tesisi, toplumsal güvenin inşası, eşitliğin kurumsallaşması, farklı kimliklerin bir arada barış içinde yaşayabilme iradesini net bir şekilde ortaya koymasısıdır. Dolayısıyla şu anda içinde bulunduğumuz durum negatif barıştır. PKK'nın kendini feshetmesi ve silahları bırakma kararı alması negatif barışın gerçekleştiğini bu aşamada göstermektedir. Ancak pozitif barışın inşası için daha etkili adımların atılması ve barışın kalıcı hâle getirilmesi, hukuki olarak da bunun garanti altına alınması gerekmektedir. Bu bağlamda Meclis Komisyonumuza da önemli roller düşmektedir.

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Değerli Komisyon üyeleri, Türkiye'nin terörizmle mücadele geçmişi ve bugün yürüttüğü terörsüz Türkiye süreci kendi içinde özgün ve yerli bir barış modeli olarak değerlendirilebilir. Ben de bunu şahsen 12 maddede farklı bir Türkiye modeli olarak ifade etmenin, Türkiye modeli olarak kavramsallaştırmanın mümkün olduğunu düşünüyorum. Evet, şu ana kadar basına yansıyan, kamuoyuna yansıyan ve ilgili aktörlerin şu ana kadar gördükleri bir arada düşünüldüğünde bu modelin unsurlarını da ele almamız gerekir. Kendine has bir model oluşmuştur ve bundan sonraki dönemde ekleme çıkarmalarla bu model daha da net bir şekilde şekillenecektir ama şu aşamada kendine has bir genetiği olduğundan bahsedebiliriz.

Dolayısıyla "büyük Türkiye uzlaşısı" olarak ifade edebileceğimiz bu pozitif barış arayışı, uluslar ve uluslararası deneyimlerden alınan dersler sonucu ortaya konuluyor ve buradaki tecrübelerden istifade edilmektedir buradaki süreç içerisinde ama buradaki asıl istifade edilen tecrübe, bir yandan 2009'daki demokratik açılım, 2013-2015'teki çözüm süreci ve bu süreçler bağlamında yaşanan toplumsal, siyasi etkiler ve bu bağlamda yaşanan tecrübelerden alınan derslerdir. Dolayısıyla, evet, bu otuz yıllık süreç içerisinde atılan, atılamayan bütün adımlar aslında Türkiye'nin şu anda yürütmekte olduğu sürecin önemli bir ayağıdır. Dolayısıyla barışın bu aşamada sürdürülebilir hâle gelmesi için pozitif barış noktasında adım atılması ve hedefin ve çitanın daha yüksek noktada tutulması gerekmektedir.

Sürecin bir diğer özgün yönü ise dış aktörlerin ve üçüncü tarafların devre dışı bırakılmış olmasıdır. Burada -Hüseyin Beyler, Fatih Beyler- bu üçüncü taraf rolleri, ara buluculuk ve farklı rollerden bahsedildi. Türkiye'de de daha önce üçüncü tarafların rol aldığı süreçler yaşanmıştır ama Türkiye'nin bürokrasisi, siyaseti, akademisiyle kendi sorunlarını aşabilecek bir kapasitesi olduğu artık ortaya çıkmıştır ve bu yönüyle bu büyük Türkiye uzlaşısı yerli, millî kapasiteye dayalı bir barış mimarisi hedeflemektedir. Dediğim gibi, Meclis de bu konuda önemli roller almaktadır. Cumhurbaşkanımızın doğrudan desteği bulunmaktadır; Meclis Başkanımız, sizin bu konudaki kurumsal katkınız çok önemlidir, Millî İstihbarat Teşkilatının sürecin yürütülmesi ve gözetimindeki etkin rolü burada önemlidir; dolayısıyla, bu sürecin devlet sahipliğiyle ve siyasi iradeyle yürütüldüğünü göstermektedir. Ayrıca, taraflar arasında güven inşası ve etkili

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

iletişim stratejileri sürecin yönetiminde belirleyici faktörlerdir. Dolayısıyla, önümüzdeki süreçte yine güven inşasına yönelik adımlar artırılmak durumundadır.

Sürecin bir diğer boyutu da toplumun farklı kesimlerine, doğru ve zamanlı şekilde aktarılmasına yönelik adımlardır. Dolayısıyla, kamuoyunun desteği zamanla artacaktır. Henüz sürecin üzerinden... Belki Sayın Cumhurbaşkanımızın Ahlat'taki söylemi ve Sayın Bahçeli'nin çağrılılarıyla başlayan süreçte, kademe kademe toplumumuz bilgilendirilmekte ve süreç içerisinde toplumsal desteğin ciddi şekilde arttığına dair bu konuda çalışmalar var.

Diğer bir konu, hızlı bir kamusal açılım yerine beklentilerin doğru biçimde karşılandığı, aktörlerin kademeli olarak sürece dâhil edildiğine dair bir yapı inşa edilmektedir. Dolayısıyla, birçok örnekten bugün bahsedildi, barış süreçleri biraz yavaş ilerleyen süreçlerdir ve kademe kademe aktörlerin dahliyle bu süreçler sağlamlaşmaktadır. Bu yaklaşımda kısa vadede zorluklar olsa da uzun vadede meşruiyetin ve toplumsal kabulün daha sağlam bir temelde inşa edilmesini sağlayacaktır. Dolayısıyla, sürecin önemli ayaklarından bir tanesi toplumsal kabulün sağlanmasına yönelik adımlar olacaktır.

Diğer bir konu, bu, büyük Türkiye uzlaşısı aşamalı bir yapıya sahiptir ve bu modelin aşamaları vardır, kendi içerisinde bu aşamaların hedefleri ve başarı kıstasları tanımlanmıştır. Dolayısıyla, bu Komisyonun kurulması, silah bırakmaya yönelik çağrı önemli aşamalardır ama bundan sonraki süreçlerdeki kademelerde başka başarı kıstasları da tanımlanmıştır. Bu sayede süreç, stratejik planlama aşamasında yapılan tasarımla oyun bozucu faktörlere karşı daha dirençli hâle getirilmeye çalışılmıştır. Evet, yani dünyanın birçok örneğinde süreçlerde iniş çıkışlar yaşanmaktadır. Bu süreci kademeli hâlde tanımlamak bunun daha sağlıklı yürütülmesine katkı sağlamaktadır.

Değerli Komisyon üyeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin süreçteki kritik rolü uzlaşi kültürünün kurumsal temsiline olanak tanımaktadır. Yüce Meclisimiz bu çerçevede sadece bir yasa koyucu değil, aynı zamanda süreci sahiplenen ve topluma anlatan bir aktör olarak devrededir. Bu durum demokratik meşruiyet açısından önemli bir güvence teşkil etmektedir. Muhalefetin sürece katkı sağlaması, sürecin daha katılımcı hâle dönüşmesi ve devamı açısından çok

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

önemli bir stratejik adımdır.

Bir diğer konu, meselenin komşu ülkeler ve bölgesel yönetimlerle yürütülen temaslar ve koordinasyon içerisinde götürülmeye çalışılmasıdır. Nitekim Sayın Teşkilat Başkanımız bugün Suriye'de bu konuyu konuşmak üzere muhataplarıyla bir araya gelmiştir, daha önceki süreçte devlet yetkililerimiz hem Irak'ta hem Suriye'de hem diğer Batı başkentlerinde de bununla alakalı temaslarda bulunmuş ve bu sürecin dış boyutuna yönelik de önemli adımlar atmaktadırlar. Orta Doğu'da yaşanan güvenlik sorunları ve istikrarsızlık göz önünde bulundurulduğunda terör örgütleri ve devlet dışı silahlı aktörlerin bölgedeki varlıkları oldukça çok kritiktir. Dolayısıyla, Suriye ve Irak merkezli bölgesel dinamiklerin kontrolü ve eş güdüm sağlanması sürecin sahadaki etkisini artıracaktır. İstikrar ve rızaya dayalı bir iş birliği anlayışı Türkiye'nin yalnızca iç değil, aynı zamanda bölgesel barış mimarisine katkı sunma niyetini de göstermektedir. Dolayısıyla, Türkiye aslında bu süreçte bölgesindeki, Suriye'deki, Irak'taki süreçlere de pozitif katkı yapma niyetindedir.

Bir diğer konu, bu mimarinin, bu sürecin arkasında yatan felsefede bu sürecin ayrıştırıcı ve egemenliği paylaştırıcı bir yaklaşımdan ziyade birlikte daha büyük hedeflere odaklanan bir gelecek misyonunun benimsenmesidir. Dolayısıyla, hani belli bir pastayı paylaşmak yerine birlikte daha büyük bir gelecek vizyonu ortaya koyan, belki bundan sonraki yüz yılı hedefleyen bir yaklaşım zeminini oluşturmaktadır. Emperyalizm yüz yıl önce bu toprakları bölerek yönetmeye çalıştı. Buradaki vizyon buradaki sorunu çözerken hem Türkiye'nin kendi içerisindeki hem de bölgedeki diğer aktörleri devreye sokarak daha barışçıl, daha bütüncül bir gelecek vizyonuna dayanmaktadır. Dolayısıyla süreçlerin pazarlık ve karşılıklı taviz mantığını aşan bir toplumsal birliktelik zeminini kurmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla yalnızca barış için değil, aynı zamanda millî kimliğin daha kuşatıcı ve bütünleştirici bir anlayışla tanımlanması açısından bu yaklaşım çok önemlidir.

Bir diğer konu, Türkiye'nin inşa ettiği ve yürüttüğü bu modelin diğer uluslararası süreçlerden en büyük farkı toplumsal birliktelik ve güçlü ortak gelecek tahayyülüdür. Dolayısıyla kimlik temelli ve kutuplaşmış toplumlar temelinde ayrışma, fay hatları veya bunları hukuki derecelere yönetmekten ziyade bu fay hatlarının üstünü örtebilecek, bunların üstesinden gelebilecek

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

hukuki düzenlemelerin yapılmasıdır. Dolayısıyla bu ideolojik ayrımların kurumsallaşmasından ziyade bütünleşmenin kurumsallaşmasına yönelik hukuki adımlar planlanmaktadır, sürecin mantığında da bu yatmaktadır.

Diğer bir konu, örgüt bileşenlerinin sürece farklı kanallar üzerinden ve kontrollü biçimde dâhil edilmesi sürecin dikkat çekici bir yönüdür. Örgüt lideri Abdullah Öcalan'ın yanı sıra Avrupa, Suriye ve Irak uzantılarıyla yürütülen paralel temaslar bütüncül bir çözüm arayışının yansımasıdır ve bu temaslarda duraksama olmamaktadır. Bu durum süreçte sadece sahadaki şiddetin durdurulmasını değil, aynı zamanda örgütün çok katmanlı yapısının gönüllü şekilde çözülmesini hedefleyen derinlikli bir stratejinin yansımasıdır.

Diğer bir konu, birçok süreçte gördüğümüz oyunbozan ve muhtemel oyunbozanlara göre tedbirlerdir. Sürece zarar verme potansiyeli taşıyan aktörlerin oyun bozucu davranışlarına karşı önleyici mekanizmalar geliştirilmiştir, geliştirilmektedir. Hem içeride hem de dışarıda sabote etme niyetini taşıyan çevrelere karşı titiz ve dikkatli takip süreçleri yürütülmektedir. Nitekim, bu sürece karşı olanların doğrudan ve dolaylı açıklamaları dünyanın birçok yerinden gelmektedir. Dolayısıyla kamuoyunun bilgilendirilmesi, medya stratejileri ve kriz yönetimi unsurlarının eş güdümlü bir şekilde kullanılarak sürecin güvenliğinin sağlanması önemlidir. Birçok süreci aslında bu oyunbozanlar bozmuştur, Türkiye de karmaşık bir kurgu ve sorunla karşılaştığı için buna yönelik adımları tasarlamakta ve planlamaktadır.

Bir diğer konu, terörsüz Türkiye süreci yalnızca Türkiye'nin iç güvenliği ve toplumsal barışı açısından değil, aynı zamanda bölgesel olarak Orta Doğu'da kalıcı bir barışı ve uzlaşma ikliminin tesisini sağlama potansiyeline sahip bir adımdır. Evet, bugünün şartlarında bakıldığında "Orta Doğu'da barışa varılabilir mi?" sorusu elbette zor bir sorudur. Ancak süreçte yürütülen diplomatik temaslar, iş birliği zemini sadece Türkiye için değil, çevresindeki çatışmaların da azaltılmasına ve ortak güvenlik vizyonunun geliştirilmesine katkı sağlamaya adaydır. Bugün, bölgedeki ülkeler, bölgedeki gruplar bu bölünmüşlüğü kendilerine gerçekten ne büyük bir maliyet ürettiğini, kendilerini ne açıdan savunmasız bıraktığını görmektedirler. Dolayısıyla terörsüz Türkiye süreci eğer başarılı olursa bu aynı zamanda terörsüz bölge ve daha istikrarlı bir bölge hedefine de katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla Türkiye sadece kendi sorununu

T B M M

Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

İncelenmemiş Tutanaktır

çözüm bu sorunu kendi sınırları dışında bırakmak değil, daha bütüncül bir bölgesel entegrasyon vizyonu içerisinde ele almaktadır.

Elbette birçok barış sürecinde olduğu gibi bu süreçte de bazı riskler mevcuttur. Dolayısıyla bu süreç tasarımları yapılırken bu yol kazalarına, muhtemel sorunlara karşı da tedbirler alınmak durumundadır. Barışın kalıcılığı aslında bu risklerin doğru teşhis edilmesi, bu risklere karşı etkili önlemler alınması, toplumsal ve siyasi direncin de artırılmasıyla mümkün olabilir. Dolayısıyla bu noktada sabotajlar olacaktır, iç ve dış oyunbozanlar bu sürecin aktörlerine farklı önerilerle gelip bu süreci sabote etmeye çalışacaklardır. Şiddet ihtimali her zaman vardır, dünyada birçok barış süreci -çok sayıda- şiddetle bölünmeye, kesintiye uğramıştır, dolayısıyla bu konuda tedbir alınması gerekir.

Diğer bir konu, bölgesel gelişmelerin ve çatışmaların alevlenmesi. Malumunuz, bugün yine Irak'taki Haşdi Şabi terör örgütü olarak ilan edilmiştir. Elbette ki Irak'taki, Suriye'deki, hatta Lübnan'daki, Filistin'deki bütün gelişmeler ve burada ortaya çıkabilecek bölgesel bir alevlenme Türkiye'ye de riskler ortaya koyacaktır. Dolayısıyla Türkiye de bu bölgesel sorunların dışında değildir, bunlardan izole değildir maalesef. Dolayısıyla buradaki risklere karşı da tedbirlerimizi almak durumundayız.

Diğer bir konu, uluslararası aktörlerin müdahalesi ve provokasyonudur. Bunu da daha önceki çözüm denemelerimizde, hatta diğer dünya örneklerindeki çözüm denemelerinde de gördük. 90'lı yıllarda uluslararası aktörler pozitif katkı yapmaya çalışıyorlardı ama özellikle 2010'lu yıllarda terör örgütlerini veya devlet dışı aktörleri birbiriyle dengeleme yaklaşımı nedeniyle dünyadaki birçok devlet dışı aktör burada kullanılmaya denkleme içerisinde girdi. Dolayısıyla burada uluslararası aktörlerin müdahalelerine ve provokasyonlarına karşı tedbirli olunması gerekiyor.

Diğer bir konu da toplumsal travmaların yönetimi ve toplumsal desteğin düşmemesine destek sağlamak. Burada başta Meclisimiz, Türkiye'deki sivil toplum ve akademisyenler, entelektüeller olmak üzere herkese sorumluluk düşmektedir. Gerçekten süreci destekleyenlerin enerjisi, desteği daha fazla olduğu sürece bu süreci aşağı çekmeye çalışan enerji yönetilebilecektir.

Sonuç olarak yani Türkiye'nin yürüttüğü -"büyük Türkiye uzlaşısı" olarak

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

ifade ettiğim, barış literatüründe de belki "Türkiye modeli" adıyla kavramsallaştırılabilecek- önemli bir katkıdır. Diğer örneklerden gerçekten farklıdır. Türkiye'nin hem iç dinamikleri hem bölgesel dinamikleri hem de içinde bulunduğumuz uluslararası ortam böylesi bir adımı zorunlu kılmıştır. Bu modelin özgün hem de çift yönlü yani negatif ve pozitif barışı bütünleştiren karakteri söz konusudur.

Diğer bir konu da hedef yalnızca Türkiye'de barışa ulaşılması değil, terörsüz bölge vizyonuna da katkı sağlaması ve gerçekten belki yüz yıl, yüz yirmi yıl önce bu bölgeye çizilmeye çalışılan bu çerçevenin dışına çıkarak daha bütüncül bir perspektif, vizyon hedeflenmektedir.

Bir diğer konu da yalnızca güvenlik hedefi değil, aynı zamanda bu toplumsal sözleşmenin yeniden inşası, siyasal mutabakatın kurumsallaşması ve uluslararası modelin geliştirilmesinde bu yaklaşım çok önemlidir. Dolayısıyla Türkiye'nin yaşamış olduğu bu süreç, bölge ülkeleri tarafından aslında dünya tarafından da takip edilmekte, bu süreç merak edilmektedir ve başarılı olursa belki diğer bölgelere, bölgemizdeki belki diğer çatışmaların çözümüne de ilham olacağı kanaatindeyim.

Değerli Komisyon, çalışmalarınızda başarılar diliyorum, bizleri de dinlediğiniz için hepinize çok teşekkür ediyorum.

TBMM BAŞKANI NUMAN KURTULMUŞ - Çok teşekkür ediyorum.

Böylece bugün -şu anda tam altı saat oldu- altı saattir sürdürdüğümüz bu faaliyetin, Komisyon faaliyetinin sonuna geldik.

Ben de müsaadenizle bir iki husus hakkında fikirlerimi ifade etmek isterim. Öncelikle, burada hakikaten altı saattir büyük bir emek veren öğretim üyesi arkadaşlarımıza, diğer arkadaşlarımıza sizler adına teşekkür ediyorum, tebrik ediyorum. Çok değerli fikirler ortaya sunuldu, tabii ki herkes kendi perspektifi içerisinden olayları değerlendirdi ama bütün bu değerlendirmeler sonunda benim şahsen sürece ilişkin olumlu bakış açımın daha da kuvvetlendiğini ifade etmek isterim. Özellikle bir Türkiye modeli, bize özgü bir modelin ortaya konulabilmesi konusunda elimizde önemli imkânlar olduğunu, önemli fırsatlar olduğunu birçok arkadaşımız, birçok hocamız teyit etti ve hatta

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

bu çerçevede Komisyonumuza ödevler verdiler, Komisyonumuza da "Eğer bunu yaparsanız tarihe geçersiniz." şeklinde ifadelerde bulundular. Şunu söyleyeyim: Artık bizim bu Komisyonla ilgili ve süreçle ilgili "eğer başarılı olursa" sözünü gündemden kaldırmamız lazım. Bu çalışmalar başarılı olmak zorundadır ve başarılı olmak için kendinden emin bir şekilde ilerlemektedir. İnşallah en kısa süre içerisinde de tamamlanacaktır.

Tabii, bu sürece ilişkin yine çok önemli tespitlerden biri, kimse Türkiye'yi tek başına bırakmaz. Tarihsel olarak büyük bir jeopolitik kırılmanın içinden geçiyoruz; bölgenin de dünyanın da yeniden yapılandığı, yeniden şekillendiği bir dönemden geçiyoruz. Bunun Türkiye'ye karşı nice düşmanca tavırları da içinde barındırdığının hepimiz gayet açık bir şekilde farkındayız ama akıl akıldan üstündür; onlar ne yapmak istiyorsa biz onların yapmak istediğinden daha büyük bir iradeyle bu topraklarda ve bu bölgede birliği, beraberliği, kardeşliği ve huzuru tahkim etmek için çalışıyoruz ve inşallah sonuç alacağız. Burada herhangi bir tereddüde düşmememiz lazım. En büyük gücümüz milletimizin gücüdür. Bu Komisyon çalışmaları kendi başına ortaya çıkmış değildir. Örgütün silah bırakma çağrısı sonrasında bu bir devlet politikasına dönüşmüş ve -daha evvel de ifade etmiştim- Türkiye'nin bütün siyasi kanaatlerini temsil eden siyasi partiler -bir parti hariç- burada bulunmayı kabul ederek, gönüllü bir şekilde sürecin parçası olarak aslında bu süreci bir millet projesi hâline dönüştürmüştür. Çok mesafe aldık, 5 Ağustostan bu yana onlarca saat emek verdik. Burada sadece altı saat toplantı yapıyoruz ama bunun bir de öncesi var, hazırlığı var, sonrası var, etkileri var; bütün bunları hesap ettiğiniz zaman yüzlerce saatlik bir süreci hep birlikte inşa ediyoruz. Dolayısıyla Komisyonun gücünü de hafife almamızı bir kere daha hep birlikte hatırlatmak istiyorum, hatırlamak istiyorum.

Burada daha önceki ifade edilen örneklerde görülen bağımsız bir gözlem grubu olarak zaten bu Komisyon tek başına ortadadır ve siyasi çekişmelerden, güncel siyasi çekişmelerden mümkün olduğu kadar uzak bir şekilde. Allah için, her birimizin ayrı bir siyasi backgroundumuz var, buna rağmen bu Komisyonun konuları dikkate alınarak mümkün olduğu kadar gündelik siyasi tartışmaların dışında kalmaya herkes dikkat ediyor, bundan dolayı da Komisyona teşekkür ediyorum, gücümüzün farkında olmamız bakımından. Komisyonun gücü bu

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

konuda yeterlidir. Siyasi irade Türkiye'de mevcuttur. Cumhurbaşkanımızdan başlayarak devletin bütün kurum ve kuruluşları aynı doğrultuda hareket etmek noktasındadır. Bunu da bir kere daha söylemek isterim.

Burada bir üçüncü göz meselesi gündeme geldi. Ben başından beri, Türkiye'nin bu tecrübesinin diğer ülke tecrübelerine, bildiğimiz tecrübelere benzemediğini, benzer taraflar olsa bile bütünüyle benzemediğini ifade etmek isterim. Bizim bir üçüncü göze ihtiyacımız yok, üçüncü göz burasıdır. Millet adına bu işe göz kulak olan, millet adına bu sürece öncülük eden bu Komisyon esasında bizatihi aynı zamanda üçüncü göz fonksiyonunu icra etmektedir, objektif bir şekilde bu süreci yerine getirmektedir.

Yine, önemli konulardan biri -sıklıkla bugün dile getirildi- negatif barış, pozitif barış. Bizim nihai hedefimiz bu ülkede, bu bölgede tamamıyla pozitif barışın kurulması; artık bir daha insanların şiddet diliyle, silahın aracılığıyla konuşmaktan ziyade, dostça, kardeşçe, kazan-kazan prensibi içerisinde ellerindeki imkânlarını çoğaltarak yeni bir Türkiye inşa etmesi ve yeni bir bölge inşa etmesidir. Bu çerçevede de Türkiye'nin tecrübesinin yeterli olduğu kanaatindeyim.

Şimdi bu salonda da çok sayıda birinci, 2013'teki çözüm sürecine katılmış olan arkadaşlarımız var, hem öğretim üyesi arkadaşlarımızdan hem milletvekili arkadaşlarımızdan. Çözüm sürecinde yaşadığımız tecrübeye elde ettiğimiz birikim ve ondan önceki süreçlerde elde edilen birikimlerin hepsi o zaman başarısız görünse bile onu sadece başarısız diye bir kenara koymamak lazım. Oradaki her bir çabanın bugün bu sürecin olgunlaşmasına önemli katkılar sunduğunu görüyorum. Bunlardan iyi bir şekilde istifade etmek herhâlde hepimizin vazifesidir.

Son olarak şunu söyleyeceğim: Pozitif barış aynı zamanda bir gelecek tasarımı da ihtiva etmektedir, içermektedir. Biz, ülkemiz için, bu topraklar için, vatanımız için gerçekten güçlü, büyük Türkiye hedefi doğrultusunda yeni bir gelecek tasarımı ortaya koymak durumundayız. Bu da hiç şüphesiz kardeşlikten geçiyor, millî dayanışmamızı artırmaktan geçiyor, demokratik standartlarımızı yükseltmemizden geçiyor. Komisyonumuzun adına koyduğumuz bu kelimeler de sadece tesadüfen seçilmiş kelimeler değildir, her birinin

T B M M
Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
İncelenmemiş Tutanaktır

Komisyon: Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Tarih: 17/09/2025

Sayfa: 116

birbiriyle irtibatlı olduğuna inandığımız ve birindeki yükselişin diğerlerini de yükselteceğini bildiğimiz konulardır.

Tekrar çok teşekkür ediyorum. İnşallah, bu Türkiye modelinin gerçekleşmesi konusunda herkesin çok büyük katkıları olacak. Ben hem Vahap Bey'in hem Deniz Hocamın hem Talha Hocamın sözlerine katılıyorum. Herkesin bunu çoğaltması lazım. Bu sözlerin sadece burada kalmaması, Türkiye'nin bütün çevrelerinin, buna destek veren bütün çevrelerin bu konuda hassasiyetle çalışması lazım.

Her platformda şu uyarıyı da yapmak zorundayız: Bu sürecin başarıyla sonuçlanmasını isteyenler olduğu kadar, sayısal olarak çok az olmakla birlikte istemeyenlerin de varlığını bilmemiz gerekiyor, onların da süreci zehirlemesine mâni olmamız gerekiyor. Bunun için de tekraren ifade etmek isterim, çok önemsedğim bir şey; illa dil, illa dil. İnsan, biliyorsunuz, kullandığı dille, konuştuğu üslupla kaimdir. Dolayısıyla biz burada gerçekten kalıcı bir kardeşlik, barış, dayanışma istiyorsak burada bu dili de kurmak, kurgulamak ve çoğaltmak mecburiyetindeyiz.

Çok teşekkür ediyoruz. Ellerinize sağlık, yüreğinize sağlık. Bugünkü çalışmaların da çalışmalarımıza önemli bir katkı sunduğunu ifade ediyorum.

Yarın, inşallah, Komisyonumuzun 11'inci Toplantısını gerçekleştireceğiz. Yarın sabah saat 11.00'de bu salonda yeniden bir arada olacağız.

İyi akşamlar diliyorum.

Kapanma Saati:20.07